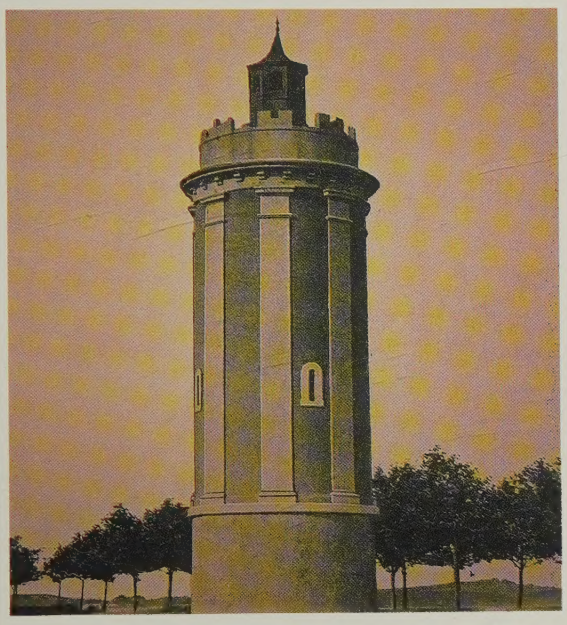
İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İSTANBUL'UN 100 SU YAPISI

İstanbul 2010 AVRUPA KÜLTÜR BAŞKENTİ

İSTANBUL'UN YÜZLERİ SERİSİ - 22

İSTANBUL'UN 100 SU YAPISI

DAVUT HUT

İSTANBUL'UN

100

SU YAPISI

DAVUT HUT

İSTANBUL'UN YÜZLERİ ~ 22

2010

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları

İSTANBUL'UN YÜZLERİ ~ 22
İSTANBUL'UN 100 SU YAPISI
Davut Hut

Genel Yayın Yönetmeni
Nevzat Bayhan

Yayın Danışmanı
Prof. Dr. Zekeriya Kurşun

Yayın Koordinatörü
Hasan Işık

Konsept Yönetmeni
Dündar Hızal

Dizi Editörü
Mustafa Kula

Danışma Kurulu
Prof. Dr. İskender Pala
Ahmet Kot
Ömer Faruk Şerifoğlu

Grafik Tasarım
Tuğrul Peker
Cüneyt Hızal

Kapak Fotoğrafı
Hamidiye suyuna ait Maslak Su Deposu

Baskı Yılı
2010

Proje Yapım
Kült Ltd. / +90 0212 251 3940
www.kult-art.net

Copyright © Kültür A.Ş. 2010
ISBN 978-605-5592-57-8

Maltepe Mahallesi Topkapı Kültür Parkı Osmanlı Evleri 34010
Topkapı / Zeytinburnu / İstanbul
T. 0212 467 0700 F. 0212 467 0799
www.kultursanat.org / kultursanat@kultursanat.org

İÇERİK

07 **Sunuş**

08 **Takdim**

10 **Giriş**

18 *Büyükçamlıca Suyu*

20 *Küçükçamlıca Suyu*

22 *Tiryal Hanım Çeşmesi Suyu*

23 *Tomruk Suyu*

24 *Kısıklı Suyu*

25 *Libade Suyu*

26 *Bulgurlu Çeşmesi Suyu*

27 *Taşdelen Suyu*

29 *Çubuklu Suyu*

30 *Karakulak Suyu*

32 *Sırmakeş Suyu*

33 *Göztepe Suyu*

34 *Kayışdağı Suyu*

36 *Çırçır Suyu*

38 *Kestane Suyu*

38 *Keçe Suyu*

40 *Hünkâr Suyu*

40 *Kâğıthane-Ayazma Suyu*

42 *Hamidiye Suyu*

48 *Büyük Bent*

50 *Ayvat Bendi*

53 *Kirazlı Bent*

54 *Karanlık Bent*

55 *Valide Bendi*

59 *Yeni Bent*

61 *Topuzlu Bent*

63 *Başhavuz*

65 *Şamlar Bendi*

66 *Terkos Gölü ve Barajı*

68 *Elmalı Bentleri*

70 *Göksu Bendi*

74 *Bozdoğan Kemeri*

77 *Mağlova Kemeri*

80 *Güzelcekemer*

82 *Kovuk Kemer*

83 *Uzun kemer*

84 *Mazul Kemer*

85 *Ali Paşa Kemeri*

86 *Paşa Kemeri*

87 *Balıklı Kemer ve Balıklı Havuz*

87 *Kurt Kemeri*

88 *I. Mahmud Kemeri*

92 *Eyüp Maksemi*

92 *Eğrikapı Maksemi*

94 *Ayasofya Maksemi*

95 *Taksim Maksemi*

97 *Ayazağa Maksemi*

98 *Derbent Maksemi*

98 *Damad İbrahim Paşa Maksemi*

101 *Valide-i Atik Maksemi*

104 *Şehzade Camii Su Terazisi*

104
Haseki Su Terazisi

106
Ayasofya Su Terazisi

108
Topkapı Sarayı Su Terazisi

108
Taksim Su Terazisi

110
Piyalepaşa Su Terazisi

111
Duvardibi Su Terazisi

112
Kapıağası Mevkii Su Terazisi

112
Kurbağalıdere Çiftliği Su Terazisi

116
Yerebatan Sarnıcı

122
Binbirdirek Sarnıcı

126
Soğukçeşme Sokağı Sarnıcı

130
Gülhane Parkı Sarnıcı

131
Acımusluk Sokağı Sarnıcı

132
Teodosius Sarnıcı

132
Hipodrom Sarnıcı

134
Bodrum Camii Sarnıcı

135
Unkapanı Sarnıcı

136
Atpazarı Sarnıcı

137
Pantokrator Sarnıçları

139
Ortaçeşme Sarnıcı

139
Seferikos Sarnıcı

142
Studios Sarnıcı

143
Aspar Açık Su Haznesi

144
Sultan Selim Sarnıcı

145
Aetios Sarnıcı

146
Ayios Mokios Sarnıcı

147
Hebdemon Sarnıcı

148
Baltalimanı Sarnıcı

152
Balıklı Ayazması

156
Aya Blahernai Kilise Ayazması

158
Eğrikapı Aya Zoni Ayazması

160
Balat Surp Hreşdagabet Ayazması

162
Ayia Teodosia Ayazması

163
Vefa Ayazması

164
Sirkeci Ayios Terapon Ayazması

165
Hodegetria Manastır Ayazması

166
Khristos Soteros Ayazması

167
Hasköy Ayia Paraskevi Ayazması

169
Çırağan Ayia Paraskevi Ayazması

170
Arnavutköy İlia Profiti Ayazması

171
Kuruçeşme Aya Dimitri Ayazması

173
Büyükdere Ayia Paraskevi Ayazması

174
Harem İskelesi Ayazması

175
Paşalimanı Ayios İoanis Ayazması

176
Kuzguncuk Aya Pandeleymon Ayazması

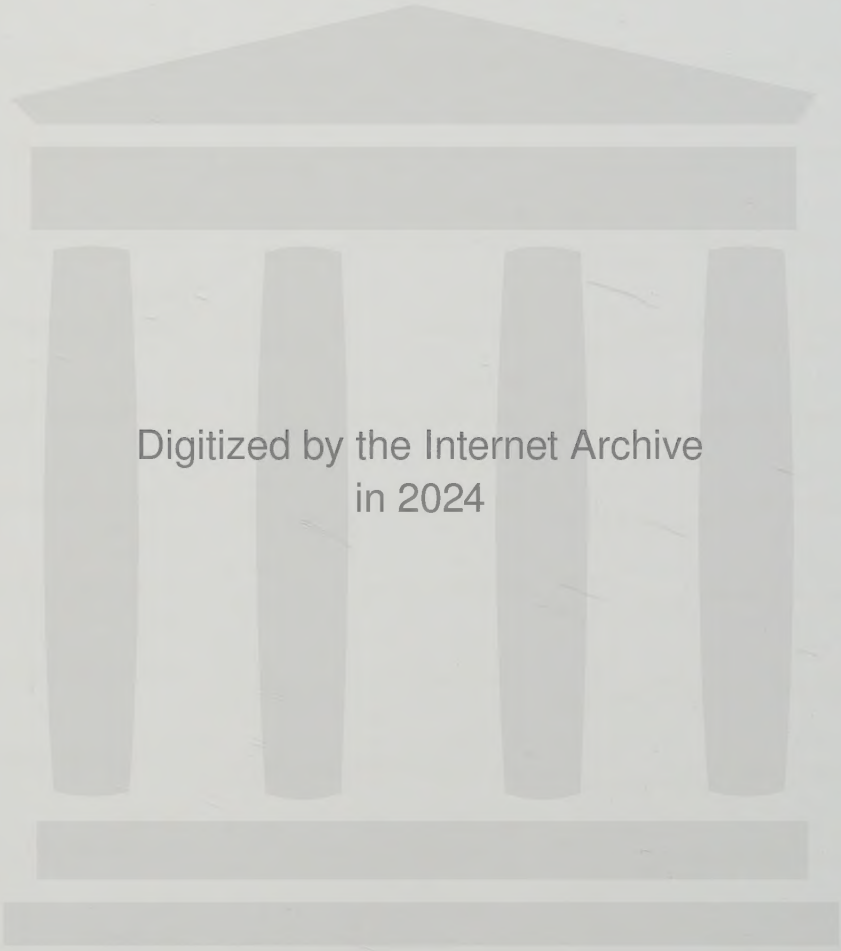
178
Çengelköy Aya Pandeleymon Ayazması

179
Kadıköy Ayia Paraskevi Ayazması

180
Kadıköy Aya Katerina Ayazması

181
Büyükada Aya Yorgi Ayazması

183
Kaynakça

Digitized by the Internet Archive
in 2024

https://archive.org/details/istanbulun100suy0000hutd

SUNUŞ

Sevgili İstanbullular,

Kıtaların ve kültürlerin buluşma noktasında yer alan İstanbul üç imparatorluğa başkentlik yapmış bir şehirdir. Tarihinin her döneminde bir "dünya kenti" olan İstanbul siyasî, iktisadî ve kültürel bir merkez olma niteliğini halen korumaktadır. Küreselleşmenin etkilerinin güçlü olarak hissedildiği ve şehirlerin büyüyüp dünyanın küçüldüğü zamanımızda önemini ve cazibesini korumaya devam etmektedir. İstanbul'un 2010 Avrupa Kültür Başkenti olarak seçilmesi bunun açık bir göstergesidir.

İstanbul'u 2010'a hazırlamak gayesiyle yürüttüğümüz faaliyetler her geçen gün artarak devam etmektedir. Bu faaliyetler arasında İstanbul ile ilgili yayınlarımız önemli bir ağırlık taşımaktadır.

Şehrimizin tarihi, kültürel ve edebi değerleri üzerine yazılmış eserleri okuyucularla buluşturmaya önem veriyoruz. Bu eserlerin hem İstanbul'un dünya ile diyaloğunun zenginleşmesine hem de İstanbul'da kentlilik bilincinin gelişmesine büyük katkı sağlayacağına inanıyoruz. Tarih, kültür, bilim, sanat, edebiyat gibi pek çok sahada İstanbul'un farklı yüzlerini tanıtan "İstanbul'un Yüzleri" serisini de İstanbul kent kültürüne bir katkı olarak yayınlıyoruz.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi olarak İstanbul ile ilgili nitelikli yayınları bundan sonra da sizlerle buluşturmaya devam edeceğiz. Geçtiğimiz dönemde yeni müzeleri, tiyatro salonları ve sanatsal aktiviteleri ile dinamik bir kültürel merkez haline gelen ve kültür-sanat alanında uluslararası bir cazibe merkezi olan İstanbul'u her geçen gün daha ileriye taşıyacağız.

"İstanbul'un Yüzleri" serisinin yayına hazırlanmasında emeği geçenlere teşekkür ediyorum. Bu vesileyle tüm İstanbullulara sevgi ve saygılarımı sunuyorum.

Kadir TOPBAŞ
İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı

TAKDİM

Su kültürünün nişaneleri...

Su hayatın olmazsa olmazıdır. Genelde su kenarında yeşeren, gelişen, serpilen bir yaşam zamanla kendi kültürünü ve medeniyetini oluşturur. İnsan, hayatın içerisinde suyu arar, su ile hayat bulur. İstanbul'a ilk yerleşimin Sarayburnu'nun o güzelim manzarası olduğunu düşünürsek, bu arayışın altını daha kavi çizmiş oluruz. Tarih boyunca, önemli medeniyetlerin su kenarlarında gelişmesi, suyun cazibesindendir, insan ruhuna verdiği huzurdandır. Fırat ile Dicle gibi kudretli nehirler ya da Marmara, Akdeniz, Ege ve Karadeniz gibi velut denizler, asır be asır önemli var oluşlara davetiye çıkarmış ve sinesinde kadim kültürleri yeşertmişlerdir.

Seyirlik bir panoramanın yanı sıra insanlığın yaşam kalitesi ve varlığı için de suya olan ihtiyacı, şehre suyu getirmek için çeşitli mimari yapıların inşasına neden olmuştur. Aslında su kenarında gelişen bir kültür ve medeniyetin estetik algısı, hayatı genel bir kavrayış ile yakalayıp eşyaya bu idrake yansıtırken bundan her "inşa" nasibini almıştır. Suyun serüveni hiçbir kültürde olmadığı kadar İstanbul'da nadide eserlerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Kemerlerden ayazmalara, sarnıçlardan terazi ve haznelere, bentlerden maksemlere ve çeşmelerden sebillere uzanan geniş bir mimari alan, kadim bir medeniyetin "oluş"undan nasibini almıştır. "İstanbul'un 100 Su Yapısı", aslında Dünya'da eşine ve benzerine zor rastlanacak bu nadide eserleri bir araya getiriyor ve İstanbul'un su kültürünün yansımalarını görünür kılıyor. "İstanbul'un Yüzleri Projesi" çerçevesinde, şehrin kuytusunda kalmış ya da her gün önünden geçmemize rağmen dikkatimizden kaçmış nice nadide eseri yeniden İstanbulluların ve okurun ilgisine sunuluyor.

Etrafı denizlerle çevrili olsa da İstanbul için suyun temini her dönem meşakkatli olmuştur. Bu nedenle inşa edilen kemerler ve suyun İstanbul'da dağıtımı ile ilgili inşa edilen maslak, maskem, sebil ve çeşmeler bugün yerlerinde dursa da suyu kurumuş durumdadır. Ancak kadim çağların bir anıtı gibi olanca güzelliği ve mimari incelikleri ile bugün üzerindeki tezyinatı iftiharla taşımaktadırlar. İstanbul'da hüküm süren medeniyetlerin ortaya koydukları mimari eserlerin o çağlara ait estetik çıtayı göstermesi bakımından da önemli olduğunu düşünüyorum. Kendi çağlarının kadim şahitleri olan bu eserler, bugün de çağlarının müşahidi olarak varlıklarını sürdürmektedir.

2010 Avrupa Kültür Başkenti olan İstanbul'umuza, "İstanbul'un Yüzleri Projesi" çerçevesinde 100 eser armağan etmek ve şehrimizin güzelliklerini bugünden geleceğe emanet bırakmak adına önemli bir envanter çalışmasını üstlenen İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., belki de birçoğu zamanla unutulup yok olacak bu kültürel mirası da kayıt altına alıyor.

İnanıyorum ki gelecekte de bu eserler sanatçıların estetik zevklerinin zirvesini belirleyecek ve insanlık İstanbul şehrinde suyun hayat verdiği daha nice mimari güzelliğe şahit olacaktır...

İyi Okumalar...

Nevzat BAYHAN
Kültür A.Ş. Genel Müdürü

GİRİŞ

Bu çalışmada, en azından iki bin yıldır dünyanın önemli kültür ve medeniyet merkezlerinden biri olan İstanbul'un su eserlerini ele almak suretiyle, suyun şehirdeki serüveni konu edilmiştir. Bu yapılırken de, kentin böyle bir konum kazanmasında ayrı ayrı katkıları olan Roma, Bizans ve Osmanlı dönemleri göz önünde bulundurulmuştur. Zira İstanbul, hayranlık uyandıran bir "su medeniyeti"nin bütün unsurlarıyla kendini gösterdiği bir şehirdir ve bunda kuşkusuz Roma, Bizans ve Osmanlı'nın payları vardır. Zaten, medeniyet denilen şey de, bir devamlılık ve birikim sonucunda şekillenip gelişir.

Büyük imparatorluklara başkentlik yapmanın yanında günümüzde de Avrupa'nın kültür başkenti olan böyle nadide bir kentin tarih, kültür ve bilgi birikimine küçük de olsa bir katkıda bulunmak ve İstanbul'un aynı zamanda bir su medeniyeti şehri olduğunu vurgulamak, bu çalışmanın temel amaçları arasındadır. Bunun yanında, pek çoğumuzun sıkça karşılaşmasına rağmen, farkında olmayıp önemsemediğimiz su eserlerinin de kendilerine has birer hikâyeleri olduğunu vurgulamak istedik.

Bir çekim merkezi olan ve nüfusu daima artan şehrin suya duyduğu ihtiyaç, her zaman için önemli bir mesele olmuştur. İşte bu yüzdendir ki, suya dair yüzlerce eser şehre kazandırılmıştır. Nitekim kemerlerden sarnıçlara, bentlerden maksem ve su terazilerine kadar farklı türdeki pek çok eser, kentin bu ihtiyacını karşılamak üzere inşa edilmiştir.

İstanbul'un su eserlerini ele alırken, suyun kaynağından başlamak üzere, insanlara "abıhayat" olduğu aşamaya kadarki bütün süreci göz önünde bulundurduk. Haliyle, kendiliğinden çıkan memba sularını ilk sıraya koyma gereğini hissettik. Geçmişte olduğu gibi pek çoğu günümüzde de şöhretini koruyan İstanbul'un kaynak sularını ve bunlarla bağlantılı tesis ve çeşmeleri bahis konusu ettik. Ancak şehrin çeşmeleri konusu, bu serideki bir diğer çalışmada ele alındığından, konumuz dışındakiler üzerinde durmadık.

Kaynağından çıkan suyun yanında, yağmur, ırmak ve sel suları da Belgrad Ormanı'ndaki bentlerde birikerek kentin su rezervini oluşturmaktaydı. Bu yüzden ikinci sırayı, İstanbul'un tarihi bentleri aldı. Günümüzün baraj ve bentlerine göre çok daha estetik olan ve mimari hususiyetler taşıyan Osmanlı bentleri, halihazırda şehre su kaynağı olmayı sürdürmektedir. Bu husus, değerlerine değer katmaktadır.

Bentlerde biriken suyun, imparatorluk başkentine, yani Suriçi'ne ulaşması gerekiyordu. Ancak, taşıma suyla değirmen dönmeyeceğinden bu kez, birçoğu abidevi duruşuyla dikkati çeken tarihi su kemerleri devreye girmiştir. Kemerler, büyük paralar harcanarak inşa edilen Kırkçeşme ve Halkalı gibi isale hatlarının (su yolları) belki de en önemli parçalarıydı. Zira sular, normalde geçemeyeceği vadileri ancak kemerler sayesinde aşabiliyordu. Yani bir bakıma "suların köprüsü" oluyordu bu eserler. En eski örnekleri Roma ve Bizans döneminden kalanlar olmasına rağmen, su kemerleri esas ihtişam ve hüviyetini Osmanlı'yla bulmuştur. Bunda da, tahmin edebileceğiniz gibi Mimar Koca Sinan'ın katkısı takdire şayandır. Birçoğunun hâlâ su taşıyor olması ise sadece suya ve insanlara değil, geçmişten günümüze de birer köprü olduklarını göstermektedir.

Su yolları ve kemerler üzerinden gelen suları maksemler "taksim" edip muhtelif yerlere gönderirken, su terazileri de basıncı ayarlamak suretiyle suyun rahatça ilerlemesini sağlıyordu. Bu iki safha, suyun seyahati ve farklı yerlere ulaşması açısından önemliydi. Osmanlı dönemine ait maksem ve terazilerden günümüze kalanların sayısı azalmasına rağmen, oldukça iyi durumda olanları da vardır.

Osmanlı öncesi dönemi dikkate alırsak, suyun bu "hayati" seyahati, Roma ve Bizans'ın saray ve ünlü sarnıçlarında son buluyordu. Birçoğu hâlâ ayakta duran sarnıçlar, Bizans için gerçekten de olmazsa olmazlardandı. Zira başkent defalarca amansız kuşatmalara maruz kalmış ve sıkıştırılmıştı. İstanbul'un bir yıllık su ihtiyacını karşılayabilmeleri, sarnıçların Bizans açısından taşıdığı ehemmiyeti herhalde ortaya koyar. Oysa kudretli Osmanlı'nın böyle bir derdi hiç olmadığı gibi, durgun ve bekleyen suya da ilgisi yoktu. Bu sebepledir ki, fetihten sonra sarnıçlar devre dışı kalmış ve sular artık çeşmelerden rahatça akmaya başlamıştır.

Son olarak da Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde olduğu kadar, günümüzde de önemlerini muhafaza eden İstanbul ayazmalarını konu edindik. Aslında her biri birer kaynak suyu olan ayazmalar, Ortodoks mezhebi inanç ve kültüründe mühim bir yer tutmaktadır. Kaynak sularında olduğu gibi, bazı hastalıklar için şifalı olmaları, ayazmaların birer Hıristiyan azizine ithaf edilmelerine ve böylece dinsel nitelik kazanmalarına yol açmıştır.

Yukarıda ana başlıklar halinde muhteviyatını vermeye çalıştığımız su eserleri, büyük oranda bugün de varlığını sürdürenler arasından seçilmiştir. Buna rağmen, yok olmuş ya da toprağın altında kalmış bazı eserler de çalışmaya dahil edilmiştir. Öte yandan, su eserlerinin tarihi nitelik taşıması da bizim için önemliydi. Dolayısıyla, bazı istisnalar hariç, son bir asırda zuhur eden su eserlerini kitap harici tuttuk. Ayrıca suyun daha çok hayat verici hususiyeti, yani "abıhayat" olması yönüyle ilgilendiğimiz için İstanbul hamamlarını ele almadık. Bu noktada, eserin bir envanter çalışması olmadığını da söylemek isteriz.

Kitabi bilgilerin yanında, bazı Osmanlı arşiv belgelerinden de faydalandığımız bu çalışmada, mevcudiyetini sürdüren ve ulaşılabilen eserlerin tamamına yakını ziyaret edilmek suretiyle fotoğraflanmıştır. Bu vesileyle, fotoğrafların büyük bir kısmını ustalıkla çeken kıymetli dostum Salim Aydın'a ve yine çalışmayı baştan sona okuyarak öneriler getiren değerli hocam Prof. Dr. Zekeriya Kurşun'a müteşekkirim.

Davut Hut, 2010, İstanbul

Büyükçamlıca Suyu **Küçükçamlıca Suyu** Tiryal Hanım Çeşmesi Suyu **Tomruk Suyu** Kısıklı Suyu **Libade Suyu** Bulgurlu Çeşmesi Suyu **Taşdelen Suyu** Çubuklu Suyu **Karakulak Suyu** Sırmakeş Suyu **Göztepe Suyu** Kayışdağı Suyu **Çırçır Suyu** Kestane Suyu **Keçe Suyu** Hünkâr Suyu **Kâğıthane-Ayazma Suyu** Hamidiye Suyu **Büyük Bent** Ayvat Bendi **Kirazlı Bent** Karanlık Bent **Valide Bendi** Yeni Bent **Topuzlu Bent** Başhavuz **Şamlar Bendi** Terkos Gölü ve Barajı **Elmalı Bentleri** Göksu Bendi **Bozdoğan Kemeri** Mağlova Kemeri **Güzelcekemer** Kovuk Kemer **Uzun Kemer** Mazul Kemer **Ali Paşa Kemeri** Paşa Kemeri **Balıklı Kemer ve Balıklı Havuz** Kurt Kemeri **I. Mahmud Kemeri** Eyüp Maksemi **Eğrikapı Maksemi** Ayasofya Maksemi **Taksim Maksemi** Ayazağa Maksemi **Derbent Maksemi** Damad İbrahim Paşa Maksemi **Valide-i Atik Maksemi** Şehzade Camii Su Terazisi **Haseki Su Terazisi** Ayasofya Su Terazisi **Topkapı Sarayı Su Terazisi** Taksim Su Terazisi **Piyalepaşa Su Terazisi** Duvardibi Su Terazisi **Kapıağası Mevkii Su Terazisi** Kurbağalıdere Çiftliği Su Terazisi **Yerebatan**

Sarnıcı Binbirdirek Sarnıcı **Soğukçeşme Sokağı Sarnıcı** Gülhane Parkı Sarnıcı **Acımusluk Sokağı Sarnıcı** Teodosius Sarnıcı **Hipodrom Sarnıcı** Bodrum Camii Sarnıcı **Unkapanı Sarnıcı** Atpazarı Sarnıcı **Pantokrator Sarnıçları** Ortaçeşme Sarnıcı **Seferikos Sarnıcı** Studios Sarnıcı **Aspar Açık Su Haznesi** Sultan Selim Sarnıcı **Aetios Sarnıcı** Ayios Mokios Sarnıcı **Hebdemon Sarnıcı** Baltalimanı Sarnıcı **Balıklı Ayazması** Aya Blahernai Kilise Ayazması **Eğrikapı Aya Zoni Ayazması** Balat Surp Hreşdagabet Ayazması **Ayia Teodosia Ayazması** Vefa Ayazması **Sirkeci Ayios Terapon Ayazması** Hodegetria Manastır Ayazması **Khristos Soteros Ayazması** Hasköy Ayia Paraskevi Ayazması **Çırağan Ayia Paraskevi Ayazması** Arnavutköy İlia Profiti Ayazması **Kuruçeşme Aya Dimitri Ayazması** Büyükdere Ayia Paraskevi Ayazması **Harem İskelesi Ayazması** Paşalimanı Ayios İoanis Ayazması **Kuzguncuk Aya Pandeleymon Ayazması** Çengelköy Aya Pandeleymon Ayazması **Kadıköy Ayia Paraskevi Ayazması** Kadıköy Aya Katerina Ayazması **Büyükada Aya Yorgi Ayazması**

I

KAYNAK SULARI

Su, hayat kaynağıdır. O olmadan canlılar varlıklarını sürdüremezler. Bu yüzden birçok kültürde su kutsanır. Su, Türk kültürü için de ayrı bir anlam taşımaktadır. Belki bu anlamı en iyi İstanbul kültüründe gözlemek mümkündür. Tarih boyunca suyun dağıtım ve kullanımı dikkate alındığında, İstanbul'un esasında bir "su medeniyeti" olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Türk-İslam kültür ve edebiyatında ise su, "abıhayat" (içene ebedi hayat veren su) kavramıyla sonsuzluğa duyulan özlemi; "abıkeyser" kavramı ile de güzelliğe ve lezzete duyulan özlemi dile getirmektedir. Memba suyuna ise, "miyâh-ı nefise" ve "mâ'-i leziz" gibi isimler verilmiştir.

Osmanlı kültüründe suyun şüphesiz ayrı bir yeri vardı. İnşa edilen sukemerleri ve suyolları ile pek çoğu "mimari şaheser" niteliğindeki çeşmeler, kuşkusuz suya atfedilen önemi gösterir. Diğer yandan suyu satan esnaf zümresi ve dükkânlar, iktisadi hayatın vazgeçilmezleri arasındaydı. Atlı sakalar ile kaynaklarından alınan sular, su müptelası ve tiryakisi olan müş-

terilere sunulurdu. Alman subay Moltke'nin de belirttiği gibi, bu tiryakiler, tattıkları suyun hangi pınara ait olduğunu anlayacak kadar damak zevki gelişmiş kimselerdi.

Tarihi boyunca İstanbul kaliteli, leziz ve zengin kaynak sularından nasibini bolca almıştır. Doğasının tahrip edilmediği zamanlarında bu kaynaklar, masraklarda toplanarak isale hatları aracılığıyla insan ve hayvanların istifade etmeleri için çeşme, ev ve camilere kadar ulaştırılıyordu. İstanbul'daki isale hatları arasında Halkalı-Kırkçeşme suları oldukça şöhretliydi. Ayrıca Haliç'in kuzey tarafında da iyi kaynak suları bulunmaktaydı.

İstanbul'un kaynak suları; Alemdağı-Beykoz-Ümraniye kaynakları (Taşdelen, Taflanlı, Elmalı, Çubuklu, Defneli, Kırakulak, Sırmakeş, Tantavi); Kayışdağı kaynakları (Kayışdağı, Zeynel, Ayazma, Keştane, Hacı Ömer ve Fındık suları) ve Çamlıca kaynaklarıyla kabaca üçe ayrılır. Ayrıca ya bu kaynaklardan beslenen veya ayrı ayrı hemen her bölgede bulunan onlarca meşhur kaynak suları da vardır.

1

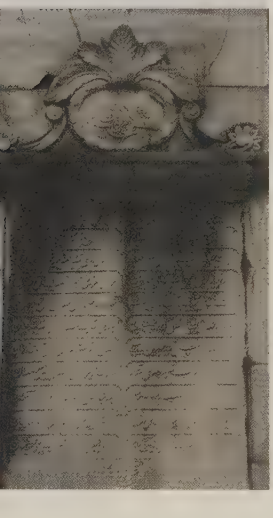
BÜYÜKÇAMLICA SUYU

~

Günümüzde bile İstanbul'a nefes aldıran Çamlıca Tepeleri ve civarında Büyük ve Küçükçamlıcalar, Tiryal Hanım, Libadiye, Kısıklı, Tomruk Ağası, Ömer Bey, Şekerkaya ve Bulgurlu gibi meşhur kaynak suları mevcuttu.

Muhammed Hafid Efendi'ye göre "suların padişahı", Namık Kemal'e göre "abıhayat" olan bu su, Osmanlı döneminde büyük şöhrete sahipti.

Bunlardan Büyükçamlıca suyunu ziyadesiyle metheden Muhammed Hafid Efendi bu suya, "suların padişahı"dır der. Vatan şairi Namık Kemal ise, *İntibah* adlı romanında cennete benzettiği Çamlıca'yı muhteşem güzelliğiyle över ve "Feyyaz-ı kudret (Allah'ın feyzi), âlemde abıhayat (ebedi hayat veren su) icadını irade etmiş olsaydı, o haysiyeti Çamlıca Suyu'na verirdi" diyerek suyu yüceltir. Bundan başka "nadir, eşi bulunmaz" olarak da nitelenen bu şöhretli suyun kaynağı, Büyükçamlıca Tepesi'nin eteğinde, şimdilerde harabe halde bulunan Yusuf İzzeddin Efendi Köşkü'nün burnu dibinde ve Boğaz'a karşı duran bir mevkidedir. Sermet Muhtar'a göre, Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi'nin intihar hadisesi sebebiyle uğursuzluğa kapılmamak için kimsecikler buraya adımını atmaz olmuş, hatta Kısıklı Çeşmesi'nin önündeki kahvelerin ağaç diplerinde de in cin top oynarmış.

II. Mahmud Çeşmesi'nin kitabesi

Muhtemelen Bizans döneminden kalma çok eski bir ayazma olan Büyükçamlıca suyu, Ahi dervişlerden olan İvaz Fakih'in vakfına bağlı arazilerden çıkmaktaydı. Su, "Avcı" lakaplı IV. Mehmed tarafından 1660 yılında padişah hayratı olarak tesis edilmiş ve vakfedilmişti. Pınarın önündeki çeşmeyi ve su haznesini yaptıran IV. Mehmed ile çeşmeyi tamir ettiren II. Mahmud'un burada kitabeleri mevcuttur. Çeşmenin yakınında, yine IV. Mehmed'e ait bir mihrap taşı bulunduğundan, buranın namazgâh olarak da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yakınındaki inşaatların artmasıyla birlikte çeşmenin suyu da kurumuştur; günümüzde musluklarından sadece hüzünlü "tıss" sesleri gelmektedir.

Memba sularının kalitesi, sertlik derecelerine bağlıdır. Mekteb-i Fünun-ı Tıbbiye muallimi kimyager Ali Rıza Bey tarafından yapılan ilk tahlillerde, Çamlıca suyunun sertlik derecesi 4 olarak ölçülmüş, Saadi Nazım Nirven bunu, 1943'te 4,5 olarak tespit etmiştir. Yapılan tahlil ve müşahedelere göre gayet berrak, lezzeti hoş ve içimi tatlı olan Çamlıca suyunun kaynatıldıktan sonra lezzeti azalmakta, çeşitli tortu ve yosunlar kalmaktadır. Verimi az olan suyun idrar söktürücü ve hazmı kolaylaştırıcı olduğu da bilinir. Ancak, durdukça kalitesini kaybetmektedir. Nitekim tarihteki meşhur su meraklılarından biri

olan ve en çok Büyükçamlıca suyunu beğenen Ahmed Cevded Paşa, bu suyun leziz ve yerinde içildiği takdirde pek latif olduğunu, ancak durdukça bozulduğunu, bu sebeple de eskimeden içilmesi gerektiğini söyler.

Büyükçamlıca suyu, yörenin rağbet edilen bir mesire haline gelmesini de sağlamıştır. Çamlıcalar, özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda aranan bir gezinti ve eğlence yeriydi. Ayrıca en güzel ve en geniş İstanbul manzarası (Adalar, tarihi yarımada, Beyoğlu ve bütün Boğaziçi) ancak buradan seyredilirdi. Bir toplanma ve buluşma yeri olması sebebiyle, 1881 yılına kadar devam eden esnaf gezintileri, çırak çıkarma ve peştamal bağlama gibi merasimler bile yine Çamlıca ve Libade suyu başında yapılırdı.

Büyükçamlıca suyu kaynağındaki II. Mahmud Çeşmesi

KÜÇÜKÇAMLICA SUYU

~

Bu şöhretli suyun kaynağı Küçükçamlıca Tepesi'nin güneye bakan yamacında, yeni yapılan bir caminin yanındadır. Çeşmenin bulunduğu yer, hâlâ "Küçükçamlıca Mesiresi" diye ünlüdür. IV. Mehmed'in imar faaliyetleriyle Küçükçamlıca aranan bir mesire haline gelmiştir. Suyun hatırına pek çok padişah buraya ilgi göstermiştir. Burada eskiden II. Mahmud'un küçük bir kasrı da vardı.

Büyükçamlıca suyunun aksine debisi oldukça yüksek olan bu su, kaynaktan kısa bir yolculuktan sonra IV. Mehmed tarafından 1654'te yaptırılan çeşmesinden akar.

Küçükçamlıca suyu, IV. Mehmed Vakfı'na bağlı arazilerden çıkmaktadır. Büyükçamlıca suyunun aksine debisi oldukça yüksek olan bu su, kısa bir yolculuktan sonra IV. Mehmed tarafından 1654'te yaptırılan çeşmesinden akar. Yeni yapılan bir caminin giriş kapısında bulunan çeşmenin suyu halen insanlara hayat kaynağı olmaktadır.

Küçük Çamlıca Çeşmesi'nin günümüzdeki hali

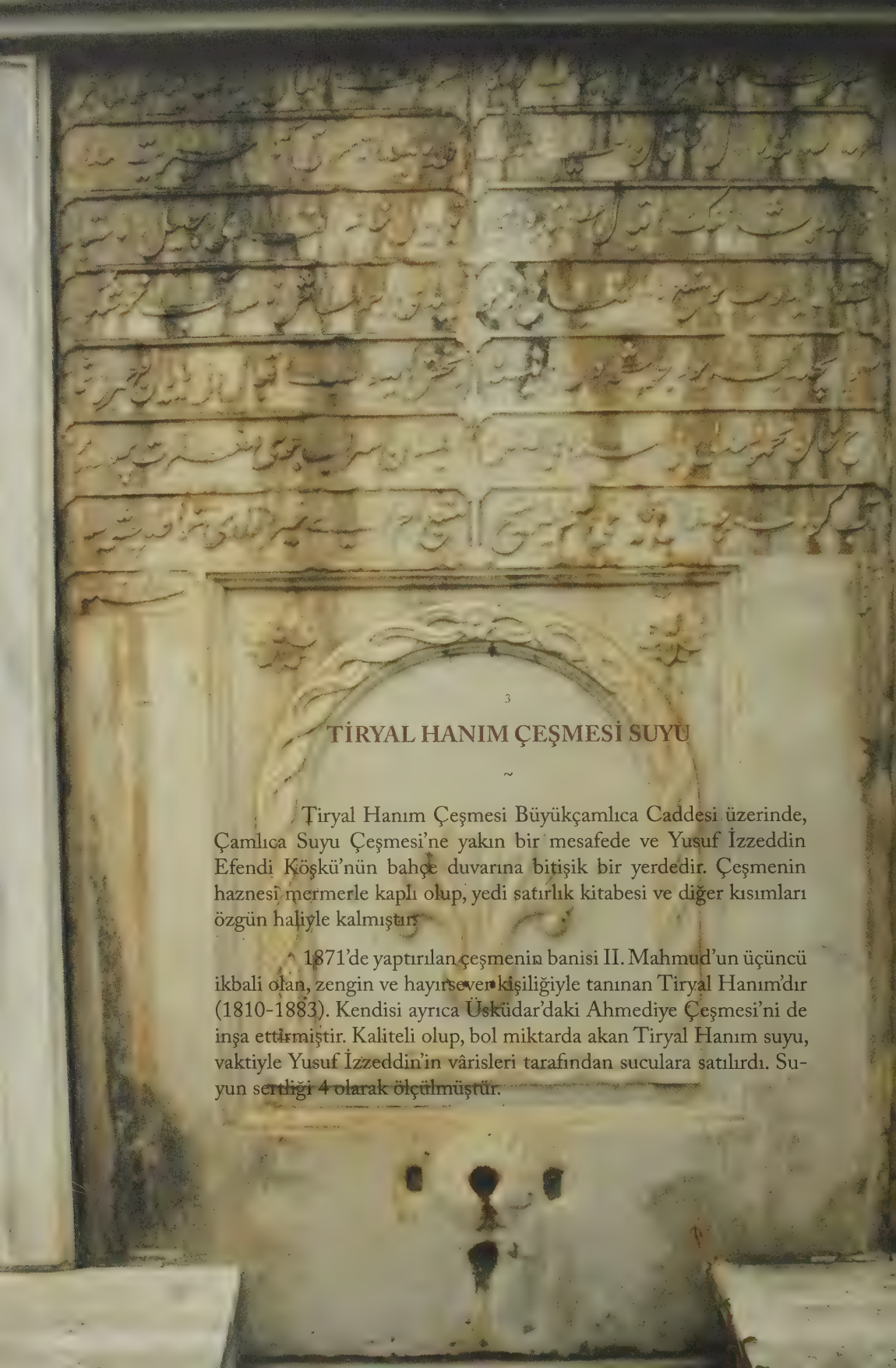
Sertlik derecesi 3,5 olarak ölçülen suyun içimi gayet hoş ve lezzetlidir. Bu suyun durdukça hoşlaşması ve hafifleşmesinden dolayı eskiden toprağa gömülü büyük küplerde saklandığı, aradan seneler geçtikten sonra da içildiği rivayet edilmektedir.

Küçükçamlıca'nın suyu, arabalarla Kadıköy ve Üsküdar'a getirilerek satılırdı. Üsküdar'ın iktisadi hayatına da ciddi ölçüde katkıda bulunan ve "vakfedilmiş su" özelliğini taşıyan Çamlıca suları, sucu esnafı tarafından fıçılara doldurulduktan ve arabalarla nakledildikten sonra Üsküdar pazarı ve Kadıköy'de satılırdı. Suyun bu şekildeki arzında müşterilerden fıçı başına 60 para ve 3 kuruş alınırdı. 19. yüzyılın sonlarından itibaren Üsküdar Belediye Dairesi de bu satıştan fıçı başına 20 para pul bedeli tahsil ederdi.

Çamlıca memba suları, İstanbullu için kaliteli ve aranan sular arasında yer alıyordu. Hatta suların satış fiyatında bile bu kalite farkını görmek mümkündür. Örneğin, 20. yüzyıl başlarında Halkalı, Kırkçeşme ve Taksim gibi Avrupa yakası sularının bardak fiyatı 5 para iken; Kayışdağı, Taşdelen, Karakulak ve Çamlıca sularının fiyatı 10 paraydı. Bu durum, Anadolu yakası sularının Avrupa yakasındakilere göre daha makbul olduğunu da gösterir. Suya olan rağbet beraberinde birtakım ticari sahtekârlıkları da getirmekteydi. Örneğin bazı muhteris sakalar, kuyulardan doldurulan adi suları Üsküdar halkına "Çamlıca suyu" adı altında satmaya çalışırdı. Bu duruma tedbir olarak, damacana ve fıçılara yapıştırılan pullar vasıtasıyla Çamlıca kaynak sularının müşteri tarafından fark ve diğerlerinden ayırt edilmesi sağlanırdı.

Küçük Çamlıca Suyu Çeşmesi
Fotoğraf: İ.E. Ayanoğlu

3

TİRYAL HANIM ÇEŞMESİ SUYU

~

Tiryal Hanım Çeşmesi Büyükçamlıca Caddesi üzerinde, Çamlıca Suyu Çeşmesi'ne yakın bir mesafede ve Yusuf İzzeddin Efendi Köşkü'nün bahçe duvarına bitişik bir yerdedir. Çeşmenin haznesi mermerle kaplı olup, yedi satırlık kitabesi ve diğer kısımları özgün haliyle kalmıştır.

1871'de yaptırılan çeşmenin banisi II. Mahmud'un üçüncü ikbali olan, zengin ve hayırsever kişiliğiyle tanınan Tiryal Hanım'dır (1810-1883). Kendisi ayrıca Üsküdar'daki Ahmediye Çeşmesi'ni de inşa ettirmiştir. Kaliteli olup, bol miktarda akan Tiryal Hanım suyu, vaktiyle Yusuf İzzeddin'in vârisleri tarafından suculara satılırdı. Suyun sertliği 4 olarak ölçülmüştür.

4

TOMRUK (AĞASI) SUYU

~

Tomruk suyu lezzetli ve ince bir su olup, Büyükçamlıca Tepesi'nden Beylerbeyi'ne inen yamaçta bulunmaktadır. İstanbul'un en meşhur ve kaliteli suları arasında yer alan Tomruk suyu, vaktiyle Tophanelioğlu isalesine akarken sonraları yatağı bozularak dışarı akmaya başlamıştır. Yağmurlu havalarda bulanıklaşan suyun sertliği 1916'da 1 olarak ölçülmüş, Nirven de daha sonra (1943) aynı dereceyi tespit etmiştir. Çok yumuşak bir su olarak dikkati çeken Tomruk suyu, ekseriyetle Üsküdar ve Kadıköy halkı tarafından kum dökmek ve idrar söktürmek için kullanılırdı. Osman Nuri (Ergin), bu suyun sahipleri bulunduğunu kaydeder. Sucular, 1980'lere kadar iptidai bir şekilde doldurdukları suları şehirde satarlardı. Bu durum yasaklandıktan sonra, 1990'lı yıllarda, Üsküdar Belediyesi'nce klasik Türk mimarisinde üçlü bir çeşme inşa edilerek su tekrar akıtılmıştır.

Çok yumuşak bir su olarak dikkati çeken Tomruk suyu, ekseriyetle Üsküdar ve Kadıköy halkı tarafından kum dökmek ve idrar söktürmek için kullanılırdı.

◂

Üsküdar Belediyesi tarafından 1994 yılında yaptırılan Tomruk Suyu Çeşmesi (Mehmet Nermi Haskan, Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, *İstanbul 2001, Cilt III, sf. 1203)*

5

KISIKLI SUYU

~

Büyükçamlıca'ya çıkış yolu üzerindeki Kavakbayırı mevkiinden çıkan su, Kısıklı Camii yanındaki çeşmeye akmaktadır.

İki Çamlıca arasında, Büyükçamlıca'ya çıkış yolu üzerindeki Kavakbayırı mevkiinden çıkan su, Kısıklı Camii yanındaki çeşmeye akmaktadır. Kısıklı suyu, zarif mermer bir çeşmeden ve pirinç bir oluktan dökülürdü. Bu çeşme, ilk banisi olduğu sanılan İvaz Fakih Efendi'ye mülk olarak verilen Kısıklı semtinin adıyla anılagelmiştir. Diğer yandan, "suyu az akan pınar, kayadan akan su" anlamına gelen "Kısıklı" adının da, buradaki su kaynaklarıyla muhtemel bağlantısı vardır.

Kısıklı Suyu Çeşmesi

Altunizade, Çamlıca ve Libade gibi Kısıklı da 19. yüzyıl başlarından itibaren, Osmanlı bürokratları ve Müslüman burjuvazinin tercih ettiği sayfiye ve mesire yerleri haline gelmiştir. II. Mahmud döneminde ortaya çıkan ilgi, Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz dönemlerinde de sürmüştür. Diğer yandan Tanzimat devrinde, buradaki köşk ve kasırlarda siyasi ve edebi nitelikli pek çok toplantılar da yapılmaktaydı.

Saadi Nazım Nirven, Çamlıca semtinde şöhret kazanmış ve buranın iktisadi hayatında önemli rol oynamış bu kaliteli ve bol suyun sertlik derecesini 4 olarak tespit etmiştir. Hüseyin Ayvansarayi'ye göre, gayet leziz ve meşhur olduğundan bu su çok yere götürülürdü. Süheyl Ünver ise, burada yirmi dört saatte dört ton suyun aktığını belirterek, elyazması bir mecmuadan ateş düşürücü ve baş dönmesini iyileştirmek için ilaç olarak kullanıldığını nakletmekte, Muhammed Hafid Efendi de suyu idrar söktürücü olarak nitelemektedir.

19. yüzyıl sonlarında Kısıklı Çeşmesi ve civarı

LİBADE SUYU

~

Küçükçamlıca tarafındaki mesire ile bir caddeye ve bu cadde üzerindeki çeşmeye Libade ismi verilmiştir. Libade, Bulgurlu'nun eteğinde, Uzunçayır'a, Marmara ve Adalar'a nazır, o zamanki tabirle "ferahfeza bir teferrüçgâh" (eğlence, gezinti yeri) idi. Suyun bir tarafında kahve, en hâkim yerinde de hanımlara mahsus boydan boya bir kafes bulunurdu. Cuma ve pazar günleri burada incesaz veyahut hokkabaz eksik olmaz, salıları da bazen Kel Hasan'ın, bazen de Şevki'nin tuluat kumpanyaları oynardı. Yerinde gayet soğuk ve içildiğinde hafif olan suyun çıkış noktası küçük bir kuyu ağzına benzemekte, su bu ağzın yarım metre altından ve parmak kalınlığında akmaktaydı. Bu sebeple, ancak uzun saplı bir maşrapayla alınabilirdi. Çabuk su almak için de iki maşrapa kullanılır, biri doldurulurken öbürü boşaltılırdı. Su fıçılarını bu şekilde doldurmak fazla zahmetli olduğundan, burası sucuların pek rağbet etmediği bir kaynaktı. Ancak bu durum, civardaki köşkler ve haneler için geçerli değildi.

Yerinde içildiği takdirde gayet soğuk ve hafif olan suyun çıkış noktası küçük bir kuyu ağzı olduğundan, su ancak uzun saplı bir maşrapayla alınabiliyordu.

Halkın rağbet ettiği Libade Mesiresi de suyun karşısındadır. Mesire ve su kaynağı, Üsküdar ve Kadıköy taraflarının en eski ve meşhur sayfiye yerlerinden biri olup, özellikle ilkbahar ve yaz aylarında yoğun ilgi görürdü. Libade'de, 19. yüzyıl sonlarında devrin ileri gelenlerinin köşkleri de vardı. Bu ortam içinde ortaoyunu da olmazsa olmazlardan biriydi. Vaktiyle ağaçlar tarafından gölgelenen mesiredeki iki vakıf kuyusunun etrafında, Osmanlı'yı simgeleyen dört çınar ağacı da bulunmaktaydı.

19. yüzyıl sonlarında Libade suyu kaynağından su alan halk

7

BULGURLU ÇEŞMESİ SUYU

~

Çeşmenin suyu, karşısındaki Küçükçamlıca Tepesi'nden ve Çilehane Sokağı'nda bir ağacın altındaki pınardan sağlanırdı.

Tek yüzlü meydan çeşmesi, Bulgurlu Caddesi üzerinde ve Bulgurlu Camii'nin sağ tarafında kalmaktadır. H. 1292 yılında (M. 1875-1876) inşa edilen çeşmenin kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. İnşasında kesme taş kullanılmıştır. Saçağın altında çeşmenin kitabesi bulunmaktadır. Musluğu olmayan çeşmenin teknesi ise sağlam durumdadır.

Çeşmenin sağında mermer bir çeşme daha bulunmaktadır. Her iki çeşmenin suyu, karşısındaki Küçükçamlıca Tepesi'nden ve Çilehane Sokağı'nda yer alan bir ağacın altındaki pınardan sağlanırdı. Osmanlı döneminde Bulgurlu köyünü ziyarete gelenler Libade, Müftü Kuyusu, Haminne, Meleksima ve Şeker maslaklarından su alır; Hanım Seddi denen yerde de piknik yaparlardı.

▸ *Bulgurlu Çeşmesi*

TAŞDELEN SUYU

~

Taşdelen suyu, İstanbul'un en meşhur kaynak sularının bulunduğu Alemdağı köyü etrafındaki ormanlık araziden çıkardı. Günümüzde kaynak Üsküdar-Şile yolu üzerinde bulunmaktadır. Su zeminden 2-3 metre aşağıda, merdivenle inilen bir çukurda, taştan iki olukla çift mecradan akardı. Taşı deldiği için adına "taşdelen" dendiği söylenmektedir. Çok tanınan bir su olup, kaynakları birkaç tanedir. Su bir galeri içerisinde paslanmaz borularla gelir, kirlenen suyun içilecek hale getirilmesi için de zaman zaman kaynak ve çevresindeki bataklıklar kurutularak ıslah edilirdi.

Taşdelen memba suyu, 1582 yılında III. Murad'ın annesi Nurbanu Valide Sultan (Atik Valide Sultan) tarafından düzenlenerek vakfedilmiştir. 1850'lerde, bu vakfa bağlı Taşdelen suyunun başında bir kahvehane inşa edilmişti. Bu işletme, hazine tarafından senelik bin kuruş ücretle kiraya verilmekteydi; öte yandan suyun bulunduğu yer, Üsküdar'a uzak ve yolu bozuk olduğu için, gidilip gelinmesi külfetliydi. Tutulan bir su olduğu için de hasırlı büyük damacanalar içinde öküz arabalarıyla taşınır, ancak pahalıya mal olurdu. Su ayrıca Üsküdar'daki deposunda ağzı mantarlı şişelerle de satılırdı.

II. Abdülhamid günlük olarak Taşdelen suyundan içer ve şifa verici olarak da bu suyu tavsiye ederdi. Tahttan indirildikten sonra Selanik'e sürgüne gönderilirken, Sirkeci İstasyonu'nda trene binmeden evvel bir bardak Taşdelen suyu istemiş, suyu getirene de otuz kuruş bahşiş vermişti.

Nirven'in 1935'te sertliğini 1,5 olarak bulduğu suda organik maddeler oldukça azdır. Çok yumuşak bir su olduğu aşikârdır. Yaklaşık 38 dönümlük bir arazide asırlardır çıkan bu suyun çeşitli hastalıklara ve özellikle de böbrek, şeker, kolesterol ve damar hastalıklarına faydalı olduğu söylenir.

Taşdelen aynı zamanda, Kayışdağı ve Alemdağı ile birlikte Anadolu yakasının başlıca eğlence ve mesire yerlerinden biriydi. İstanbul halkı için Taşdelen ve Malkuyusu sularından içmek ve ağaçların serinliğinde dinlenmek vazgeçilmez bir şeydi. Özellikle yazları, Büyük ve Küçükçamlıca'da hat boyundaki köşklerde oturanlar, yiyeceklerini hazırlayıp yine öküz arabalarıyla Taşdelen âlemlerine giderlerdi. Durum böyle olunca, padişahlar da bu mesireye ve suyuna ilgi göstermiştir.

19. yüzyıl sonlarında Alemdağı köyü

Nitekim Kızlarağası Abdullah Ağa, 1835 yılında burada, II. Mahmud'a bir ziyafet vermiştir. Padişah şehzadeleri, mabeyn kâtipleri ve kurena beyleri yanına alarak burada bir gece konaklamış ve ertesi günü de ormanları temaşa ederek, Taşdelen suyu kaynağının bulunduğu yere gitmiştir. II. Mahmud, ispinoz ve bülbül sesi dinlemek için sık sık buraya seyahatler düzenlemiştir.

II. Abdülhamid, her gün mutlaka Taşdelen suyundan içer, şifa verdiğini söyleyerek etrafına da tavsiye ederdi. Hatta, tahttan indirildikten sonra Selanik'e sürgüne gönderilirken son isteğinin bir bardak taşdelen suyu olduğu söylenir. Başkâtip Ali Cevad Bey'in sürgüne ait fezlekesine göre; yola çıkarılan Abdülhamid'in yanında üç çanta vardı ve bunlardan birisinde Taşdelen suyundan doldurulmuş şişeler bulunuyordu. Hakan-ı sabık, yine Sirkeci İstasyonu'nda trene binmeden önce bir bardak Taşdelen suyu istemiş ve suyu getirene de otuz kuruş bahşiş vermişti. Ahmet Haluk Dursun'un naklettiğine göre, Tarihçi Yılmaz Öztuna'nın babası Muhittin Öztuna'nın da Taşdelen suyunun müptelası olduğu, bazen bu suyu bulamayınca ne yapacağını şaşırdığı, hatta Ankara'daki önemli kişilerden yardım istediği, ölümüne kadar da başka bir sudan içmediği söylenmektedir.

Taşdelen suyunun kaynağı
19. yüzyıl sonları

Taşdelen suyunun kaynağı vaktiyle iptidai bir şekilde düzenlenmişti. Ancak 1934 yılında Vakıflar Müdürlüğü tarafından suyun toplanması ve alıcılara ulaştırılması tamamen sıhhi bir hale getirilmiştir. Geçmişte susuzluğuyla meşhur olan Ankara'ya, bu soruna bir çare olarak İstanbul'dan şişelerle Taşdelen suyu ve İzmit'ten de Çene suyu getirtilirmiş.

9

ÇUBUKLU SUYU

~

Meşhur bir kaynak suyuna da ismini veren Çubuklu semti, İstanbul'un sularıyla meşhur semtlerindendir. Bu şöhretin elbette tarihsel bir geçmişi de vardır. Çubuklu'nun Bizans dönemindeki adı "Eiranaion"dur. Buradaki esnafın yaptığı çubuk lülelerinin şöhretli oluşu sebebiyle buraya Çubuklu isminin verildiği tahmin edilmektedir. Ancak yine ismin ortaya çıkışıyla ilgili Murat Belge'nin naklettiğine göre ise, II.Beyazid, oğlu (Yavuz) Selim'e kızıp çubukla vurmuş, sonraa çubuğu toprağa daldırmış ve sonunda bu çubukta yeşermiştir. Semt, Osmanlı döneminde meşhur bir gezinti yeriydi. Hatta, II. Selim ile mahdumu III. Murad'ın buraya pek rağbet ettiği söylenmektedir Ayrıca Sultan Abdülmecid döneminde, Çeşmibülbül diye bilinen çeşmenin yanında bir cam imalathanesi kurulmuştu. Bu imalathanede daha çok suyla ilgili eşyalar üretilirdi: Göz kamaştıran fincanlar, çeşit çeşit bardaklar, güzelim avizeler, kâseler ve şamdanlar bunlar arasındaydı. Üretilen bu tür eşyalara ise, Çeşmibülbül tarzı denilirdi.

İstanbul'un en şöhretli ve makbul memba sularından biri olan Çubuklu suyu, Dedeoğlu Çiftliği arazisinde, Göztepe denilen yer ile o civardaki üç kaynaktan toplanırdı. Buralardan çıkan sular, yine borularla aynı çiftliğin Batakdere mevkiindeki bir su deposunda birikirdi. Bu depodan da Çubuklu İskelesi'nin arkasındaki ikinci bir depoya inerdi. İlk isale hattı ise, II. Abdülhamid döneminde 1901'de yapılmıştı. Su, yaz aylarında günlük altmış metreküp, kışın ise bu miktarın üzerinde çıkardı. Küçükmaden ve Mehmedoğlu suları da Çubuklu suyu adıyla satılırdı. Bu suyun sertliği 1,5 civarındadır. Yukarıda da bahsedildiği gibi, Çubuklu'da deniz kenarına kadar indirilmişti. Bolca aktığı için, denizyoluyla İstanbul'un hemen hemen her tarafına, ayrıca karşı sahilde Yeniköy'deki Mısırlı Fuad Bey Yalısı'yla Tarabya'daki sefarethanelere taşınırdı.

Bolca akan Çubuklu suyu, denizyoluyla İstanbul'un hemen hemen her tarafına, karşı sahilde Yeniköy'deki Mısırlı Fuad Bey Yalısı'na ve Tarabya'daki sefarethanelere gönderilirdi.

KARAKULAK SUYU

~

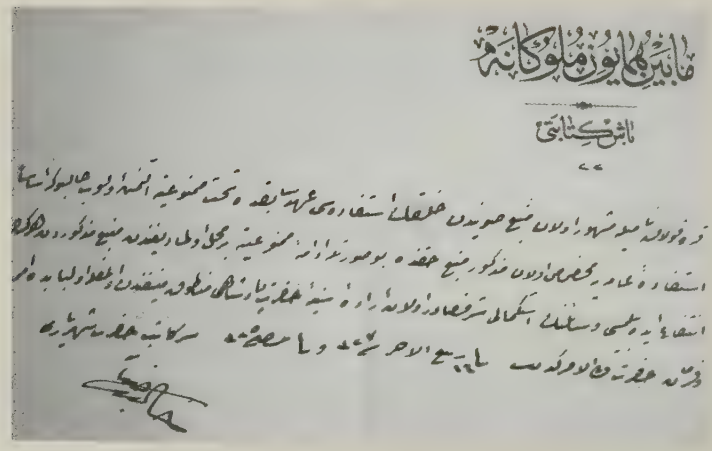
Beykoz'da çıkan kaliteli ve meşhur bir sudur. Suyun membaı Beykoz'un beş kilometre kadar gerisindeki Akbaba köyünde, etrafı ağaçlarla çevrili bir alandadır. Suyu ilk keşfeden Karakulak Ahmed Ağa olduğundan, adı da buradan gelmektedir. Ahmed Ağa yakalandığı hastalıktan bu su sayesinde kurtulduğu için, suyun bulunduğu yeri Cennet Hatun'dan satın alıp tamir ettirmiştir.

İstanbul sularının en şöhretlisi ve namlısı olan Karakulak suyunu Yeni Osmanlılar'dan Namık Kemal ve arkadaşları Londra'ya, Mahir İz'in dedesi Servet Efendi kadı olarak görev yaptığı Mekke'ye ve babası Abdülhalim Efendi de kadısı olarak bulunduğu Midilli'ye yanlarında götürmüşlerdir.

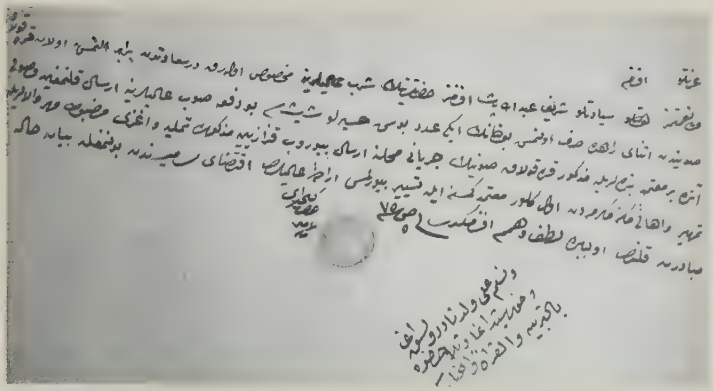
Karakulak, revaçta olan bir su olduğundan sucu esnafı tarafından kaynağından alınarak İstanbullulara ulaştırılırdı. Sermet Muhtar Alus'a göre Karakulak suyu, İstanbul sularının en şöhretli ve namlısıydı. Nitekim suyun hafifliği de öylesine darbımesel olmuştu ki halk içinde söz arasında, "Karakulak suyu gibi hafif" tabiri kullanılmaktaydı. Yine bu suyun hünkârların gözdesi olduğu bilinir. Ayrıca Viyana'ya, Paris'e kadar yollanıp, zengin kontlar, baronlar tarafından şampanya bedeline içildiği rivayet edilirdi. Bu kadar rağbet edilen bir su olmasına rağmen, Yeni Cami dönemecindeki Rum, Divanyolu'ndaki Habeş Hacı ve Beyazıt'taki Kürt'ün sucu dükkânından başka yerde bulunmaz ve bardağı 20 paraya içilebilirdi.

II. Abdülhamid döneminde, Karakulak suyolları inşa edilmeye başlanmıştır. Halefi olan Mehmed Reşad'ın 7 Mayıs 1909 tarihli hususi iradesinde ise, söz konusu suyun ammenin (halkın) istifadesine mahsus olduğu ifade edilerek sudan herkesin yararlanmasının yolu açılmıştır.

Suyun kaynağında, Vakıflar İdaresi'nce su işletmesi kurulmuş, akan su bu idare tarafından satılmıştır. Vasıf olarak çok lezzetli, ince ve hafif bir su olan bu suyun sertliği eskiden 1 derece iken sonraları 3'e yükselmiştir.

Karakulak suyundan herkesin istifade edebileceğine dair padişah iradesi (BOA, İ.HUS, 1327 R-17)

Mekke Şerifi Abdullah Paşa için İstanbul'daki Karakulak memba suyundan gönderildiğine dair Osmanlı Arşiv belgesi (BOA, A.MKT.UM, 325/83)

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Beş Şehir* adlı eseri, Türk edebiyatının kendi alanındaki başyapıtlarından biridir. Bu ünlü kitabın İstanbul kısmında yazar, şehrin sularıyla ilgili bir hatırasını nakleder:

"...Çocukluğumda, bir Arabistan şehrinde ihtiyar bir kadın tanımıştık. Sık sık hastalanır, humma başlar başlamaz İstanbul sularını sayıklardı: Çırçır, Karakulak, Şifa suyu, Hünkâr suyu, Taşdelen, Sırmakeş... âdeta bir kurşun peltesi gibi ağırlaşan dilinin altında ve gergin, kuru dudaklarının arasında bu kelimeler ezildikçe fersiz gözleri canlanır, bütün yüzüne bizim duymadığımız bir şeyler dinliyormuş gibi bir dikkat gelir, yanaklarının çukuru sanki bu dikkatle dolardı... İstanbul bu kadın için serin, berrak ve şifalı suların şehriydi." Kadının damadına göre, meğerse bu onun ilacıymış. Uykulardan uyanıp İstanbul'un sularını sayıklayan kadın, böylece iyileşiyormuş.

Namık Kemal ve arkadaşları Londra'ya giderken yanlarında Karakulak suyu götürmüştür. Aynı şekilde, meşhur edebiyatçı Mahir İz'in dedesi Servet Efendi de, Mekke kadısı iken suyu buraya götürürmüş. Ailedeki Karakulak suyuna duyulan sevgi o kadar büyümüş ki, Mahir İz'in babası Abdülhalim Efendi de Midilli kadısı iken, İstanbul'dan bu adaya yine Karakulak suyu getirtirmiş. Babası ve dedesinde durum böyleyken haliyle kendisi de Karakulak suyu müptelası olmuştur. Nitekim, hoşlandığı kişilerden bahsederken "Karakulak suyu kadar hafifü'r-ruh" dermiş. Şöhreti dört bir tarafa yayılan Karakulak suyu, Mekke Emiri Şerif Abdullah Paşa'ya dahi gönderilirmiş.

Değerli kültür tarihçilerimizden Ahmet Haluk Dursun'un Süheyl Ünver'den naklettiği bir hikâye ise daha da ilginçtir. Ona göre, İstanbul'dan hacca giden su meraklıları yanlarında Karakulak suyu götürürler, dönüşte de artan suya kıyamayıp geri getirirlermiş. İstanbul'dan bu kadar uzak yerlere götürülüp içildiğine bakılırsa, Karakulak suyu uzun süre bozulmadan durabilmektedir.

SIRMAKEŞ SUYU

~

Gazeteci-yazar Ahmed Midhat Efendi, Beykoz'a yerleşerek Dereseki köyündeki özel Müezzinoğlu Ormanları'ndan çıkan suyu satın almış ve bu suya, değerli olmasından dolayı Sırmakeş adını vermiştir.

Sırmakeş suyuna adını veren, ünlü romancı ve gazetecilerimizden Ahmed Midhat Efendi'dir. Gümüş ve benzeri değerli madenlerden şekilli sırma yapan kimseye sırmakeş denirdi. Sırma kadar değerli olan suya bu sebepten aynı ismin verildiği düşünülebilir. Su, Ahmed Midhat Efendi'nin Beykoz Dereseki köyündeki aile arazisinden, Müezzinoğlu Ormanları'ndan çıkmaktaydı. Ahmed Midhat Efendi, sahibi olduğu *Tercüman-ı Hakikat* gazetesini bıraktıktan sonra, Beykoz'daki yalısına yerleşerek Dereseki köyünde çiftlik kurmuş, burada modern metotlarla ziraat ve hayvancılık yapmıştır. Ayrıca köydeki özel Müezzinoğlu ormanlarından çıkan suyu satın alarak ona Sırmakeş adını vermiştir. Midhat Efendi'nin suyu kağnılarla sahile indirilir, kayıklarla da suriçi, Beşiktaş ve Üsküdar'a nakledilirdi.

Sırmakeş suyunun bulunduğu Beykoz'un 19. yüzyıl sonlarındaki görünümü.

Sırmakeş çok lezzetli, meşhur ve aranan bir suydu. İçimi doyumsuz olduğu söylenen suyun, sertlik derecesi 2'dir, su oldukça yumuşak ve berraktır. Mehmet Mazak'ın naklettiğine göre, 19. yüzyıl ile 20. yüzyıl başlarında diğer ülkelere gönderilen hediyeler arasında, bir şişe ya da damacana Sırmakeş suyu makbul tutulurdu. Ayrıca, hacca gidenlerin yanlarında götürdükleri hediyeler arasında yer aldığı gibi, geleneksel cam işlemeciliğinin "çeşm-i bülbül" süslemeli Sırmakeş su şişeleri de yabancı sefirlere armağan edilirdi. Bu su aynı zamanda saray, konak ve köşklere taşınıp özellikle misafirlere ikram edilir, özel ve muteber misafirlere bu sudan kahve pişirilirdi. Zengin Osmanlı ailelerinin sofralarında yer alan Sırmakeş, günümüzde ticari bir su olarak piyasada varlığını sürdürmektedir. İlk ambalajlı özel su işletmelerinden olan Sırmakeş suları, yurtdışına ihraç edilen ilk sulardandır.

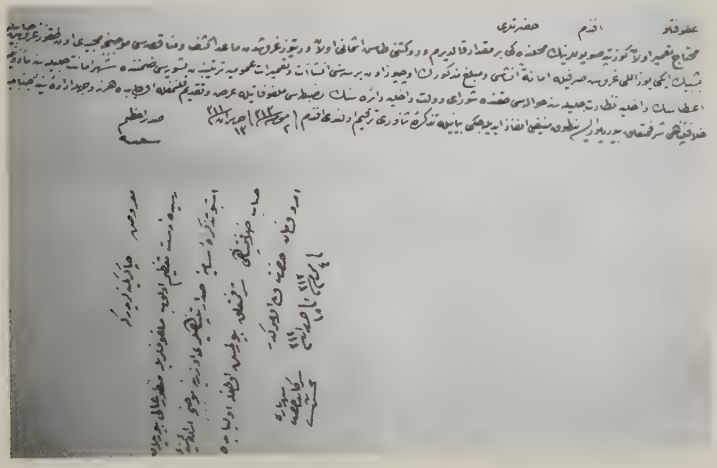
GÖZTEPE SUYU

~

Suyun ismini Kadıköy'deki Göztepe ile karıştırmamak gerekir. Nitekim, suyun çıktığı Göztepe, Boğaziçi'nin Anadolu yakasında, Kanlıca'nın dört kilometre doğusunda ve Çubuklu'nun gerisinde bulunan 280 metre yüksekliğinde bir tepedir. Tepenin yaklaşık dört yüz metrelik yükseltisindeki yamaçtan çıkan bu suyun tadı hoş ve lezizdir.

Suyun çıktığı Göztepe, Boğaziçi'nin Anadolu yakasında, Kanlıca'nın dört kilometre doğusunda ve Çubuklu'nun arkasında bulunan bir tepedir.

Göztepe suyunun işletme imtiyazı Anadolu Şimendüfer Komiseri Yusuf Nebih Efendi'ye verilmişti. 1891 tarihli mukaveleye göre, su Anadoluhisarı ile Çubuklu arasındaki sahile borularla indirilecek, buraya çeşmeler yapılacak ve Kanlıca İskelesi'nde fıçısı iki buçuk kuruşa satılacaktı. Su, daha sonraları da ihale ve imtiyaz verme yöntemiyle işletilmiştir. Oldukça çok kullanılan Göztepe suyolları harap olduğundan zaman zaman tamir görmüş ve uzun yıllar İstanbulluların susuzluğunu gidermiştir.

Tamire muhtaç Göztepe suyollarının inşa edilmesi hakkında Osmanlı Arşiv belgesi (BOA, İ.ŞE, 1313 M-1)

13

KAYIŞDAĞI SUYU

~

Çevresi ve eteklerinde bulunan kaynak sularına da adını veren 438 metre yüksekliğindeki Kayışdağı Anadolu yakasında, bugün Ataşehir ilçesi sınırları içindedir. Tepenin eteklerinden çıkan bazı pınarlar sebebiyle burası, eskiden "Kayışpınarı" diye de adlandırılmıştır. Evliya Çelebi'ye göre Kayışdağı, iyi suları ve suyun çıktığı yerdeki ağaçlık dolayısıyla da ünlü bir mesire yeriydi. Hatta Orhan Gazi'nin, kayınpederi olan Bizans İmparatoru Kantakuzen'le birlikte avlandığı da rivayet edilen dağın çevresinde Bizans'tan kalma hisar ve manastır kalıntıları bulunmaktadır.

20. yüzyıl başlarında Avrupa yakasındaki suların bardak fiyatı beş parayken, daha kaliteli olan Taşdelen, Karakulak, Çamlıca ve Kayışdağı sularının satış fiyatı ise on paraydı.

İstanbul'un Anadolu yakası kaynak suları içinde Kayışdağı suyu, revaçta olan şöhretli sular arasındaydı. 20. yüzyıl başlarında Avrupa yakasındaki suların bardak fiyatı beş parayken, daha kaliteli olan Taşdelen, Karakulak, Çamlıca ve Kayışdağı sularının satış fiyatı ise on paraydı.

Kayışdağı'nın kaynakları biri eski diğeri yeni kaynak olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Eski kaynak, asırlardan beri malum olup, ağaçlar içinde dağın şehre bakan batı yamacında, bugün Yeditepe Üniversitesi'nin girişine yakın bir yerdedir. Suyun kaynak ve haznesi, vaktiyle geniş bir ağaçlığın serinliği içindeydi. Ana kaynak, hemen haznenin arkasındadır. Alt taraftaki setin aşağısında yalaklı bir çeşme vardı. Suyun önündeki çamur deryasında ise fıçı yüklü sucu arabaları sıra kapmak için yarışırdı. Sonraları ortaya çıkan yeni kaynaklar, bu ana kaynağın sağ ve sol tarafında sıralanmaktadır. Zeynel Dayı, Ayazma, Hacı Ömer, Fındık ve Kestane suları da Kayışdağı suyunun belli başlı diğer kaynakları arasındadır.

Kayışdağı'nın kaynak suları ilk olarak 1639'da, künklerle Erenköy'e akıtılmıştı. Anadolu yakası suyolları arasında en büyüğü olan Kayışdağı suyolunun adı ise, Lale Devri'nin ünlü Sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın yaptırdığı suyolları arasında yer almaktadır. Damat İbrahim Paşa suyolları 1718-1719 yıllarında inşa edildikten sonra, 1728'de Doğancılar Maksemi'nin yapılmasıyla şehirdeki 33 çeşmeye de su verilmişti. Ayrıca bu suyun İbrahim Paşa tarafından Kadıköy ile Üsküdar'a kadar nakledilerek, III. Ahmed'in Kavak ve Şerefâbâd kasırlarına da bağlandığı kaydedilmiştir.

1930 yılı sonlarına doğru, İstanbul Belediye Başkanı Emin Bey ile Süreyya (İlmen) Bey'in girişimleriyle Kayışdağı suyu Kadıköy ve çevresine de akmaya başlamıştır. İçerenköy, Sahrayıcedit, Erenköy, Göztepe ve Kuyubaşı gibi yerlere de su

sağlayan bu isale hattı, toplam 15.930 metre uzunluğundaydı. Kayışdağı suyu, 1950'li yıllarda da, aynı sırada dizilmiş üç çeşmeden, arabalarla getirilen damacanalara doldurularak şehre götürülür ve satılırdı. O dönemde yapılan çeşmelerin birçoğu, günümüzde de aynı suyu akıtmayı sürdürmektedir.

Özellikle Osmanlılar döneminde, suyun çıktığı setin etrafına inşa edilen çeşmeler, kasırlar ve av köşkleri sayesinde Kayışdağı'nın şöhreti daha da artmıştı. Güzelliklerinin yanı sıra, lezzetli suların bulunması dağ ve etrafını civarlıların, Kadıköylülerin ve hatta Üsküdarlıların mesire yeri haline getirmişti. Sermet Muhtar'a göre, çözme tenteli muhacir arabalarıyla yola koyulur, Alemdağı seferlerinden çok daha az çile çekildikten sonra kadınlar üst sette, erkekler ise alt sette akşam ederlerdi. Sonraları Kayışdağı'na çok yakın olan İçerenköy de bir sayfiye yeri haline gelmişti. İstanbul'a hayranlığıyla tanınan Yahya Kemal, "Bedri'ye Mısralar" adlı şiirinde dünyaya ikinci defa gelmesi durumunda, son yıllarını İçerenköy'de geçirmek istediğini belirtilmiştir.

Kadıköy, Üsküdar ve diğer birçok beldeyle birlikte Kayışdağı sularının, şöhretinden dolayı fıçılarla Maltepe ve hatta Adalar'a kadar nakledildiği anlaşılmaktadır. *Hadikatü'l-Cevâmi*'de belirtildiğine göre de, Kayışpınarı adıyla şöhret kazanan su, Üsküdar ile birlikte İstanbul'a (kastedilen suriçidir) dahi nakledilmekteydi.

Kayışdağı memba suyunun kaynağı 20. yüzyıl başları

Güçlü ve bol akışlı Kayışdağı suyu, yerinde içildiği takdirde daha çok idrar sökücü etkisi göstermekte, ancak içildiği yerden başka mahallere nakledildiği zaman bu özelliği kaybolup evsafı bozulmaktadır. Kayışdağı suyu ayrıca berrak, içimi hoş, kokusuz, tatlı ve çok hafif bir su olarak tarif edilmiş ve sertliği de 2 derece olarak ölçülmüştür. Diğer yandan, 1894'te koleranın İstanbul'da tüm şiddetiyle etkisini gösterdiği bir sırada, hastalığın yayılması ve ölümlerin artması üzerine Selimiye Kışlası'nda "temiz olduğu" için Kayışdağı suyu kullanılmıştır.

Diğer birçok kaynak suyuyla birlikte "resmen tescilli olan" memba sularından biri durumundaki Kayışdağı kaynak suları, Taşdelen sularıyla birlikte Atik Valide Sultan Vakfı'na bağlı arazilerden çıkmaktaydı.

Bu özelliği taşıması ve Evkaf Nezareti'ne bağlı olmasına rağmen, Kayışdağı suyu eskiden beri şehremaneti (belediye) tarafından mültezimlere ihale edilirdi. Bunun karşılığında, su fıçılarının (eski ölçüyle) 40 kıyyeye eşit olanlarından ve daha büyüklerinden yirmişer para vergi alınırdı.

Osmanlı Devleti'nin memba sularından istifade etme konusundaki genel tavrı ise, suyun mübah, kamu yararına ve halka açık bir madde olduğu şeklindeydi. Nitekim, Karakulak, Göztepe ve diğer sularla birlikte Kayışdağı suyunun da umuma ait olduğu, dolayısıyla böyle suların tekel altına alınmasının padişahın rızasına aykırı bulunduğu daima ifade edilmiştir.

14

ÇIRÇIR SUYU

~

İçimi hoş ve tatlı olan bu su, Sarıyer'e bir kilometre uzaklıkta, semtin sırtlarındaki Kestane, Fındık, Sultan ve Hünkâr suları arasından çıkmaktadır. Bu bölgede çok sayıda su çıkmasından dolayı da bölgenin toplu adı "Sular" olarak bilinmekteydi.

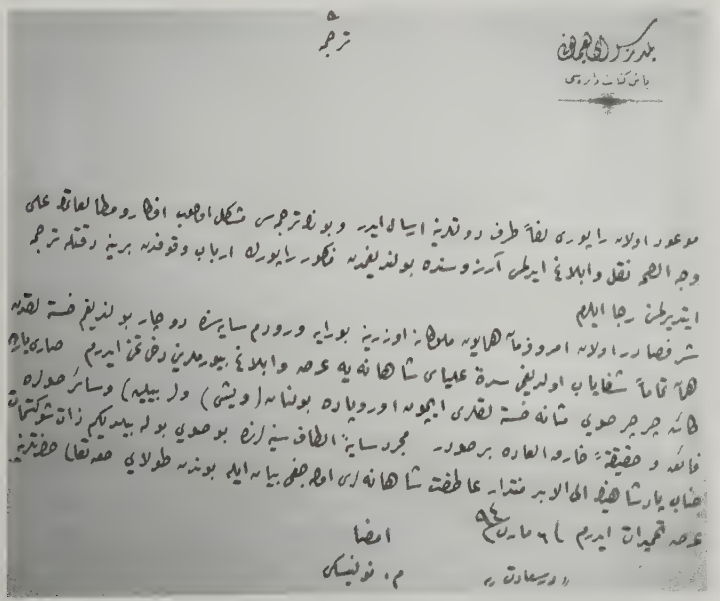
Piknik ve mesire yeri olarak da kullanılan bölgenin küçük galerisinden gelen sular haznede toplanırdı. Günde on beş metreküp kadar akan ve debisi yıl boyunca değişmeyen suyun içimi tatlı olup, sertlik derecesi 1,5 olarak ölçülmüştür. Çırçır'ın telaffuzu ise, Rumlarda "Çırçıri", Ermenilerde "Cırcır" ve Yahudilerde "Curcuryo" idi. Bunun dışında Eyüp'te de aynı adı taşıyan ve kum dökmekte etkili olan bir kaynak suyu daha bulunmaktadır.

İstanbul'un yakın geçmişteki tarihini iyi bilen Sermet Muhtar Alus Sarıyer sularından, "Sular beş tanedir: Hünkâr, Şifa, Fındık, Kestane, Çırçır... Hepsi de dağlarda ve eteklerinde hiçbir yerde eşine rastlanmayan bir bereketle kaynar ve akarlar..." şeklinde bahsetmekte ve buradaki mesire yerlerinin insanlarla dolup taşarak bir müzik ve eğlence alanı haline geldiğini, kaynakların her birinin de insanlar tarafından tutulduğunu belirtmektedir.

Mir'at-ı İstanbul müellifi Mehmed Raif Bey'in verdiği malumata göre, suyun başında vaktiyle bulunan 1890-1891 tarihli bir kitabe taşında, bir damlasının hayat suyu (Mâ ül-hayattır katresi) ve her derde deva olduğu (Her derde bin türlü deva) yazılıydı.

Yine Sermet Muhtar Alus'a göre, Çırçır suyunu yaşı geçkinler tercih etmekteydi, suyun özellikle mesane hastalıklarına iyi geldiği bilinmekteydi. Nitekim, II. Abdülhamid döneminde *Correspondance de l'est* gazetesinden Mösyo Nolinski dahi Avrupa'dan gelerek bu sudan şifa bulmuştu. Nolinski, Çırçır suyunun mesane hastalıklarına Avrupa'daki sulardan daha iyi geldiği ve suyun harikulade olduğunu ifade ederek padişaha teşekkür etmiştir. Refii Cevad Ulunay'ın naklettiği fıkraya göre de, Mahmud Şevket Paşa bu sudan içtiği, o anda -söylenildiği gibi- "müdrir" (idrar verici) olduğunu anlamıştı. Su aynı zamanda kum ve taş döktürücü özelliğe sahipti.

Mesane hastalığından muzdarip olan gazeteci Nolinski, 1878'de Avrupa'dan gelerek bu sudan şifa bulmuş, Çırçır suyunun Avrupa'daki Vişi ve Bilin gibi sulardan çok daha iyi olduğunu belirtmiştir.

Sarıyer'deki Çırçır suyu sayesinde hastalıktan şifa bulması münasebetiyle Correspondance de l'Est *gazetesi muduru Mösyo Nolinski'nin II. Abdülhamid'e teşekkürü (BOA, Y.PRK.BŞK, 35/45)*

15

KESTANE SUYU

~

İnciciyan bu suyu, Boğaz'ın iki yakasında bulunanlar içinde en iyilerinden biri olarak ifade etmektedir.

Suyun kaynağı, Sarıyer'deki Çırçır suyunun karşısındaki vadinin içinde, Hünkâr suyunun bulunduğu tepenin çıkış yolunda ve taşocağının kenarındaki ıhlamur ağacının yakınında bulunmaktaydı. Nirven'in 1943'te yaptığı tahlilde, sertliği 5, günlük debisinin de iki metreküp olduğu ölçülmüştür. Kaynaktan çıkan küçük bir hazneye akan suyun bulunduğu yer ise aynı zamanda ormanlık bir mesireydi.

Kestane suyunu, Boğaz'ın iki yakasında bulunanlar içinde en iyilerinden biri olarak ifade eden İnciciyan'a göre, vaktiyle suyun bulunduğu alanda üç ayrı Bizans manastırı yer almaktaydı. Kestane suyuyla birlikte civardaki diğer sular (Fındık ve Hünkâr) da bu manastırların ayazmalarıydı. Ayazmalar, Hıristiyan Ortodokslar tarafından kutsal atfedilmiş birer kaynak suyu olarak kabul edildiklerine göre, İnciciyan'ın verdiği bu bilginin doğru olduğu düşünülebilir.

16

KEÇE SUYU

~

Hayli aranan bir su olan Keçe suyu, hayvanlar ve arabalarla taşınarak, Rami ve Edirnekapı gibi yerlerde satılırdı.

Kaynakları Küçükköy-Alibeyköy yolu üstünde olan Rami'nin kuzeyinde ve Küçükköy'ün güneyindeki bir mevkiden çıkan suyun aktığı galerilerin ve bacalarının bulunduğu yere ne yazık ki ev ve tarlalar yapılmıştır. Bu da suyun doğal özelliklerinin zamanla bozulmasına neden olmuştur.

Berrak, ince ve tatlı olan suyun yapılan ölçümlere göre sertliği 4,5 olup, günde otuz metreküp verimi vardı. Keçe suyu aranan bir su olduğundan hayvanlar ve arabalarla getirilerek Rami ve Edirnekapı gibi yerlerde satılır, İstanbullular için hayat kaynağı olurdu. Bu suyun bazı hastalıklara da iyi geldiği söylenmektedir.

▲

İstanbullulara su dağıtan sakalar

17

HÜNKÂR SUYU

~

Sarıyer ve çevresinin en çok beğenilen ve en şöhretli suyu olan Hünkâr suyu, eskiden burada bulunan Bizans manastırlarının ayazmasıydı.

Hünkâr suyu da Sarıyer'de çıkan iyi sular arasında yer almaktadır. Sarıyer sırtlarından kaynayan su, Kestane suyunun yukarısındaki küçük bir hazneye akmaktaydı. Sarıyer ve çevresinde en çok beğenilen ve şöhretli olan su Hünkâr suyudur. İnciciyan'a göre, adını "hünkâr" yani "sultan"dan alan su, vaktiyle burada bulunan Bizans manastırlarının bir ayazmasıydı.

Hünkâr suyu, İstanbul'da nadir bulunan sulardan biriydi. Mesanelerinden sıkıntısı olan, taş düşüren, kum sancısı çeken ve kesesi dolgun kişiler, uşaklarını göndererek suyu konaklarına getirtirlerdi. Pek çoğunda olduğu gibi Hünkâr suyunun da kaynağı bir mesire yeriydi. Burada toplananlar için saz, hokkabaz ve tiyatro da bulunmaktaydı. İstanbul'daki su eserleri ve kaynak suları konusunda üstat olan Nazım Nirven, 1943'te suyun sertliğini 3,5 olarak belirlemiştir.

18

KÂĞITHANE - AYAZMA SUYU

~

Çok meşhur olan Ayazma suyu, Abdülaziz döneminde pompalarla Mecidiyeköy'e ve oradan da Yıldız Sarayı'na ulaştırılmaktaydı.

Kâğıthane'de bulunan suyun kaynağı, ünlü Kâğıthane Köşkü'nün arkasındaki tepenin eteğindeki çayırlıkta bulunmaktaydı. Kaynak, zaman içerisinde ne yazık ki tamamen kurumuştur.

Bu meşhur su, Abdülaziz döneminde pompalarla Mecidiyeköy'e ve oradan da Yıldız Sarayı'na kadar ulaştırılmaktaydı. Ayazma suyu ayrıca Abide-i Hürriyet Tepesi civarındaki haznede toplanarak satılırdı. Suyun mecrası zamanla harap olduğundan tamir görmüştür. Nazım Nirven, 1937'de suyun sertliğini 3 olarak ölçmüştür.

Kâğıthane ayrıca İstanbul'un en meşhur mesire ve eğlence yerlerinden biriydi. Buradaki eğlenceler, birçok kitaba ve yazara konu olmuş, anlatıla anlatıla bitirilememiştir. Ayazma suyunun şöhretinin bir sebebi de bu eğlenceler olduğu düşünülebilir. Zira, Osmanlı döneminde ünlü mesire yerleri aynı zamanda iyi memba sularına sahip yerlerdi. Ne de olsa mesire yerlerinde en fazla ihtiyaç duyulan şey kaliteli suydu.

Kâğıthane'deki su kaynaklarından biri ve haznesi, 19. yüzyıl sonları

19. yüzyıl sonlarında önemli bir mesire yeri olan Kağıthane Deresi

HAMİDİYE SUYU

Hamidiye suyu Kâğıthane, Kemerburgaz ve Cendere arasındaki vadide bulunan 60 kadar kaynak suyunun Beyoğlu semti ve civarına dağıtılmak üzere II. Abdülhamid'in emriyle toplanması neticesinde adını bulan meşhur bir sudur. Adliye Nazırı Abdurrahman Paşa'nın riyasetindeki bir komisyon tarafından bu bölgelerdeki kaynaklar tespit edilmiştir. Şehrin, memba sularından beslenen ikinci büyük şebekesi olan bu su, Boğaziçi'nin Rumeli yakası ile Beyoğlu tarafının ihtiyacını karşılamaktaydı.

Hamidiye suları için Kemerburgaz civarında her biri 600 metreküplük iki depo yapılıp, bunlara 85 beygir kuvvetinde iki buhar makinesi konmuştur. Makineler biriken suyu demir borularla 120 metre irtifaya ulaştırıp, deniz seviyesinden 150 metre yükseklikteki teraziye çıkarmakta, daha sonra bu su üç kilometre ilerideki bin metreküplük su hazinesinden etrafa dağıtılmaktaydı. Tesisin büyük kısmı 1900'de tamamlandıysa da, tesise su 26 Mayıs 1902'de verilmiştir. İsale hattı 28 bin 62 metre ve şebeke hattı 15 bin 810 metre olmak üzere Hamidiye suyunun toplam

Hamidiye suyu isale hattına su sağlayan Cendere binası

uzunluğu 43 bin 872 metredir. Ayrıca, Cendere ve Balmumcu'da ikişer adet 500 metreküplük dört depo yapılmıştır. Şebekedeki günlük sarfiyat miktarı 1.200 metreküptü.

Hamidiye suyu Halkalı, Kırkçeşme ve Taksim sularına göre oldukça yumuşak ve temiz olduğundan İstanbul'un makbul sularından biriydi. Sertliği düşük ve çok kaliteli bir kaynak suyu olan Hamidiye suyu, Kemerburgaz'ın güneyindeki Kırkçeşme Tesisleri'nin doğu kolu üzerinde yer alan Karakemer civarındaki membalardan elde edilmekte, cendere terfi (pompa) istasyonu ise, Kâğıthane bölgesindeki kırk farklı maslaktan gelen suyun, buharlı pompa makineleriyle Balmumcu ve Beşiktaş'a ulaşmasını sağlamaktaydı. Bu istasyon, yakında "Cendere Su Medeniyeti Müzesi" olarak açılacaktır.

Asıl isale hattını oluşturan kol, Cendere'de terfi edilen suyu borularla Levent'teki teraziye, buradan Zincirlikuyu'da ayrılarak Mecidiyeköy'deki çeşmeye, Balmumcu'dan da ikinci bir kolla Şişli Etfal Hastanesi'ndeki çeşmeye; Taksim Meydanı'na ulaştıktan sonra da Alman Başkonsolosluğu'na, Gümüşsuyu Askeri Hastanesi'ne, İTÜ binası önündeki çeşmelere; başka bir kol da Firuz Ağa Mescidi'ndeki çeşmeye su vermekteydi. Taksim'den ayrılan üçüncü ve esas kol ise, İstiklal Caddesi üzerinden Galatasaray Lisesi'ne; buradan da Kasımpaşa Meydanı, Kuledibi ve Bankalar Caddesi'nden Arap Camii'ndeki çeşmelere gitmekteydi. Nişantaşı'ndan Teşvikiye'ye giden kol da İTÜ Maçka binasındaki çeşmeye, İnönü Stadı önündeki iki çeşmeye ve Kabataş'taki bir çeşmeye su vererek Tophane'ye kadar uzanırdı.

Balmumcu'daki ana isale hattından Barbaros Bulvarı'na ilerleyen ana kol ise, Yıldız Sarayı'ndaki ve civarındaki birçok yere su vermekteydi. Bu kol vasıtasıyla, Ihlamur Kasrı'ndaki çeşme ile diğer çeşmelere ve Sinan Paşa Camii civarına da su ulaştırılmaktaydı. Su ayrıca Yahya Efendi Dergâhı'na, Ortaköy'e, Bebek ve Beşiktaş'a kadar da uzanmaktaydı.

26 Mayıs 1902'de tamamlanıp su verilen tesisinin isale hattı 28 bin 62 metre, şebeke hattı da 15 bin 810 metre olmak üzere toplam uzunluğu 43 bin 872 metre idi."

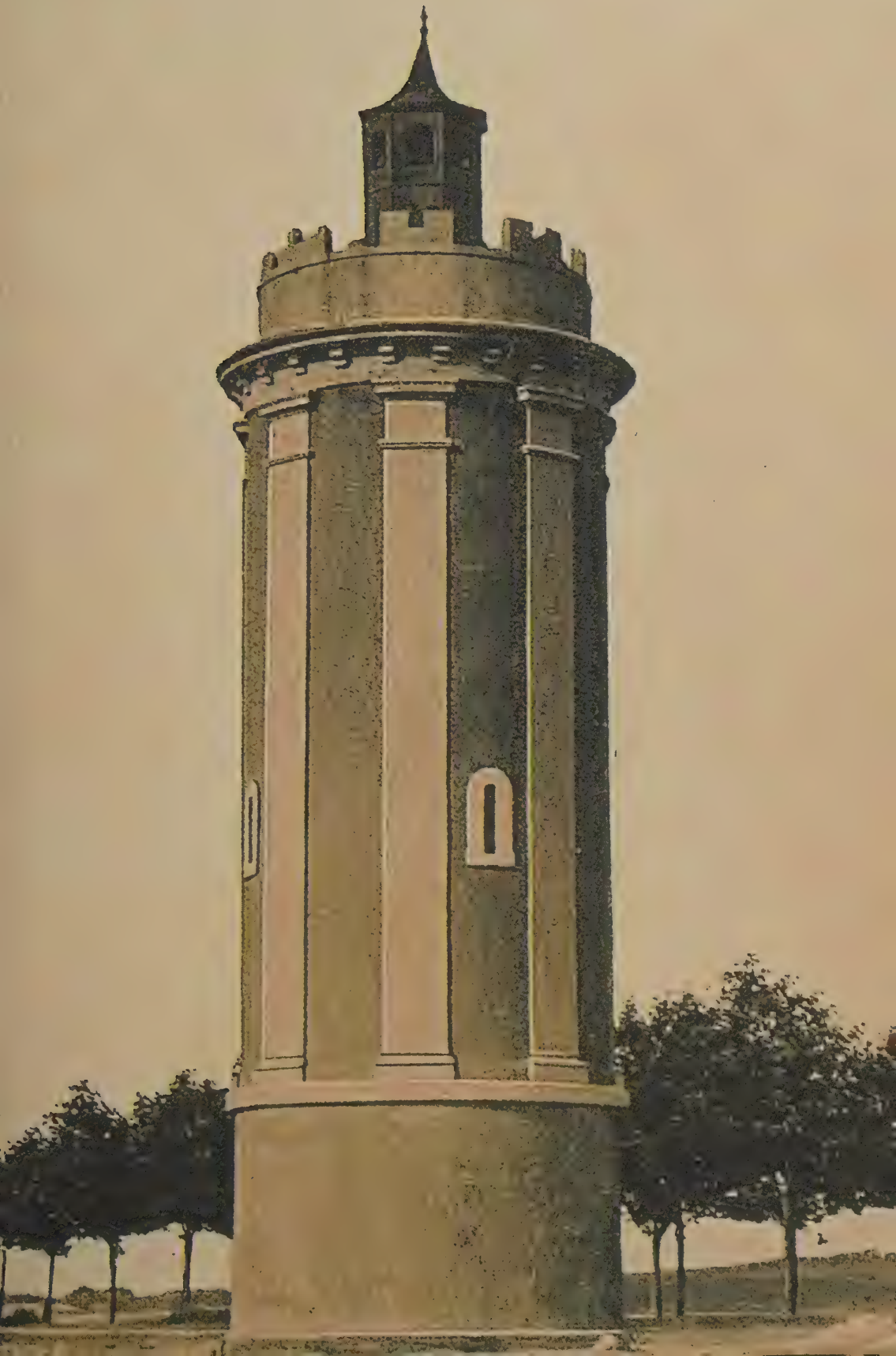
Hamidiye suyu birçok resmi binaya da ulaşmaktaydı: Şişli Etfal Hastanesi, Gümüşssuyu Asker Hastanesi, Harbiye Orduevi, Galatasaray Lisesi, İTÜ Gümüşsuyu binası, Taksim İlkyardım Hastanesi, Kasımpaşa Deniz Hastanesi, Mimar Sinan Üniversitesi, Dolmabahçe Sarayı, Yıldız Camii, Şale Köşkü, Yıldız Üniversitesi, Harp Akademisi, Kabataş Lisesi, Ihlamur Kasrı ve birçok okul ve cami bunlar arasında yer almaktaydı.

7 adet halka açık çeşme, Beşiktaş Sarayı'ndaki 10, Yıldız Sarayı'ndaki 30, Dolmabahçe Sarayı'ndaki 15 çeşme ile birlikte bu şebeke üzerinde toplam 148 çeşme bulunmaktadır. Bunların bir kısmı, şebekeyle birlikte inşa edilen ünlü "Hamidiye Çeşmeleri"dir. Bazısı mermerden, bazısı da demirden olan bu çeşmeler, kendilerine özgü nitelikler taşımakta ve genelde sade üsluptadırlar.

Mekteb-i Tıbbiye kimya muallimi Ali Rıza Bey'in tahlil raporuna göre, Hamidiye suyu en saf ve yumuşak sular arasında yer almaktaydı; çeşmedekilerin ise hepsinden üstündü. Fıçılar ve kapalı şişelerle ateş pahasına satılanların çoğuna muadil, onlardan daha temiz olduğuna şüphe yoktu.

Hamidiye suyu oldukça meşhur bir suydu. Lokantalarda, birahanelerde, piyazcılarda öne konur ve sakalar tarafından teneke teneke taşınırdı. Hamidiye suyuna dair anlatılan şu anekdot ise Atatürk'le ilgilidir: Mustafa Kemal bir gün Galatasaray Lisesi'ni ziyarete gitmiş, kendisine kahve ikramıyla birlikte su da getirilmişti. Paşa, odacıya "Bu ne suyu" diye sorunca Kara Hasan "Hamidiye suyu" cevabını vermiş ve yanındakiler de kızgın bir ifadeyle "Hamidiye değil, Millet suyu" demişlerdi. Mustafa Kemal, bu ifadelere gülümseyerek "İyi sudur, iyi sudur" diye mukabele etmişti.

Hamidiye suyuna ait Maslak Su Deposu

II

Su bentleri ve Barajlar

Suyun önüne çekilen duvar yahut sete "bend" denir, Farsça olan bu kelime, Almanca "band" (bağ) kelimesiyle de aynı anlamdadır. Bentler, özellikle yağmur zamanlarında su havzalarında artan suları biriktirip, daha sonra suyolları ve kemerler vasıtasıyla şehir merkezlerinin ihtiyacını karşılamak için inşa edilmişlerdir. İlk örneği, Hititler tarafından M.Ö. 1250'lerde Alacahöyük'te yapılmıştır. Bentler, vadilerdeki suları tuttuğundan şiddetli selleri önlemede de etkili olmuşlardır. Bu noktadı, şehre suyu ulaştıran suyollarının da başlangıcını teşkil etmektedirler. Diğer yandan, İstanbul gibi büyük bir şehrin "su rezervini" oluşturmaları bakımından da önemleri büyüktür. Osmanlı döneminde yapılan su bentleri, sahip oldukları özellikleriyle günümüzde İstanbul'un uzun vadeli su ihtiyacını karşılayan göl ve barajların işlevini görmekteydiler.

Yukarıda belirtilen önemine binaen, özellikle su sıkıntısı ve kuraklığın hüküm sürdüğü dönemlerde, su havzalarındaki bentlerin tamir ve bakımları büyük önem taşımaktaydı. Osmanlı asırlarında bu işi Su Nezareti ve Evkaf Nezareti üstlenirdi. Ayrıca su havzalarının düzeni ve temizliği de, üzerinde önemle durulan bir husustu. Bu konuda alınan tedbirler oldukça sert olabiliyordu. Nitekim 1890'larda, su bentlerine zarar veren Halkalı köyünün başka bir yere nakledilmesi kararlaştırılmıştı.

Bundan birkaç yıl önce İstanbulluların bütün dehşetiyle yaşadığı gibi, 1887 yazında da şehirdeki bentlerde sadece on beş günlük su kalmıştı. Bu şekilde kuraklığın hüküm sürdüğü dönemlerde, suyun idareli kullanılması konusunda Su

Nezareti ve Şehremaneti (belediye) tarafından çeşitli tedbirler alınmıştı: Mevcut suyun yarısının umumi çeşmelere verilmesi, kalan yarısının da bekletilmesi, hamamlara verilen suyun kesilmesi ve bu konuda hamamcıların takip edilmesi, sıkça çeşmelerinin saat 5'e kadar çalıştırılması gibi... Diğer yandan, bentlerin etrafının temiz tutulması, arızaların tespiti ve aşırı yağmur zamanlarında dolu savakların açılması ve verilecek suyun ayarlanması için "bent koruyucu"ları görevlendirilirdi. İstanbul'un Rumeli yakasının içme ve kullanma suyu ihtiyacı büyük ölçüde Belgrad Ormanı'ndaki tarihi bentlerden karşılanırdı. Bentler ilkbaharda ağzına kadar dolar, havalar yağışlı gitmezse azalarak ağustos ortalarına doğru kururlardı. Sermet Muhtar'ın deyimiyle, bundan sonra da ortalık Kerbela'ya döner ve hiç de hazzedilmeyen Terkos suyundan medet umulurdu.

Bentler ve çevreleri, aynı zamanda birer mesire yeriydi. Burada Sermet Muhtar'a kulak verelim: "İstanbul'un tâ diğer ucundan helvalarla, dolmalarla Büyükdere'ye inip, buradan da araba ve beygirlerle bentler bölgesine gidilirdi. Beyoğlu ve civarının pikniğe çıkmış ruhsuz Frenkleri, Büyükdere çayırında polo oyunundan dönen Tarabyalı sefaret kâtipleri... Bir tarafta hasırlara yayılıp maniler, gazeller, zımbırtılar; öbür tarafta laternalarla polkalar, kasap havaları, daha ötede gramofonları kurup vals eden sinyorlar..."

İstanbul'daki tarihi bentlere dönersek, bunların büyük bir kısmı Büyükdere gerisindeki Bahçeköy, Belgrad köyü ve çevresi ile 4 bin hektarlık Belgrad Ormanı civarındadır.

BÜYÜK BENT

(Bend-i Kebir, III. Ahmed Bendi, Belgrad Bendi)

~

Belgrad Ormanı ismini buradaki Osmanlı köyünden almıştır. Kanuni zamanında 1521'de Belgrad fethedildiği zaman, şehrin ahalisinden insanlar -veya tutsaklar- buraya nakledilerek bir köy tesis edilmiş ve Belgrad karyesi (köyü) adını almıştı. Belgrad, bugün aynı bölgedeki büyük ormanların adıdır. Kırkçeşme Tesisleri'ni besleyen en büyük kaynak durumundaki bu bent, Belgrad Ormanı'nda, Kâğıthane Deresi'nin bir kolu olan Topuzlu Deresi üzerindedir. Topuz Bendi veya Karanlık Bent'in suyu da, yakınında bulunan Büyük Bent'in hazinesine akmaktadır.

Bendin ilk inşasından günümüze kadar gelmesi için, yüzyılların değil çağların geçmesi gerekmiştir. Şöyle ki, Kırkçeşme isale Hattı'nın doğu koluna su sağlayan Büyük Bent'in, ilk olarak geç Roma döneminde (IV. yüzyıl) yapıldığı tahmin edilmektedir. I. Konstantinos'a mal edilen bent, Andronikos tarafından da yenilenmiştir. VII. yüzyılda İstanbul kuşatmalarında tahrip edilen bu küçük bent, Kanuni devrinde Kırkçeşme Suyolu'nun yapımı çerçevesinde onarılmıştır. Nihayetinde tekrar harap olması üzerine de bugünkü bent, Lale Devri'nin padişahı III. Ahmed tarafından 1724'te yeniden yaptırılmıştır. Nitekim, bendi temaşa eden Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa da, "Bu deryâçe-i Ahmed Han'dır" (bu Ahmed Han'ın denizceğizidir) demiştir. III. Ahmed döneminde, bentlerin suyunun civar köy halkı tarafından kirletilmesinin önlenmesi için şiddetli tedbirler alınmış, 1726 tarihli bir yazıyla da kirletenlerin köylerinin kaldırılacağı ihtar edilmiştir.

Büyük Bent'in genel görünümü

I. Mahmud, yıkılan bendi 1748'de tekrar inşa ettirmiştir. İstanbul'un su ihtiyacı artmış olacak ki, II. Abdülhamid de bendin 1900 yılındaki onarımı sırasında, üstüne yaklaşık 3 metrelik bir kademe eklettirerek su tutma hacmini artırmıştır.

Bentlerin korunması için çeşitli tedbirler alınırdı. II. Abdülhamid döneminde, suların 1892-1895 kolera salgınından etkilenmesine karşı ve salgın dolayısıyla baş gösteren su kıtlığına bir çözüm olarak Büyük Bent'in yükseltilmesi kararlaştırılmıştı. Bu esnada dibinden çıkarılan çamurun kokmasını önlemek için üzerine kömür tozu dökülmesi ise ilginç bir tedbirdi. Suyun özelliğiyle ilgili fenni ölçümlerin yapılması ve ayrıca gölün içindeki ağaçların kesilip yaprakların toplanması da aynı hassasiyetin bir tezahürüydü. Yine muhafızlar da bendi korumakla görevliydi. Yapılan incelemelere göre, İstanbul ve Galata taraflarındaki memba sularından sonra içilmeye en elverişli su, Büyük Bent'in suyuydu. Bu su kumdan arındırıldığı takdirde daha da iyi bir hal alabilirdi.

Kırkçeşme Tesisleri'ni besleyen en büyük kaynak durumundaki bu bendin tarihi, eskiçağdan başlayarak günümüze kadar gelmiştir.

Teknik özelliklerine kısaca göz atmak gerekirse bent, doğrusal eksenli kâgir ağırlık barajı tipindedir. Bent ve oluşturduğu gölün hacmine bakıldığında, gerçekten de ne kadar "büyük" olduğu anlaşılmaktadır. Şöyle ki, oluşan gölün hacmi 1 milyon 318 bin metreküptür. Kendinden sonra ikinci sırada gelen Yeni Bent'in göl hacminden (343 bin metreküp) yaklaşık dört kat büyük olması cesametini göstermektedir. Drenaj alanı 6,93 kilometrekare olan bu muhteşem bendin yüksekliği 12 metre, iki sahil arasındaki tepe (kret) uzunluğu ise 85 metredir. Bendin III. Ahmed ve I. Mahmud dönemlerine ait talik hatla yazılmış iki manzum kitabesi vardır, ancak bunlar günümüzde kırılmış vaziyettedir. Manzum kitabeyi, *Surnâme*'si ile ünlü şair Seyyid Vehbi yazmıştır.

AYVAT BENDİ

(III. Mustafa Bendi)

~

250 yıldır işlevini sürdüren bu önemli bent, İstanbul'un su merkezi olan Kemerburgaz'ın yaklaşık 5 kilometre kuzeyinde, yine İstanbul'un su havzası olan Belgrad Ormanı içerisinde, Büyük Bent'in kuzeybatısındadır. İsmini, üzerinde bulunduğu Ayvat (Evhâdeddin-Evhadlu) Deresi'nden alan bu bent, Kanuni tarafından yaptırılan Kırkçeşme İsalesi'ne su sağlamaktaydı.

III. Mustafa tarafından 1765 yılında hizmete sunulan Ayvat Bendi sayesinde şehre daha fazla su verilmeye başlanmıştır. Tarihi kayıtlara göre, 1864 yılındaki kuraklıkta, yalnızca Kirazlı ve Ayvat bentlerinde bir miktar su kalmıştı. 1891 yılına ait arşiv belgesine göre de, Belgrad köyünde ve Ayvat civarında dört adet su bendi bulunmakta ve bu bentlerden Kırkçeşme, Halkalı ve Turunçlu isaleleri vasıtasıyla şehir merkezine su akıtılmaktaydı.

III. Mustafa tarafından 1765 yılında hizmete açılan Ayvat Bendi, diğer bentlerden farklı olarak göğüsleme duvarında devrinin mimari tarz ve üslup değişikliklerini yansıtmaktadır.

Kemer-ağırlık baraj tipine örnek teşkil eden Ayvant Bendi, kırık hatlı ekseniyle de kâgir ağırlık barajı tipindedir. Diğer bentlerden farklı olarak göğüsleme duvarında, devrinin mimari tarz ve üslup değişiklikleri görülmektedir. Bentte, debi ölçme sandığı mevcut olup, kitabe bulunmamaktadır. Bendin drenaj alanı 2 kilometrekare, yüksekliği 13 buçuk metre ve tepe uzunluğu da yaklaşık 66 metredir. Oluşturduğu gölün hacmi 156 bin metreküp, uzunluğu ise 700 metredir. Bentten günde 2 bin 392 metreküp su alınabilmektedir. Bent, sık bir koru içinde âdeta kaybolmuş hali, mermer kaplaması, kavisli şekli ve üzerindeki köşk çıkıntılarıyla güzel bir sanat eseridir.

Ayvat Bendi ve oluşturduğu gölün alanı

KİRAZLI BENT

(Sultan II. Mahmud Bendi)

İstanbul'un su işlerine önem veren II. Mahmud tarafından yaptırılan bu bent, adını üzerinde bulunduğu Kirazlı Dere'den almıştır.

Neşeten yakın bir tarihte, 1818 yılında, İstanbul'un su işlerine önem veren II. Mahmud tarafından yaptırılan bu bent, adını üzerinde bulunduğu Kirazlı Dere'den almıştır. Diğerleri gibi bu bent de Belgrad Ormanı'nda, Büyük Bent'in yakınında bulunmaktadır. Hattuşayla birlikte, Kırkçeşme sularına bayağı bir su kaynağı daha ilave edilmiştir. Bu hattın bir kolu üzerinde olup, toplam dört bendin en sonuna yapılmıştır.

Kirazlı Bent'in mimarı, Karabet Amira Balyan'dır. Bendin üzerinde bulunan 1818 tarihli ve üstünde II. Mahmud'un tuğrasının da bulunduğu şaheser niteliğindeki on satır beyitli celi ta'lik kitabenin şairi, İzzet Molla'dır. Kitabenin taç kısmında yer alan oval madalyon içinde, ünlü hattat Mustafa Râkım tarafından çekilmiş "Sultan Mahmud-i sânî, el adlî" tuğrası yer almaktadır.

Kirazlı Bent, doğrusal eksenli kâgir ağırlık barajı tipindedir. Su toplama havzası yaklaşık 2,84 kilometrekare ve göl hacmi 104 bin metreküptür. Bendin duvar uzunluğu 60 metre, yüksekliği ise 11 metredir. Bentte, ölçme sandığı bulunmaktadır. Bentten alınan su, bir bağlama vasıtasıyla kabartılarak, yandaki galeri üzerinden çökeltme havuzuna akmaktadır. Sudaki kum ve diğer katı maddeler, bu havuzda tutulmaktadır. 1890'lı yıllarda, çeşitli sebeplerle kirlenmeye maruz kalan Kirazlı Bent'in, ana yatağına kadar açık olan kısımlarının kapatılması kararlaştırılmış, zaman zaman buna benzer tedbirler alınmıştır. Kirazlı Bent, mermer kaplaması, iki ucundaki kuleleri ve ortasından ileri taşan namazgâh köşküyle haşmetli bir görüntüye sahiptir.

Kirazlı Bent'in kitabesi ve genel görünümü.

KARANLIK BENT

(Topuz Bent, Kömürcü Bendi, II. Osman Bendi)

~

II. Osman tarafından 1620 yılında yaptırılan Karanlık Bent, Kırkçeşme İsale Hattı'nda inşa edilen bentlerin en eskisi, dolayısıyla da İstanbul'un su ihtiyacını karşılamak için yapılan ilk benttir.

Belgrad Ormanı'nda, eski Belgrad köyünün bir iki kilometre kuzeyinde ve Topuzlu Deresi üzerinde yer alan Karanlık Bent, Büyük Bent'in kaynak tarafında ve 3 kilometre kadar kuzeyindedir. Kırkçeşme İsale Hattı'nda inşa edilen bentlerin ilki, dolayısıyla en eskisidir. Diğer bir deyişle, Osmanlı döneminde İstanbul'un su ihtiyacını karşılamak için yapılan ilk benttir. Gerçekten de ağaçların sıklığı ve topoğrafya sebebiyle, bendin aşağı kısmının ismi gibi oldukça karanlık olduğu görülmektedir. Muhtemelen isim de buradan gelmektedir.

Eski vakıf sular defterine göre, 1620 yılında, II. Osman (Genç) tarafından yaptırılan bent, II. Osman Bendi adıyla da anılmaktadır. Ayrıca, Osmanlı döneminde bendin yakınlarında Kömürcü adıyla bir köy bulunduğu için burası Kömürcü Bendi ismiyle de bilinmektedir. Diğerleri gibi bu bent de İstanbul'un içme suyunu arttırmak için inşa edilmişti. 17. yüzyıl Osmanlı seyyahı Evliya Çelebi bent için, "Teferrüçgâh-i (mesire) Sultan Osman Havuzu" demektedir ki, bu da bent ve çevresinin, günümüzde olduğu gibi o dönemde de eğlence ve gezinti yeri olduğunu göstermektedir.

Karanlık Bent ve oluşturduğu göl alanı

Karanlık Bent, Belgrad Ormanı'ndaki en küçük bentlerden biridir. Çoğunda olduğu gibi bu bent de doğrusal eksenli kâgir ağırlık bendi tipindedir. İspanya'daki iki Roma dönemi barajından sonra, ilk düşey boşluklu payandalı barajlardan biri olarak kabul edilmektedir. İki sahil arasındaki kret (tepe) uzunluğu 64 buçuk metre, gövde yüksekliği ise 8 buçuk metredir. 70 bin metreküp su alan bendin 4 bin 562 kilometrekare drenaj alanı vardır. Daha çok su toplamak için bendin su tarafına bir yükseltme yapılmıştır.

Üzerinde bir kitabesi mevcut olmayıp, özellikli bir yapı tarzı da söz konusu değildir. Ayrıca, bendin üzerinde debi ölçme sistemi bulunmamaktadır. Yaklaşık dört yüz yıldır İstanbul'a su sağlayan bu tarihi bent, bugün de aynı işlevini sürdürmektedir.

24

VALİDE BENDİ

(Mihrişah Valide Sultan Bendi)

~

Valide Bendi, Kâğıthane Deresi'nin kollarından Acıelma Deresi'nin kolu olan Arabacı Mandırası Deresi'nin üzerindedir. III. Selim'in annesi Mihrişah Valide Sultan 1797'de Belgrad Ormanı'ndaki bu bendi yaptırarak, Taksim suyunun debisini günlük 1,196 metreküp artırmıştır. Özellikle Tophane'deki askeri tesislerin ve İstanbul'un artan su ihtiyacını karşılamak amacıyla yaptırılmıştır. Bentten, ikinci bir galeriyle Karanlık (Kırkçeşme suyu) ve II. Mahmud bentlerine de su verilmektedir.

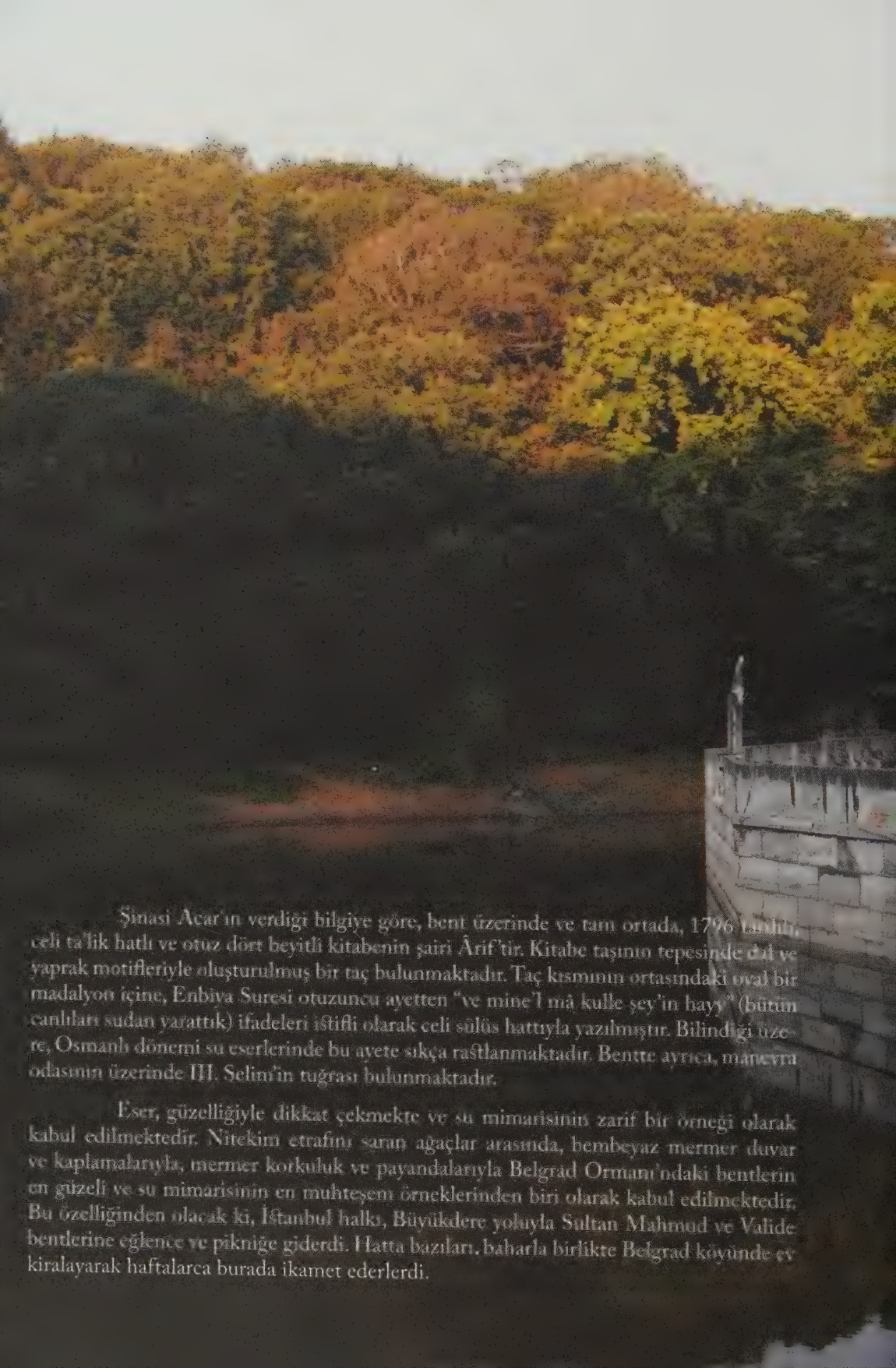
Bent, Mimar Kirkor Amira Balyan tarafından henüz otuz iki yaşındayken tasarlanmıştır. Afife Batur'un tespitine göre, sırtını gölete vermiş eğri eksenli durdurma duvarı ve şevli iki büyük payanda kulesiyle Valide Bendi'nin sade ve güçlü bir görünümü vardır. Plan olarak kırık hatlı olan bent, kâgir ağırlık bendi tipindedir.

Payandaların yeri açısından da bent kendine özgü bir özelliğe sahiptir. Ayrıca, payandaların üzeri namazgâh olarak düzenlenmiştir. Bent duvarının yüksekliği 11 metre, boyu da 104 metredir. Bendin 255 bin metreküplük su tutma hacmi ve 1,83 kilometrekarelik de su toplama havzası bulunmaktadır.

Valide Bendi etrafını saran ağaçlar arasında bembeyaz mermer duvar ve kaplamalarıyla, yine mermer korkuluk ve payandalarıyla Belgrad Ormanı'ndaki bentlerin en güzelidir.

Valide Bendi'nin 19. yüzyıl sonlarındaki görünüşü

Şinasi Acar'ın verdiği bilgiye göre, bent üzerinde ve tam ortada, 1796 tarihli, celi ta'lik hatlı ve otuz dört beyitli kitabenin şairi Ârif'tir. Kitabe taşının tepesinde dal ve yaprak motifleriyle oluşturulmuş bir taç bulunmaktadır. Taç kısmının ortasındaki oval bir madalyon içine, Enbiya Suresi otuzuncu ayetten "ve mine'l mâ kulle şey'in hayy" (bütün canlıları sudan yarattık) ifadeleri istifli olarak celi sülüs hattıyla yazılmıştır. Bilindiği üzere, Osmanlı dönemi su eserlerinde bu ayete sıkça rastlanmaktadır. Bentte ayrıca, manevra odasının üzerinde III. Selim'in tuğrası bulunmaktadır.

Eser, güzelliğiyle dikkat çekmekte ve su mimarisinin zarif bir örneği olarak kabul edilmektedir. Nitekim etrafını saran ağaçlar arasında, bembeyaz mermer duvar ve kaplamalarıyla, mermer korkuluk ve payandalarıyla Belgrad Ormanı'ndaki bentlerin en güzeli ve su mimarisinin en muhteşem örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu özelliğinden olacak ki, İstanbul halkı, Büyükdere yoluyla Sultan Mahmud ve Valide bentlerine eğlence ve pikniğe giderdi. Hatta bazıları, baharla birlikte Belgrad köyünde ev kiralayarak haftalarca burada ikamet ederlerdi.

Valide Bendi ve oluşturduğu göl alanı

YENİ BENT

(Bend-i Cedid, II. Mahmud Bendi)

Yeni Bent, Boğaz kıyılarının artan su ihtiyacını karşılamak için inşa edilmiştir. Ayrıca, 1836 yazında baş gösteren "büyük kuraklık" da, su kıtlığını büsbütün acıklı bir hale koymuştu. II. Mahmud'un Belgrad Ormanı'ndaki Arabacı Mandırası Deresi'nin batı kolu üzerinde yaptırdığı bu bent sayesinde, Taksim suyu tesisinin şehre verdiği su miktarı önemli oranda artmıştır. 1839 yılında bendin tamamlanmasıyla, II. Mahmud ve devlet ricaline burada bir ziyafet verilerek resmi açılış yapılmıştı. Bendin suyu, yüz elliden fazla çeşmeye kaynak olmaktaydı. Eserin diğer bir özelliği de, Belgrad Ormanı'ndan şehre su sağlamak için yapılan bentlerin sonuncusu olmasıdır.

Mimari bakımdan diğerlerinden farklı olan bendin mimarı, Karabet Amira Balyan'dır. Döneminin en yetenekli mimarlarından biri olan Karabet Amira'nın gençlik yıllarında inşa ettiği su bentleri, iddialı projelere olan eğiliminin erken örnekleri arasında yer almaktadır. Bent, öncekilerden daha gelişmiş bir mühendislik anlayışıyla inşa edilmiştir. Nitekim, Kazım Çeçen bendin o dönem Avrupa'da inşa edilenlerin aynısı olduğunu belirtilmiştir. Teknik hususlarına değinen Afife Batur'a göre, geniş bir yay oluşturarak sırtını gölete veren payanda kulesiz durdurma duvarı, büyük bir kemer gibi çalışmaktadır. Bu noktada eser, kemer şeklinde kâgir ağırlık bendi

tipine örnektir. Bendin üstü mermer levhalarla kaplıdır ve bir metreye yakın yükseklikteki mermer korkuluklar yine mermer payandalar tarafından desteklenmektedir. Anlaşılan, Moltke'nin de dediği gibi bu bent, devrin "gösteriş" merakını yansıtan bir eser olarak da inşa edilmişti.

II. Mahmud zamanında, döneminin en yetenekli mimarlarından biri olan Karabet Amira Balyan'ın öncekilerden daha gelişmiş bir mühendislik anlayışıyla inşa ettiği Yeni Bent, Belgrad Ormanı'ndan şehre su sağlamak için yapılan bentlerin de sonuncusudur.

Yeni Bent gölet hacmi, uzunluk ve yükseklik bakımından Osmanlı bentleri içinde ikinci büyük olanıdır. Drenaj alanı 0,83 kilometrekare, su tutma kapasitesi de 217.500 metreküptür. Bendin yüksekliği 15,5 metre uzunluğu ise 101,5 metredir. Uzunluğun yüksekliğe oranı altı kat olup, zamanına kadar uygulanmış en büyük orandır. Bent duvarı, temelden yukarıya doğru incelmektedir. Bendin eteğindeki vana odasında ölçme sandığı bulunmaktadır.

Bent duvarının üzerinde tam ortada duran mermer kitabe, dört metreye yaklaşan yüksekliği ve şekil özellikleriyle diğerlerinden ayrılmaktadır. On üç beyitten oluşan celi ta'lik kitabedeki Şair Ziver'in tarih manzumesinden, inşaatın iki sene sürdüğü ve 1839'da tamamlandığı anlaşılmaktadır. Ünlü hattat Yesarizade Mustafa İzzet'in yazdığı ampir kitabenin taç kısmındaki oval madalyon içinde, II. Mahmud'un tuğrası ve etrafında da mermer çubuklar (ışın demeti) yer almaktadır. Hattat Haşim Efendi tarafından çekilen tuğranın sağ üst kısmında, II. Mahmud'un "Adli" mahlası yazılıdır.

Yeni Bent'in 19. yüzyıl sonlarındaki görünümü

TOPUZLU BENT

(I. Mahmud Bendi, Bahçeköy Bendi)

~

İlk ve asıl adı I. Mahmud Bendi olup, Sarıyer ilçesinde Bahçeköy'deki Acıelma Deresi'nin kolu olan Eskibağlar Deresi üzerindedir. İstanbul'da Beyoğlu, Boğaziçi, Tophane ve Galata taraflarının nüfusu arttığından, kitabesinde de belirtildiği üzere, bilhassa yaz aylarında su yetersiz kalmaktaydı. Bunun üzerine Sultan I. Mahmud, özellikle yağışlı mevsimlerdeki suları biriktirmek amacıyla Belgrad Ormanı'ndaki bu bendi inşa ettirmiştir.

Diğerlerinden farklı ve gelişmiş bir görünüme sahip olan Topuzlu Bent, Nazım Nirven'e göre Türk baroku devrinin abidelerinden biridir.

Taksim suyu tesislerindeki üç bendin ilk yapılanıdır. Sonradan bentteki sütunlar üzerine konan taş kürelerden dolayı buraya Topuzlu Bent denmeye başlanmıştır. Kitabesinde inşa tarihi 1750 olarak belirtilmektedir. Daha sonra I. Abdülhamid devrinde, 1786'da, Kaptanıderya Cezayirli Gazi Hasan Paşa tarafından tamir ettirilmiş, bu sırada bende ekleme yapılarak üç metre kadar yükseltilmiştir.

Diğerlerinden farklı ve gelişmiş bir görünüme sahip olan Topuzlu Bent, dayandığı iki büyük payanda arasında kırık eksenli kâgir ağırlık bendi tipindedir. Bu özelliğiyle, kendinden öncekilerden daha gelişmiş bir tekniğe sahiptir. Yüksekliği yaklaşık 14 metredir. Gövdenin tabanda 7 metre olan kalınlığı, tepede 5,47 metreye düşmektedir. Bendin tepe uzunluğu 81 metre, su toplama bölgesi 920 metrekare, oluşan gölün hacmi de 160 bin metreküptür.

Topuzlu Bent'in yandan görünümü

▼

Günde 1.248 metreküp su sağlayabilen bentte ölçme sandığı bulunmaktadır. Bendin seddi beyaz mermerlerle kaplıdır. İstanbul suları konusunda değerli eserler bırakan Nazım Nirven'e göre Topuzlu Bent, Türk baroku devrinin abidelerinden biridir. Bendin tam ortasında, celi sülüs yazısıyla on beş beyitlik bir mermer kitabe bulunmaktadır; şairi ise Nimet'tir. Kitabe, topuzlu sütunlarıyla birlikte bende oldukça zarif bir görüntü vermektedir. Kitabe; "Hazâyin bend-i cûd-i yümn ile Sultan Mahmud'un" (hazineler Sultan Mahud'un cömertliğinin esiri olarak) - "Bu Seddi yapdırup mecrâ-yı mâye (suyoluna) verdi sermâye" beytiyle bitmektedir.

İstanbul'un su ihtiyacını karşılayan bentlerin her açıdan korunması büyük önem taşımaktaydı. Bu nedenle 1894'te İstanbul'da hüküm süren koleradan bölgedeki su bentlerinin korunması için, Topuzlu ve diğer bentlerin yakınında bulunan Bahçeköy, Kömürcü ve Belgrad köyleri kaldırılarak başka yerlere nakledilmiştir. Yine, koleradan ölenlerin köy mezarlığına gömülmemesi emredilmiştir. Ayrıca, köylüler ve buradaki muhacirlerin, çamaşırlarını yıkamak suretiyle bentleri kirletmelerine bir tedbir olarak bölgeye asker ve memurlar gönderilmiş ve sular da tahlil edilmiştir. Yukarıdaki tedbirlerle kolera mikrobu bulaşmayan bentler, halkın temiz su ihtiyacının karşılanmasında önemli rol üstlenmişlerdir.

27

BAŞHAVUZ (HAVZ-I KEBİR)

~

Başhavuz, İstanbul'un orman ve su hazinesi olan Kemerburgaz'ın güneybatısında, ağaçlar arasında bulunmaktadır. Kırkçeşme Su İsalesi'ne ait olan havuz, işlevini günümüzde de sürdürmektedir. İSKİ'ye bağlı yapı, koruma amacıyla demir parmaklıklarla çevrildiğinden, yapının içine girilememektedir.

Kırkçeşme Su İsalesi'ne ait olan Başhavuz, günümüzde de İSKİ'ye bağlı olarak işlevini sürdürmektedir.

Kırkçeşme suyolunun Kâğıthane Deresi'nin kollarıyla beslenen doğu kolu ile Ayvat Deresi, Ortadere ve Bakraçdere'den su alan batı kolu bu havuzda birleşmektedir. Havuzdan çıkan su ise, ana galeriye girdikten sonra Mağlova ve Güzelce Kemer'den geçerek güneye doğru ilerlemektedir. Su çok sayıda kemerden geçerek, Eğrikapı Maksemi'ne ve buradan da çeşmelere ulaşmaktadır. Silindir şeklinde olan Başhavuz'un duvar kalınlığı aşağıya doğru artmaktadır. İç çapı 8 ila 13,8 metre arasında değişen havuzun derinliği ise 14 metredir. Havuzun iç yüzeyine merdivenlerle inilmektedir.

ŞAMLAR BENDİ

Adını Küçükçekmece Gölü'ne akan ve Sazlıdere'nin kollarından biri olan Şamlar Deresi'nden almıştır. Bulunduğu yer itibariyle, diğerlerinden farklı bir bölgede olan bendin inşa amacı da farklıydı. Nitekim bent, buradaki Azadlı Baruthanesi'ne yaz aylarında yeterince su sağlamak amacıyla yapılmış ve 1826'da başlanan inşası 1828'de tamamlanmıştır. İnşaat için 850 milyon kuruş harcanmıştır. Barut imali sürecinde değirmenlerin ve tokmakların çalışması için gerekli olan su, bu bentten sağlanmaktaydı.

Oldukça sağlam yapıldığı ifade edilen bent, kemer baraj tipindedir. Bu açıdan geniş bir yay oluşturmaktadır. Gövde, büyük blok ve kesme taşlarla örülmüştür. Yüksekliği yaklaşık 10 metre, uzunluğu ise 12 metre olan bendin duvarında, kabartma ay-yıldız, aslan ve top figürleri vardır. Kazım Çeçen'e göre, bendin kitabesi, 1848'deki taşkın esnasında göle düşmüştür. 1990'lı yıllarda, bendin yanında Sazlıdere Barajı inşa edildiğinden, eserin bir kısmı sular altında kalmıştır.

Şamlar Bendi diğerlerinden farklı bir amaçla, Azadlı Baruthanesi'nin su ihtiyacını karşılamak için inşa edilmiştir.

TERKOS GÖLÜ VE BARAJI

~

İstanbul'un 40 kilometre kadar kuzeybatısında, Çatalca Yarımadası'nın Karadeniz kıyılarında bulunmaktadır. Geçmişte, İstanbul'un Rumeli yakasının içme suyu ihtiyacı büyük çapta Belgrad Ormanı'ndaki bentlerden ve Terkos Baraj Gölü'nden karşılanmaktaydı.

Mevcut bent ve kaynakların ihtiyacı karşılayamaması ve artan nüfus, Terkos Gölü'nden su getirilmesi fikrini ortaya çıkarmıştı. Terkos suyunun İstanbul'a getirilmesiyle ilgili ilk imtiyaz, 1874 yılında Hariciye teşrifatçısı Kamil Bey ile mühendis Terno'nun kurduğu bir şirkete verilmişti. Ancak bu imtiyaz, halk arasında Terkos şirketi diye bilinen Fransız "Dersaadet Anonim Su Şirketi"ne devredilmiştir. Göl, ana su kaynağı olarak İstanbul'a bağlanmıştır. 1887'de yapılan mukavele ile imtiyaz, 1882'den itibaren geçerli olmak üzere yetmiş beş yıllığına çıkarılmıştı.

Terkos şirketi, kurduğu pompa istasyonuyla 1883'ten itibaren Terkos suyunu İstanbul'a ulaştırmaya başlamıştır. Bu aynı zamanda, Osmanlı'da ilk kez basınçlı su dağıtımı anlamı-

Terkos Gölü'ndeki DSİ teknesinde çekilmiş bir hatıra fotoğrafı

na gelmekteydi. Ancak şirketin Terkos Gölü Boğazı'nı sık sık kapatması, çevredeki tarla ve çayırların sular altında kalmasına ve şikâyetlerin artmasına yol açmaktaydı.

Terkos suyunun 1874 yılında yapılan tahlilinde bulanık ve donuk görüntüde, hafif sarımtrak, tortulu, mikrobu fazla ve oldukça sert olduğu tespit edilmiştir. Bu dönemdeki Terkos suyunun içime hiç uygun olmadığı dile getirilmiştir. Bu sorunun giderilmesi için de Terkos şirketinin önlem alması, gölün civarındaki köylerin kaldırılması ve kontrol için de görevliler atanması kararlaştırılmıştır.

Sermet Muhtar'a göre Terkos suyu bulanık, alacalı bulacalı, mikrop yuvası ve bulaşık suyundan farksızdı. Konakların çoğunda; "Bardağı galiba gene Terkos'la yıkadın, iyi su ile çalkala!", "Andelip bacı kusuyor, mutlaka gene Terkos içmiştir!" ve hatta "Kız, heladaki ibriğe çabuk içtiğimiz sudan koy!" gibi sözlerle feryat edilirdi. Hatta, Terkos suyunun "mide delen" diye adı bile çıkmıştı. Bu kadar şikâyete bakıldığında Terkos suyunun günümüzdeki kötü şöhretinin geçmişte de farklı olmadığı söylenebilir.

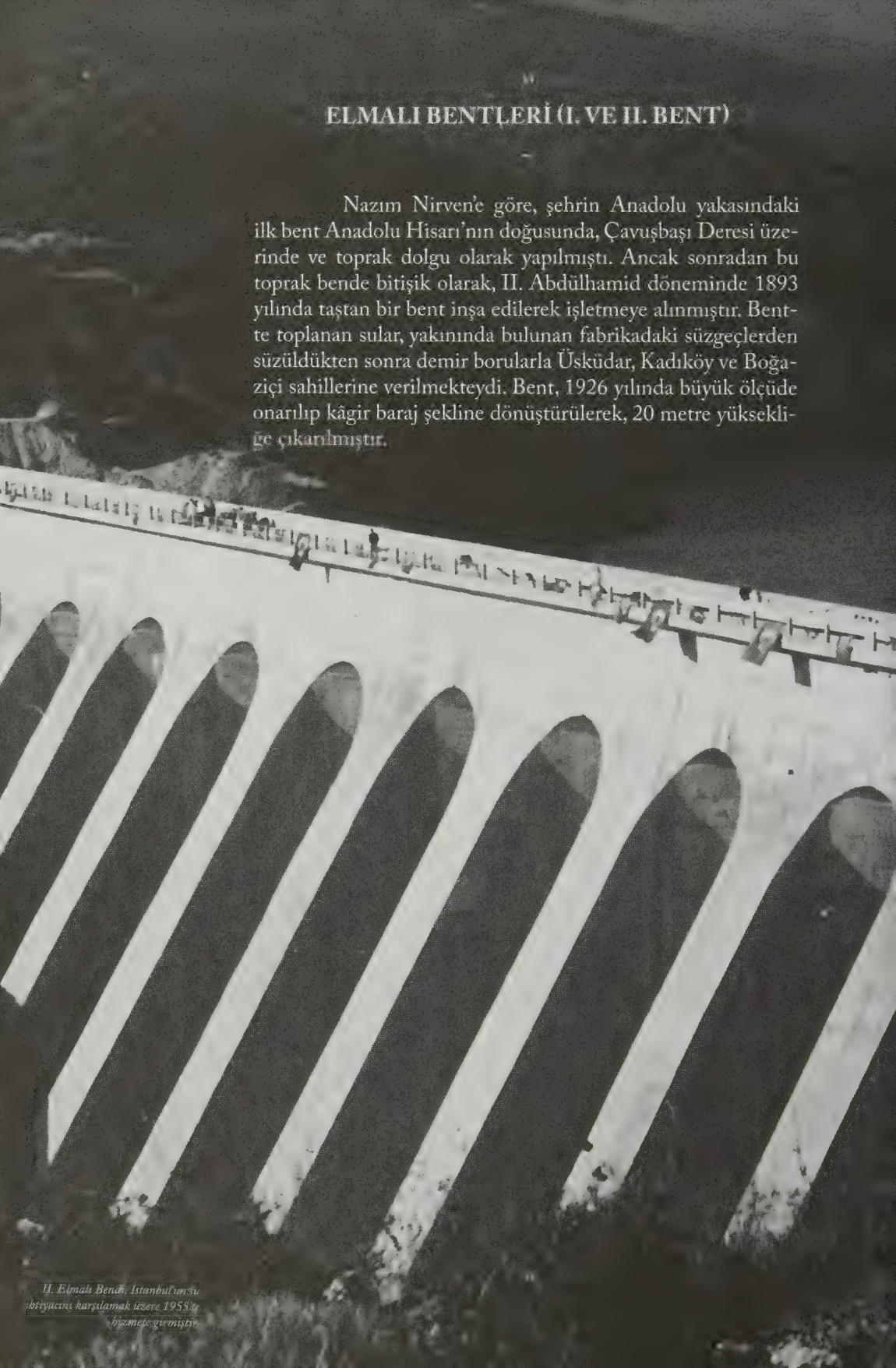
İstanbul'un musluktan akan suyuna da ismini veren Terkos Gölü, çok uzun bir süre için İstanbul'un en büyük su kaynağı olmuştur.

Şirket 1926'da ilk arıtma tesisini kurarak, arıtılmış ve klorlanmış su vermeye başlamıştır. Terkos Gölü, 1930'larda şehrin su ihtiyacının yarısını karşılarken, İstanbul'un hızla kalabalıklaşmasıyla bu özelliği büyük ölçüde kaybolmuştur. Kâğıthane Arıtma Tesisi ve Alibeyköy Barajı'na aktarılan göl suyu çok uzun bir süre için İstanbul'un en büyük su kaynağı olmuştur.

Yeni adı Durusu Gölü olan Terkos, daha sonra da İstanbul'un su ihtiyacının önemli bir kısmını karşılamıştır. Diğer yandan, İstanbul'un musluktan akan suyuna da ismini vermiştir. Kapladığı alan 25 kilometrekare olup, denizden yüksekliği 5 metre, derinliği 11 metredir. Osmanlı döneminde Terkos Gölü'nde sazan, turna ve yayın gibi tatlısu balıkları avlanarak İstanbul'a gönderilmiştir.

ELMALI BENTLERİ (I. VE II. BENT)

Nazım Nirven'e göre, şehrin Anadolu yakasındaki ilk bent Anadolu Hisarı'nın doğusunda, Çavuşbaşı Deresi üzerinde ve toprak dolgu olarak yapılmıştı. Ancak sonradan bu toprak bende bitişik olarak, II. Abdülhamid döneminde 1893 yılında taştan bir bent inşa edilerek işletmeye alınmıştır. Bentte toplanan sular, yakınında bulunan fabrikadaki süzgeçlerden süzüldükten sonra demir borularla Üsküdar, Kadıköy ve Boğaziçi sahillerine verilmekteydi. Bent, 1926 yılında büyük ölçüde onarılıp kâgir baraj şekline dönüştürülerek, 20 metre yüksekliğe çıkarılmıştır.

II. Elmalı Bendi, İstanbul'un su ihtiyacını karşılamak üzere 1955'te hizmete girmiştir.

Bu bakımdan bent, toprak ve taştan yapılmış bir ağırlık bendidir. Bendin yüksekliği 20 metredir. Eserin su akma sahası 2 milyon metreküp civarındadır.

1913 yılında, Rıza ve Cevad Bey tarafından Haydarpaşa Tıp Mektebi'nin çeşmesinden alınan Elmalı suyunun tahlili neticesinde; bulanık görüntüde, sarımtrak renkte, kokusuz, doğal lezzette ve tortulu bir su olduğu tespit edilmiş, sertlik derecesi de 4 olarak ölçülmüştür.

1955'te, mevcut bendin arkasında ve bendi besleyen Çavuşbaşı Deresi ile Budakdere üzerinde ikinci bir bent daha yapılmıştır ki, burası II. Elmalı Bendi olarak bilinmektedir. Bu bendin temelden yüksekliği 42 buçuk metre, boyu da 238 metredir. 10 milyon metreküp su toplama kapasitesine sahip olan bendin su toplama havzası da 79 kilometrekaredir. Her iki bent de İstanbul'a su sağlamaya devam etmektedir.

Elmalı Bendi, daha önce yapılan toprak bende bitişik olarak, II. Abdülhamid döneminde 1893 yılında taştan bir bent inşa edilmek suretiyle işletmeye alınmıştır.

GÖKSU BENDİ

~

19. yüzyılda, İstanbul'un Anadolu yakasındaki Üsküdar ve Kadıköy gibi yerleşimlerin içme suyu ihtiyacı küçük hacimli şebekelerden ve Göksu Bendi'nden karşılanmaktaydı. Bu dönemde Göksu Bendi'nden sağlanan su, 1893'te bu bendi inşa eden Fransız menşeli Üsküdar-Kadıköy Su Şirketi tarafından halka ulaştırılıyordu. Ancak şirketin sağladığı suyun temiz olmaması, su ücretlerine yaptığı fahiş zamlar ve kullandığı su saatlerinin kullanılan su miktarını fazla göstermesi gibi sebeplerle sık sık şikâyetler söz konusu olmuştur.

19. yüzyılda, İstanbul'un Anadolu yakasındaki Üsküdar ve Kadıköy gibi yerleşimlerin içme suyu ihtiyacı, küçük hacimli şebekelerden ve Göksu Bendi'nden karşılanmaktaydı.

1892-1895 yıllarındaki İstanbul kolera salgını esnasında, Göksu Bendi civarında da kolera vakaları görülmüştü. Bu süreçte, Avrupa'dan getirilen süzgeçler kullanılarak içme sularının arıtılması sağlanmıştır. Nitekim, içme ve kullanma sularının mikroplardan korunması için, salgının başlarında Göksu Bendi'ne Paris'ten getirtilen kum filtreli süzgeç takılmıştır. Bu ve diğer tedbirler sayesinde, salgın esnasında bendin sularına kolera bulaşmadığından içime elverişli bir haldeydi. Diğer yandan, Selimiye Kışlası'nda kolera salgını tamamen söndükten sonra da, Üsküdar-Kadıköy Su Şirketi'nin Göksu'dan getirdiği su kullanılmaya başlanmıştı. Şirket, 1938'de devletleştirilmiştir.

Göksu Bendi'nin arkadan görünüşü
19. yüzyıl sonları

Kadıköy Üsküdar Su Şirketi tarafından yapılan ve işletilen Göksu Bendi, 19. yüzyıl sonları

III

Su Kemerleri

Bu başlık altında, İstanbul'daki su kemerlerini ele almak suretiyle suyun kaynağından, çeşme ve sarnıçlara doğru gideceğiz. Su kemeri; ilk kez Romalılarca uygulanan, kente getirilecek suyun vadileri aşabilmesi için kurulmuş, üzerinde su yolu bulunan, tuğla ya da taştan yapılmış kemerli köprülere verilen isimdir. Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey'in de belirttiği gibi, bent ve kaynaklardan gelen sular, "köprü makamında inşa edilen kemerler" sayesinde bir dağdan diğer dağa geçmekteydi.

Roma ve Bizans dönemlerinde kentlere ulaştırılmak üzere kemerler vasıtasıyla sarnıçlara su getiriliyordu. İstanbul civarında ve özellikle Belgrad Ormanı'ndaki vadilerde bentlerle biriktirilen yağmur suları, su kemerleri ve su yolları vasıtasıyla Edirnekapı ve Eğrikapı çevresinden şehre nakledilyordu.

Su yollarından gelen sular, özellikle vadilerde inip çıkamayacağından, su kemerleri üzerinden geçirilebiliyordu. İstanbul'daki kemerler Roma, Bizans ve Osmanlı'dan kalma eserlerdir. Belgrad Ormanı'ndan su getiren Roma kemerleri ve galerileri, İstanbul'u muhasara eden kavimler tarafından, 7. yüzyıldan itibaren tahrip edilmiştir. Osmanlı fethi yıllarında şehirdeki su kirliliği had safhadaydı. Bunun üzerine Fatih'in emriyle, kısa sürede Halkalı tarafından gelen Beylik, Fatih ve Turnaçfuk isale hatları yapıldı. Roma döneminde I. Teodosius tarafından yaptırılan büyük isale hattının Cebeciköy-Bozdoğan Kemeri arasındaki kısmı esaslı bir şekilde onarıldı ve bölgedeki yirmi bir kemer yeniden inşa edildi. Daha sonra, 1554-1564 yılları arasında Kanuni tarafından Mimar Sinan'a Kırkçeşme

Tesisleri yaptırıldı. Böylece İstanbul bol suya kavuştu. Kazım Çeçen'in verdiği bilgiye göre, 55 kilometre uzunluğundaki isale hattı üzerinde, altı tanesi iki veya üç katlı olmak üzere otuz üç sukemeri inşa eden Sinan, bu tesis için yaklaşık 50 milyon akçe, yani bir hazine harcamıştı. Yapılan işin büyüklüğü ve harcanan para bakımından Kırkçeşme Tesisleri, Sinan'ın yaptığı en büyük eserdir. Aynı şekilde bu eser, Osmanlı döneminde yapılan en büyük su tesisidir. Süleymaniye Camii ve Külliyesi için yaklaşık 54 milyon akçe harcandığı göz önüne alınırsa, Osmanlı'nın suya verdiği önem daha iyi anlaşılabilir. Bu tesisin Belgrad Ormanı-Keçesuyu Kemeri arasındaki 25 kilometrelik kısmı günümüzde de kullanılmaktadır. Bu yönüyle tesis, İstanbul'a yaklaşık 450 yıldır su vermektedir.

Bu dev isale hattı üzerinde, muhteşem görüntüleriyle Uzunkemer, Mağlova, Güzelcekemer ve Paşakemeri yer almaktadır. Ayrıca, masluklar, maksemler, su terazisi ve bentler de bulunmaktadır. Suyolu, altı yüze yakın tesise su vermekte ve İstanbul'a kıtlık zamanlarda bile günde yaklaşık 9 milyon metreküp su sağlamaktaydı.

Osmanlılar, Bizans'tan intikal eden su kemerlerini tamir edip yenileyerek şehrin ihtiyaçları doğrultusunda kullanmışlardır. Ancak kemerlerden gelen sular, artık sarnıçlara değil, oluşturulan dağıtım sistemi sayesinde şehrin muhtelif yerlerine yerleştirilen güzelim çeşmelere akmaya başlamıştır. Çeşmelerden akan su ise, İstanbullu için artık bir "ihtiyaç" olmaktan

BOZDOĞAN (VALENS) KEMERİ

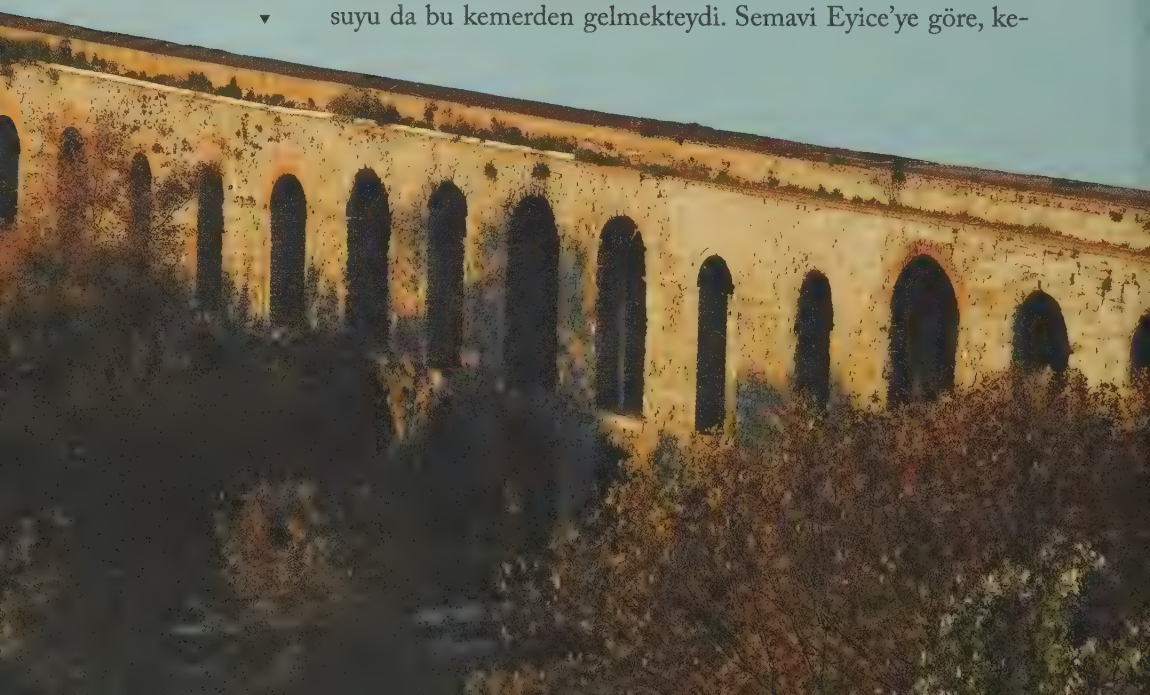
~

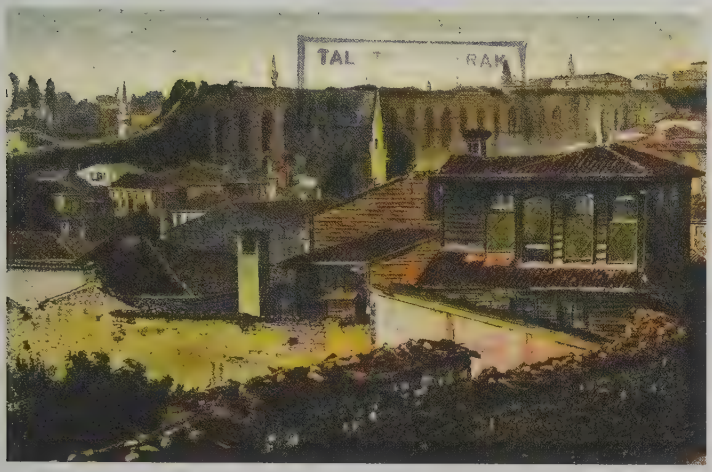
Kemer, ihtişamlı görüntüsüyle âdeta suya ulaşma çabasının bir anıtıdır. Valens ya da Türkçedeki adıyla Bozdoğan Kemeri, geç Roma ve erken Bizans döneminden kalmadır. MS 375'te, Roma İmparatoru Valens tarafından, bazı kaynaklara göre de Hadrianus (2. yüzyıl) veya Büyük Konstantinos (4. yüzyıl) zamanında yapılan kemer, İstanbullular tarafından en çok tanınmış olanıdır. Zira kemer göz ardı edilemeyecek kadar görkemli duruşuyla, Saraçhane ve Unkapanı tarafından geçen herkese, kendini âdeta zorla seyrettirir. Bu hâkim konumu sebebiyledir ki, Moltke 1836'da yüzlerce cami ve kulenin yerini kemerin üzerinden tespit etmiştir. Kemerin şöhretinin çok işlek bir semtte bulunuşuyla da ilgisi vardır.

Bozdoğan adının nereden geldiği tam olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte Saadi Nazım Nirven, kemerin bazı kaynaklarda "Bozluğan" veya "Bozulgan" (boz renkli, harap kemer) şeklinde geçtiğini ve bu anlamların kemere daha uygun olduğunu yazmaktadır. Nitekim, kemerin Şehzadebaşı Camii tarafındaki kısmı muhtemelen, küçük kıyamet (kıyamet-i suğra) olarak bilinen 1509 depremine dayanamayarak hasar görmüştür.

Kemer, İstanbul'un üçüncü (Beyazıt) tepesiyle, dördüncü (Fatih) tepesi arasındaki derin vadiyi aşmak ve şehir dışından gelen ve Roma sarayı çevresine ulaşması gereken suyu nakledebilmek için inşa edilmişti. Ayrıca, Yerebatan Sarnıcı'nın suyu da bu kemerden gelmekteydi. Semavi Eyice'ye göre, ke-

Bozdoğan Kemeri
▾

Eski bir kartpostalda, Bozdoğan Kemeri ve civarı

mere, sanıldığı gibi Belgrad Ormanı'ndan değil, batı yakasındaki kaynaklardan (Trakya, Istrancalar) su gelmekteydi.

240 kilometrelik uzunluğa sahip olan bu isale hattı, Romalıların dünya üzerinde yaptıkları su yolları arasında en uzun olanıydı. En üst tarafı, denizden 61 metre kotunda olan kemerin zeminden ortalama yüksekliği 28 metre ve toplam uzunluğu da -yıkılmış bölümleri dahil- yaklaşık 1 kilometredir. Ancak, günümüzde kemerin yaklaşık 625 metrelik kısmı ayaktadır. Kemer, en yüksek olduğu bölümde iki katlıdır. Alt kısım büyük kesme taşlardan, üst kısım ise küçük taşlardan örülüdür.

Kemerden gelen sular, Bizans zamanında, Beyazıt Meydanı civarında (İstanbul Üniversitesi merkez binasının arkasında) olan "Nymphaeum Maximum"da (büyük çeşme, havuz) ve Yerebatan Sarnıcı'nda toplanarak, buradan şehre dağıtılırdı. Eskiden kemerin üstündeki açık kanaldan geçen su için sonraları künk, en son da demir boru döşenmiştir.

İstanbul'un en eski sukemerlerinden biri olan Bozdoğan Kemeri Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde yaklaşık 1500 yıl kentin su ihtiyacını karşılamıştır.

Bozdoğan Kemeri, fetihten hemen sonra, yeni tesis edilen su yolları çerçevesinde İstanbul'un su şebekesine dahil edilmiştir. Bizans döneminde 6., 8. ve 11. yüzyıllarda tamirden geçen kemer, Fatih döneminde şehre su taşımaya devam etmiş, Kanuni döneminde ise Kırkçeşme Su yolları'nın yapımı çerçevesinde Sinan tarafından esaslı bir şekilde onarımdan geçirilmiştir. Su işine çok değer veren Kanuni, inşaat ve onarımlar için büyük paralar harcamış, Halkalı suyu kemerin üzerinden geçirilmiştir. Bu dönemde kentin yüzlerce çeşmesi, hamamları, camileriyle Topkapı Sarayı Bozdoğan Kemeri vasıtasıyla suya kavuşmuştur.

Kemerin yüksekçe bir yerinde, II. Mustafa'nın yaptırdığı esaslı tamiratın 1697 tarihli kitabesi bulunmaktadır. Sonraki padişahlar döneminde de tamirler yapılmıştır. 19.

yüzyılın başlarında kemerden düşen taşlar, zaman zaman civardaki evlere hasar vermiştir. 1814'te İstanbul'a gelen Polonyalı seyyah Edward Raczynski diğer Roma-Bizans eserlerini pek beğenmemesine rağmen, kemeri güzel ve itinalı bulmuş, ancak kemerin etrafının yaklaşılamayacak derecede evlerle sarılmasından dolayı görüntünün bozulduğu yorumunu yapmıştır. 1830'ların sonunda kemeri gören Prusyalı subay Moltke, oldukça harap olduğunu kaydetmiştir. Deprem gibi nedenlerle harap olan kemerin II. Abdülhamid döneminde de tamir edildiği anlaşılmaktadır. 1908'deki büyük yangında ise, Raczynski'nin daha 1814'te eleştirdiği civardaki bütün evler ve hatta camiler yandığından, ezanın bu kemer üzerinden okunduğu rivayet edilmektedir. Fakat bu yangın, bir yandan da kemerin etrafının açılmasını sağlamıştır. Sermet Muhtar Alus'a göre Bozdoğan Kemeri seyyahların, 1917 yangınından sonra da işsiz, berduş ve serseri takımıyla hayvanlarını otlatanların mekânı haline gelmiştir. Kışın ise kemerdeki uzun sivri buzlar, halkın korkulu rüyası olmuştur.

Bozdoğan Kemeri'nin 19. yüzyıl sonlarındaki görünümü

Çeşitli dönemlerde tamir gören kemer, günümüzde de eski metanet ve ihtişamını korumaktadır. 1988 ve 1990-1993 yıllarında güçlendirme ve restorasyon çalışmaları yapılmış, kemerin zemin kısmındaki özgün hali ortaya çıkarılmıştır. İstanbul'un en eski sukemerlerinden biri olan Bozdoğan Kemeri Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde yaklaşık 1.500 yıl kentin su ihtiyacını karşılamış ve su şebekesinin en mühim parçalarından biri olmuştur. İstanbul'la âdeta özdeşleşen bu kemerden halen su geçmektedir.

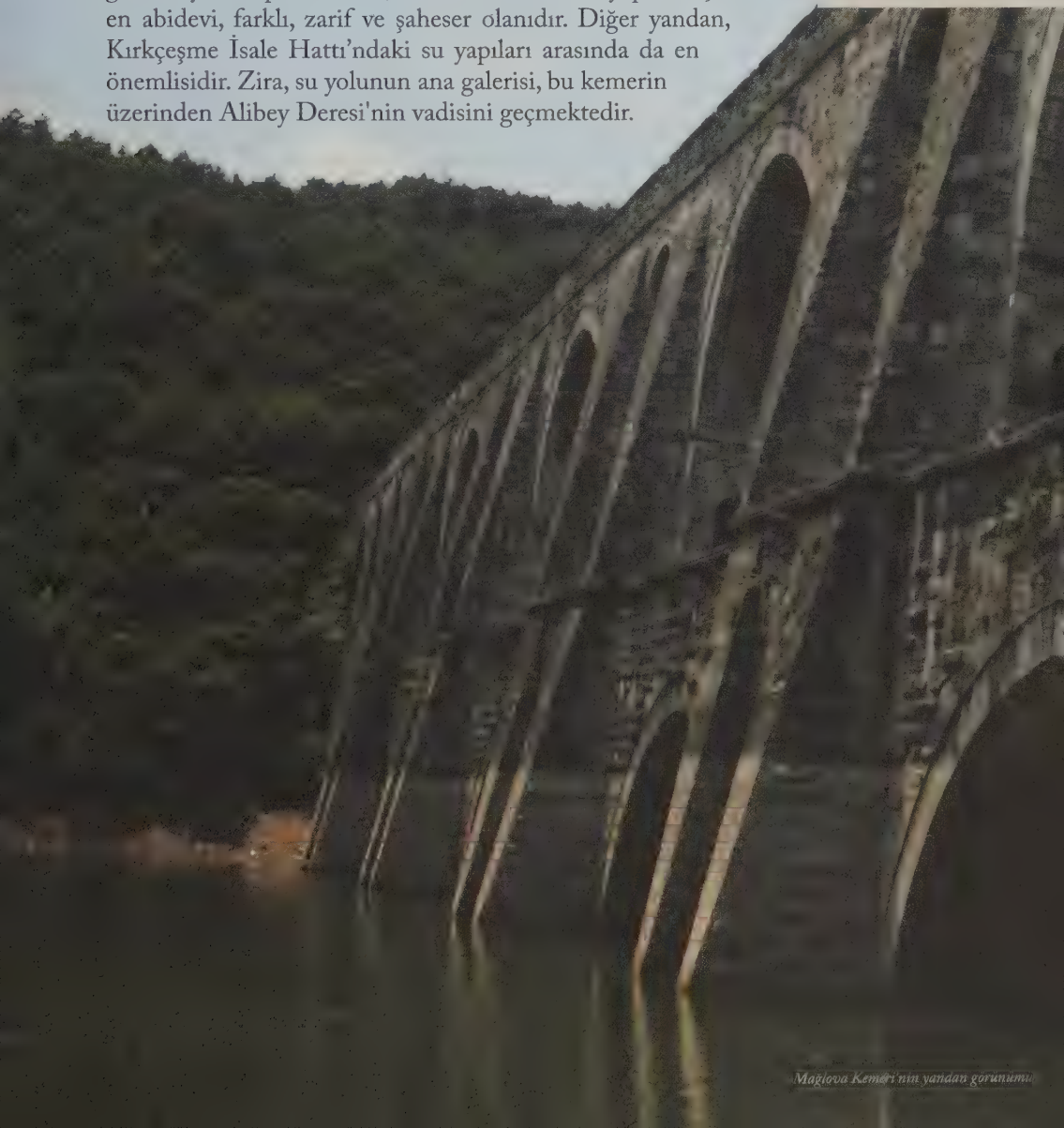
MAĞLOVA KEMERİ

(Mu'allak Kemer)

~

"Kemerlerin Süleymaniyesi" olarak da anılan bu Sinan eseri, Kemerburgaz'ın 4 kilometre kadar güneybatısında Alibey Deresi üzerinde yer almaktadır. Çok daha eski ve büyük kemerler olmasına rağmen, bu eser eşsiz güzelliği ve ihtişamıyla öne çıkmaktadır. Sinan'ın bu muhteşem ve Kazım Çeçen'e göre dünya su mimarisinin başyapıtı niteliğindeki eseri, diğerleriyle karşılaştırıldığında, gerçekten de "farklıyım" diyen bir görüntüye sahiptir. Kemer, Mimar Sinan'ın su yapıları içinde en abidevi, farklı, zarif ve şaheser olanıdır. Diğer yandan, Kırkçeşme İsale Hattı'ndaki su yapıları arasında da en önemlisidir. Zira, su yolunun ana galerisi, bu kemerin üzerinden Alibey Deresi'nin vadisini geçmektedir.

Mimar Sinan'ın, mimarlık ve mühendislik şaheseri olan Mağlova Kemeri, dünya su mimarisinin de başyapıtlarından biridir.

Mağlova Kemeri'nin yandan görünümü.

Kemer kaynaklarda Mahleve, Muğlava, Muğluva, Moğolağa ve Mu'allak (boşlukta duran) gibi adlarla da anılmaktadır. 1554-1563 yılları arasında inşa edilen kemer, Kanuni'nin avdayken boğulma tehlikesi geçirdiği 20 Eylül 1563'teki şiddetli fırtına ve selde, diğer kemerlerle birlikte büyük zarar görmüş ve tamamen yıkılmıştır. Bunun üzerine kemer Mimar Sinan tarafından farklı bir tasarımla ve yeniden inşa edilmiştir. Kemerin, Iustianus tarafından yaptırıldığına dair görüş ise yanlıştır.

450 yıldır dimdik ayakta duran bu kemer, Kazım Çeçen'e göre, mühendislik ve mimari bakımdan eşi olmayan bir başyapıttır: İki katlı ve on altı gözlü olan kemer, 35 metre yüksekliğinde ve 260 metre uzunluğundadır. Yapı, zarif bir sistemle deprem ve rüzgâra karşı son derece dayanıklı bir hale getirilmiştir. Ayaklar oldukça geniş tutulduğu gibi, üstündeki yükü hafifletmek için de ortalarına üç küçük göz açılmıştır. İki sıra gözden meydana gelen kemerde orta gözler daha büyük tutulmuş, orta ayaklar da dayanaklarla güçlendirilmiştir. Her iki katın, orta bölümünde sekiz büyük göz, yanlarda da yine sekiz küçük göz bulunmaktadır. Kemeri taşıyan beş ayağın üzerinde üçer adetten toplam on beş "hafifletme gözü" yapıya farklı

bir estetik kazandırmaktadır. Hafifletme kemerleriyle birlikte, gözlerin sayısı otuz üçe ulaşmaktadır. Kemerler, sivri yani tipik Osmanlı kemeridir. Eserde yaya yolu da bulunmaktadır. Duvar kalınlığının yanı sıra, ayak kalınlığı da aşağı doğru piramit şeklinde genişlemektedir. Semavi Eyice'ye göre eser; görünüş itibariyle su mimarisinin şaheserlerinden sayılacak derecede mükemmel ve ifadeli bir yapıdır.

"Sinan yüzlerce eserini yapmayıp yalnızca Mağlova Kemeri'ni yapmış olsaydı, yine döneminin en büyük mühendisi ve mimarı olurdu" diyen Kazım Çeçen, kemerin diğerlerinden ne denli farklı ve özellikli bir abide olduğunu vurgulamaktadır. Kemeri, Sinan'ın en önemli üç eserinden biri olarak kabul edenler de vardır.

Yüzyıllar öncesinde olduğu gibi İstanbul'a hâlâ su taşıyan kemer ve civarı, hafta sonları İstanbullular'ın uğrak yeri olmuştur. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, "Şehrin Merkezinden Suyun Merkezine İstanbul Su Medeniyeti" projesi çerçevesinde, Mağlova Kemeri ve üzerinde bulunduğu Alibeyköy Barajı'nın görülebileceği seyirlik bir alan yapmayı planlamaktadır. Ayrıca, bu muhteşem manzaranın tam olarak görebilmesi için bir de teleferik yapılması düşünülmektedir.

GÜZELCEKEMER

(Gözlüce, Cebeciköy Kemeri)

~

İsmiyle müsemma olan Sinan'ın bu eseri, Gazi-osmanpaşa Cebeciköy'dedir. Kemer, Cebeciköy Deresi'nin Alibeyköy Deresi'ne katıldığı noktaya yakın bir mevkide bulunmaktadır. Günümüzde Alibeyköy Barajı'nın su toplama havzası içinde kalan kemer Mimar Sinan eseridir ve abidevi mimarisiyle özgünlüğünü korumaktadır. Kemer, Kanuni'nin yaptırdığı Kırkçeşme İsale Hattı'ndaki kemerlerden olup, aynı zamanda şehre en yakın olanıdır. Gözlüce ve Cebeciköy olarak da anılan kemerden, Kırkçeşme Suyolu'nun ana galerisi geçmektedir. Gözlüce ve Cebeciköy Kemeri adlarıyla da anılır.

Tabandan yukarıya doğru daralan bir tarza sahip kemerdeki payandaların görüntüsü, esere farklı bir hava vermektedir.

Fatih, 4. yüzyılda yaptırılan ancak temellerine kadar yıkılmış olan Roma dönemi isale hatlarının Cebeciköy kolundan, Bozdoğan Kemeri'nin altındaki kendi yaptırdığı sıra çeşmelere (Kırkçeşme İsalesi'nin ismi buradan gelir) kadar olan bölümünü tamir ettirerek, yirmi bir kemeri yeniden yaptırmıştı. Daha sonra, Kanuni'nin 1554-1563 yılları arasında Sinan'a inşa ettirdiği ve Kâğıthane Deresi'nin suyunu toplayan büyük tesisin galerisi de, Güzelcekemer'le birleştirilmiştir. Sinan bu hattı baştan sona gözden geçirip eksik yapıları da inşa etmiştir.

İki katlı ve on dokuz gözlü olan kemerin alt kısmındaki sekiz gözü son dönemlerde onarılmıştır. Üst kattaki göz sayısı ise on birdir. Kemerin duvar kalınlığı zeminden (5,40 metre) yukarıya doğru (2,60 metre) azalmaktadır. Tepe uzunluğu 165 metre, temelden yüksekliği ise 35 metredir. Büyük ve yassı bloklardan oluşan taş örgüsü oldukça muntazamdır. İnsan ve hayvan geçişini önlemek için kemerin her iki tarafında bariyerler bulunmaktadır.

Kazım Çeçen'e göre, sukemerlerinde kullanılan zelzele ve rüzgâra dayanıklı trapez kesitli sistem, Sinan tarafından bu kemerde farklı bir biçimde uygulanmıştır. Buna göre, tabandan yukarıya çıktıkça daralan bir tarz söz konusudur. Ayaklarda bu kemere özgü payandalar yapılmış ve bunların üzeri de piramidik taşlarla (selyaran) kapatılmıştır. Kemerin ayakları altından geçen Alibey Deresi'nin akıntısına karşı da mahmuzludur. Özellikle payandaların görüntüsü kemere farklı bir hava vermektedir.

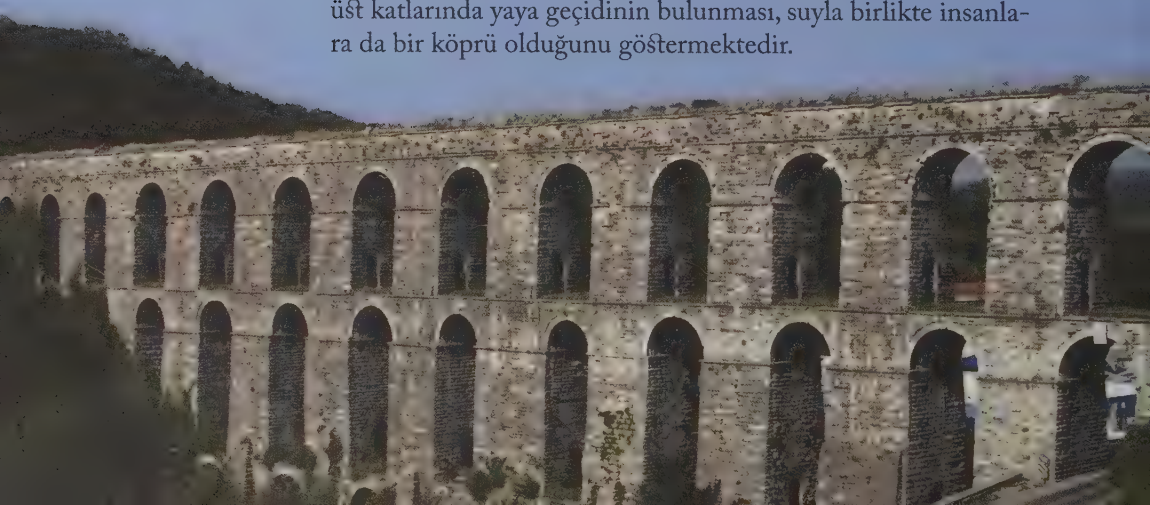
KOVUK KEMER

Eyüp ilçesinde, Kemerburgaz'ın iki kilometre kadar dışında, Kâğıthane Deresi üzerindedir. Kırık hat şeklinde ve "L" biçiminde iki parçadan oluştuğundan (zira kemer 90 dereceye yakın açı yapmaktadır), "kırık kemer" veya "eğri kemer" (Sermet Muhtar'ın yazımıyla "İğri kemer") olarak da adlandırılır. Vadinin en derin kısmında gözler üç sıra halinde olup, ayakların aralarında muntazam dehlizler uzanmaktadır. Kovuk kemer adı da buradan gelmektedir. Mimar Sinan tarafından tesis edilen Kırkçeşme Suyolları'nın doğu kolu üzerinde yer alan kemer, Kırkçeşme Suyolu'nun Kâğıthane Deresi'ni aşmasını sağlıyordu. Mağlova Kemeri ile birlikte, 1554-1563 yılları arasında yapılan eser abidevi bir görünüme sahiptir.

Kovuk Kemer, Mimar Sinan tarafından tesis edilen Kırkçeşme Suyolları'nın doğu kolu üzerinde yer almaktadır.

Kazım Çeçen'in kanaatine göre, Kırkçeşme Tesisleri'nin tamamı Osmanlı eseri olmasına rağmen, üç katlı olan bu kemerin en alt katı bütünüyle, orta katının ise az bir kısmı Bizans döneminde (4. yüzyıl) yapılmıştır. Dolayısıyla eser, Bizans devri altyapıları kullanılarak inşa edilmiştir. Buna rağmen, Konstantin Kemeri olarak adlandırılması, muhtemelen Kemerburgazlı Rumların bir uydurmasından ibarettir. Eserin, Bizans temelleri üzerine inşa edilmesi, kemerler arasında mimari açıdan görüntü farklılıklarına sebep olmuştur. Kemerin alt katları düşey yüzlüdür. Üç katlı ve 47 gözlü olan kemerin, üst katlardaki duvar kalınlığı tedrici olarak azalmakta, alt katta 7 metre olan duvar kalınlığı, üst katta ise 3,30 metreye düşmektedir. Kemerin yüksekliği 35 metre, uzunluğu da 342 metredir ve orta büyüklükteki kemerler arasında yer almaktadır.

Hemen yanındaki fabrika nedeniyle kemerin tamamı gezilememektedir. Ancak üst katındaki yaya geçidi sayesinde kemer yukarıdan incelenebilir durumdadır. Kemerin orta ve üst katlarında yaya geçidinin bulunması, suyla birlikte insanlara da bir köprü olduğunu göstermektedir.

UZUN KEMER

Adı gibi "uzun" olan bu Mimar Sinan eseri Kırkçeşme İsale Hattı'ndaki en büyük yapı olup, Kemerburgaz yakınlarında, Kâğıthane Deresi üzerindedir. Sadece temelleri Roma döneminden, gerisi ise Osmanlı'dan kalan iki katlı kemerin zeminden yüksekliği 26 metre, uzunluğu ise 710 metredir. Üst katında 50, alt katında da 47 olmak üzere toplam 97 kemeri vardır. Alt kattaki gözler, üsttekilere göre daha uzundur. Sular, kemerin üstündeki galeriden geçmekteydi. Kemerin ayağı üzerindeki taşların birinde "Allah" yazısı, diğerinde ise defineciler tarafından tahrip edilen bir madalyon bulunmaktadır.

Kazım Çeçen'e göre, Mimar Sinan aşağıdan itibaren ikinci katın altına kadar sürekli azalarak nihayet sıfırlayan yeni bir sistemi (trapez kesitli) ilk defa bu kemerde uygulamıştır.

İmparator I. Teodosius döneminde, 4. yüzyılda yapıldığı kabul edilen isale hattının bütün kemerleri, 7. yüzyıldan itibaren şehri kuşatanlar tarafından yıkılmıştı. Kazım Çeçen'e göre, Mimar Sinan, 1554-1563 yılları arasında Kırkçeşme Tesisleri'ni yeniden inşa ederken, Uzun Kemer'deki Roma döneminden kalma eski temelleri inşaat masrafını azaltmayı amaçladığı için aynen kullanarak tesisi tamamlamıştır. Çok az bir bölümü eski Roma temeli üzerine oturtulduğu için Uzun Kemer, tümü itibariyle bir Osmanlı eseridir. Ancak, 1563 yılında Mağlova Kemeri'ni tamamen yıkan şiddetli fırtına ve sel, Uzun Kemer'in de bir kısmının yıkılmasına neden olmuştur. Mimar Sinan yıkılan on iki kemerin ayaklarını yeniden yaparken, aşağıdan itibaren ikinci katın altına kadar sürekli azalarak sıfırlayan yeni bir sistemi (trapez kesitli) ilk defa bu kemerde uygulamıştır. Sinan, yıkılmayan kemerleri ise payandalarla takviye etmiştir. Kemer, Sinan'ın sade fakat haşmetli bir eseridir. Kemerin yola yakın kısımları restore edilerek taşları silinmiş ve yenilenmiştir.

MAZUL KEMER

(Mazlum Kemer)

~

Oldukça harap durumdaki kemerin görüntü ve mimari hususiyetlerine bakılırsa, İstanbul'un en eski yapılarından biri olması muhtemeldir.

Mazlum adı halk arasında galat-ı meşhur olarak kullanılmaktadır. Her iki ismin nereden geldiği bilinmese de, mevcut durumu ve "acıklı" denebilecek görüntüsü, kemerin gerçekten de mazlum (eziyet görmüş) ve mazul (azledilmiş) olduğunu göstermektedir. Eyüp civarında, Mahmutbey ile Atışalanı yakınlarında, Uzuncaova Deresi üzerinde bulunmaktadır. Kemerin üzerindeki işaretler ve yapı tekniğinden, Geç Roma ve Erken Bizans dönemi (4. yüzyıl) eseri olduğu ifade edilmektedir. Oldukça harap durumdaki kemerin görüntü ve mimari hususiyetlerine bakılırsa, İstanbul'un en eski yapılarından biri olma ihtimali de vardır. Bizans döneminde Trakya'dan bu kemerle getirilen sular, şehre dağıtılmak üzere sarnıçlarda toplanırdı.

Kemer, Fatih zamanında çeşitli değişiklik ve ilaveler (kemer eklemeleri gibi) yapılarak Osmanlılar tarafından da kullanılmıştır. Mazul Kemeri, Halkalı (Süleymaniye) sularının ilk kemeriydi ve fetihten sonra Osmanlı sarayının suyu bu kemer üzerinden geçmekteydi. Daha sonra Süleymaniye Suyolları'nın künkleri de aynı kemer üzerinden geçirilmiştir.

Kemer, 110 metre uzunluğunda olup, kesme taştan yirmi gözlü olarak inşa edilmiştir. Su, üzerindeki künkler vasıtasıyla geçirilmekteydi. Sert blok taşlardan yapılan ve iki kattan oluşan kemerin üst tarafı epeyce deforme olmuş ve bir kısım taşları da dökülmüştür.

Mazul Kemer'in 1990'lı yıllardaki görünümü. (Kazım Çeçen, İstanbul'un Suyolları, İstanbul 1999, s.28)

38

ALİ PAŞA KEMERİ

(Şirin Kemer)

~

Metris Çiftliği'nin 750 metre kadar güneydoğusunda bulunan bu kemerin banisi bilinmemektedir. Ancak, 1584 ve 1607 tarihli haritalara bakılırsa, kemerin adı Ali Paşa suyundan gelmektedir. Ancak, 16. yüzyılda yaşayan Ali Paşa'nın hangisi olduğu bilinmemektedir. Diğer yandan, 1859 tarihli bir haritada da kemerin adı "Şirin Kemer" olarak geçmektedir.

İki katlı olan kemerin alt katında altı, üst katında ise sekiz gözü bulunmaktadır. İnşa tarihine gelince, Kazım Çeçen'in verdiği bilgiye göre, şu an mevcut olmayan bir madalyonun içerisindeki "maşallah" yazısının altında hicri 1205 (miladi 1790-1791) tarihi bulunan kemer, diğerleriyle karşılaştırıldığında pek de eski sayılmamaktadır. Fakat son yirmi-otuz yıl içinde büyük tahribata uğrayan eser âdeta yıkılmayı bekler bir haldedir. Meydana gelen tahribatta, inşa tekniği ve kullanılan taşların niteliği de etkili olmuştur. Bu özelliği itibariyle kemer, aynı şekilde kötü durumda olan Mazlum (Mazul) Kemer'e benzemektedir.

Ali Paşa Kemeri, diğerlerine göre pek de eski olmamasına rağmen, son yirmi-otuz yıl içinde büyük tahribata uğradığı için âdeta yıkılmayı bekler bir haldedir.

Ali Paşa Kemeri'nin 1990'lı yıllardaki görünümü. (Kazım Çeçen, İstanbul'un Osmanlı Dönemi Suyolları, İstanbul 1999, s.119)

PAŞA KEMERİ

(Balıkzade Kemeri)

~

Bir diğer adı da Balıkzade Kemeri olan Paşa Kemeri, altından geçen yol sayesinde sadece suya değil, insanlara ve otomobillere de yol vermektedir.

Bu kemer, Belgrad Ormanı'ndaki Paşa Katması üzerinde yer aldığından, ismi de buradan gelmektedir. Paşa Katması, Belgrad Ormanı'ndaki Kırkçeşme suyolunun doğu koluyla bitişiktir. Eserin bir diğer adı da, Balıkzade Kemeri'dir. Bu isim ise, kemerin bina emini olan Balıkzade'nin adından gelmektedir.

Kemer, 1563-1564 yıllarında Mimar Sinan tarafından inşa edilen bir eserdir. Kazım Çeçen, sukemerlerinde ilk defa Mimar Sinan tarafından uygulanan trapez kesitli ayak sisteminin bu kemerde de tatbik edildiğini belirtmektedir.

İki katlı ve toplam on üç gözlü kemerin tepe uzunluğu 102 metredir. Gözlerden sadece biri iki kat yüksekliğindedir ve buradan araba yolu geçmektedir. Bu yönüyle kemer sadece suya değil, insanlara ve otomobillere de yol vermektedir. Bundan başka kemerin üst tarafında yedi, alt tarafında da beş göz bulunmaktadır. Kemerlerin tamamı yarım daireye yakın sivri kemer şeklindedir. Gövde duvarının kalınlığı yukarıya doğru azalmaktadır. Bulunduğu mevki itibariyle oldukça sakin bir köşede bulunan Paşa Kemeri, yapı ve görünüm yönünden oldukça iyi durumdadır.

Paşa Kemeri'nin genel görünümü

40

BALIKLI KEMER VE BALIKLI HAVUZ

~

Diğerlerine göre oldukça gösterişsiz ve sade olan bu kemer, çok sayıda sukemerinin bulunduğu Cebeciköy'ün dört kilometre güneyinde yer almaktadır. Kırkçeşme suyolunun ana galerisi üzerindedir. Fatih döneminde, Cebeciköy-Bozdoğan Kemeri arasında yapılan yirmi bir kemerden en büyüğüdür. Dokuz gözlü ve tek kattan oluşan kemerin gözleri, sivri Osmanlı kemeri şeklindedir. Duvar kalınlığı üç metre civarındadır. Kemerin yüksekliği 9,30 metre, uzunluğu ise 125 metredir.

Balıklı kemer, Fatih döneminde Cebeciköy-Bozdoğan Kemeri arasında yapılan yirmi bir kemerden en büyüğüdür.

Kazım Çeçen'in verdiği bilgiye göre, Balıklı Kemer adını galerisinin çıkış noktasında bağlandığı Balıklı Havuz'dan almıştır. Başhavuz'la birlikte İstanbul'a su sağlayan bu havuzun, geç Roma döneminde yapılmış olma ihtimali büyüktür. Havuzun içinde kare biçimli ve oda şeklinde üç bölüm bulunmakta, buraya bir merdiven vasıtasıyla inilmektedir. Havuzun iç ölçüleri 12x18,40 metredir. Galerilerden gelen sular bir bölümden diğerine geçerek ilerlemekte, toplanan sular ise bir galeriyle Balıklıkemer'in sonunda ana galeriyle birleşmektedir. Havuz, son yıllarda restore edilmiştir.

41

KURT KEMERİ

(Bend Kemeri)

~

İstanbul'a su getirilmesi konusunda en büyük payı kuşkusuz Kanuni Sultan Süleyman almıştır. Mimar Sinan, Ayvat köyü civarında Bakraç ve Orta dereleriyle diğer bazı membaların sularını toplayarak Kurt Kemeri adıyla inşa ettirdiği kemer üzerinden geçirmiştir. Bu sular Eyüp İslambey Mahallesi'ndeki Yenikubbe'ye kadar ulaştırılarak İstanbul'a önemli miktarda (110 lüle) su isalesi sağlanmıştır.

Kurt Kemeri, görüntü ve ölçüleri itibariyle, mütevazı bir yapıdır.

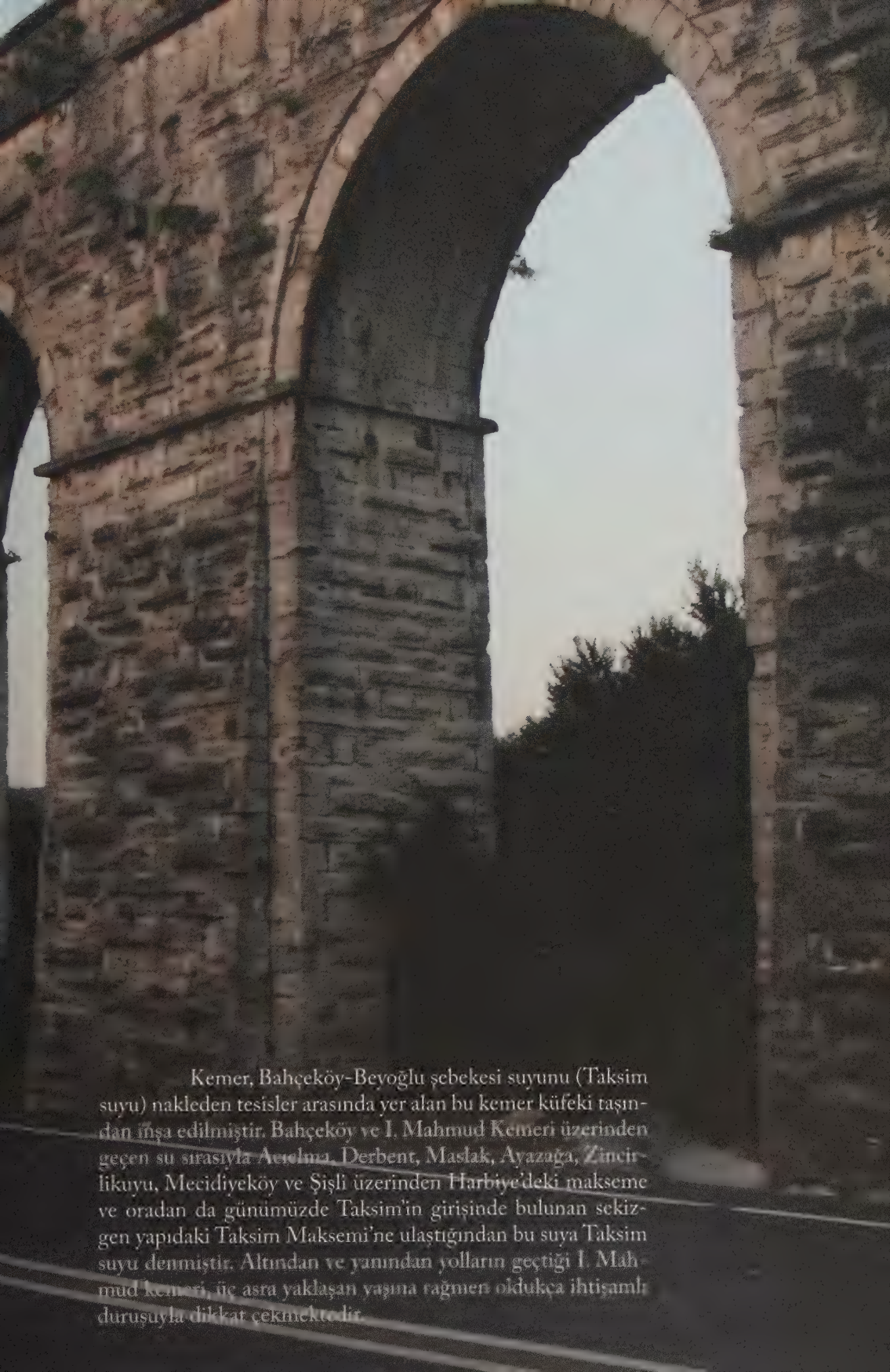
7 metre yüksekliğinde olan kemer tek katlıdır. 305 metre boyuyla orta uzunluktaki kemerlerden biridir. Görüntü ve hususiyetleri itibariyle ise mütevazı bir yapıdır.

I. MAHMUD KEMERİ

400 metre uzunluğundaki I. Mahmud Kemeri, Bahçeköy-Beyoğlu şebeke suyunu nakleden tesisler arasında yer almaktadır.

Büyükdere'de, Bahçeköy'ün güneyinde bulunan bu kemer, I. Mahmud (1696-1754) tarafından 1731'de yaptırılmıştır. Kemerin yakınında yer alan Topuzlu (Bahçeköy) Bendi'ni de, yine aynı padişah yaptırmıştır. Bahçeköy Kemeri'nin uzunluğu 400 metre, yüksekliği ortalama 11 metre ve kalınlığı da 3 metredir. Yalnızca derenin bulunduğu yerde iki katlı olan kemer, 21 göze sahiptir ve bu özelliğiyle büyük kemerler arasında yer almaktadır. Sinan tarafından kemer ayaklarında uygulanan trapez kesit burada da göze çarpmaktadır. Kemer, küfeki taşından inşa edilmiştir.

Kemer, Bahçeköy-Beyoğlu şebekesi suyunu (Taksim suyu) nakleden tesisler arasında yer alan bu kemer küfeki taşından inşa edilmiştir. Bahçeköy ve I. Mahmud Kemeri üzerinden geçen su sırasıyla Aeıolma, Derbent, Maslak, Ayazağa, Zincirlikuyu, Mecidiyeköy ve Şişli üzerinden Harbiye'deki makseme ve oradan da günümüzde Taksim'in girişinde bulunan sekizgen yapıdaki Taksim Maksemi'ne ulaştığından bu suya Taksim suyu denmiştir. Altından ve yanından yolların geçtiği I. Mahmud kemeri, üç asra yaklaşan yaşına rağmen oldukça ihtişamlı duruşuyla dikkat çekmektedir.

IV

MAKSEMLER

Arapça kökenli bir kelime olan ve "taksim yeri" anlamına gelen maksem (veya yanlış bir kullanım ile maksim) hentlerden şehre gelen suları evlere, çeşmelere, hamamlara dağıtmak için lüleli (borulu, musluklu) havuz ve tekneleri olan üstü örtülü su haznesi binasına verilen isimdir. İlk kez Romalılar tarafından yapıldıkları tahmin edilmektedir. Özellikle şehir dışındaki ana su yolları üzerinde bulunan maksemlere masluk, kubbe veya şekline göre bizca denirdi.

Osmanlı döneminde, suriçindeki maksemlerin kontrolü için "çavuş"lar istihdam edilirdi. Maksemlerin her birinde kendilerine has giysileri olan ve suyolcu adı verilen görevliler bulunmaktaydı. Bunlar, tapu senedi (sened-i hâkânî) ile su mahsuralarına (çeşmelerine) sahip olanlardan her ay 20-30 kuruş âdet alırlardı.

43

EYÜP MAKSEMİ

(Kubbe-i Cedid)

~

Eyüp'te, İslambey Mahallesi'ndedir. Yedi metreye beş buçuk metre ölçülerinde, dikdörtgen plana sahiptir. Yüksekliği üç buçuk metre olup, çatı örtüsü düz eğimli taştan yapılmıştır. Duvar örgüsü ise küfeki taşındandır.

Eyüp'te İslambey Mahallesi'nde bulunan maksem, bir Mimar Sinan eseridir.

Maksem, Mimar Sinan eseridir. Sinan, Ayvat köyü civarında Bakraç ve Orta dereleriyle bazı kaynak sularını toplayarak inşa ettirdiği Kurtkemeri'nin üzerinden geçirmek suretiyle bu makseme ulaştırmıştır. Toplanan sular buradan Bozdoğan Kemeri yakınlarında inşa edilen Kırkçeşme'ye giderdi. Bu yönüyle, Kırkçeşme sularının ilk toplanma ve dağıtım merkeziydi. Eser Eyüp semtinin suyunu verdikten sonra, artan suyu da Eğrikapı'daki Savaklar Maksemi'ne gönderirdi.

44

EĞRİKAPI MAKSEMİ

(Savaklar Kubbesi)

~

Eğrikapı'daki kara surlarının dışında, Savaklar Caddesi üzerindeki Hirami Ahmed Paşa Camii'nin karşısındadır. Savaklar Maksemi adıyla da bilinen eser, bulunduğu caddeye de ismini vermiştir.

Mimar Koca Sinan'ın bu eseri, 1560'larda yapılmıştır ve İstanbul'daki maksemlerin en büyüğüdür.

Mimar Sinan'ın yaptığı Eğrikapı Maksemi, İstanbul'un en büyük maskemidir.

Bizans döneminde de içme suyunun önemli bir kısmı şehre buradan girerdi. Maksem, Belgrad Ormanı'ndaki bentler bölgesinden tarihi yarımadaya gelen Kırkçeşme Su Şebekesi'nin sonunda yer alır ve su buradan iki kol vasıtasıyla şehir içine dağıtılırdı. Savaklardan çıkan iki galeriden biri Yenibahçe ve Yedikule'ye, diğeri ise Bozdoğan Kemeri üzerinden Ayasofya Maksemi'ne ve Topkapı Sarayı'na ulaşırdı.

Kırkçeşme Tesisleri'nin Keçesuyu Kemeri'nden Eğrikapı Maksemi'ne uzanan bölümündeki çeşitli kısımları yıkılmış ve harap olmuştur. Ancak 2006 yılından itibaren bu bölümün güzergâh tespit çalışması başlatılarak, kısmen onarım ve korunması için çalışmalar yapılmıştır.

Kazım Çeçen'in verdiği bilgilere göre, Eğrikapı Maksemi 8,25 x 8,25 metre boyutlarında olup, kare biçimlidir. Dört duvarında birer pencere ile tepesinde bir aydınlatma penceresi bulunmaktadır. Çatısı piramit şeklinde olan maksemin içinde yekpare mermerden havuzlar yer almaktadır. Cadde tarafında ise, kitabesi olmayan bir çeşme mevcuttur. Restorasyonu yapılan maksemin güzel bir avlusu da vardır. Ayrıca Haliç'i görmesi, bu makseme farklı bir hava katmaktadır.

Maksemin duvarlarında, gördüğü çok sayıda tamir ve tadilatı belirten beş tamir kitabesi göze çarpmaktadır. Kitabeler, tamirleri yaptıran I. Abdülhamid (1786), III. Selim (1789), II. Mahmud (1819) ve Su Nazırı Hamid Ağa'ya (1823) aittir. Ayrıca, bahçe kapısı üzerinde II. Mahmud'un bir de tuğrası bulunmaktadır ki, bu da söz konusu dönemdeki tamiratın daha kapsamlı olduğunu göstermektedir.

AYASOFYA MAKSEMİ

~

Bugün faal olmayan bu maksem, Ayasofya önündeki yol içinde, büyük demir kapak altında bulunmaktadır. Toprak altında kalan maksemin kubbesi de yoktur. Son derece tarihi bir çevrede yer almasına rağmen maksemin yer altında kalması sebebiyle kendini gösterememektedir.

Bugün faal olmayan Ayasofya Maksemi, Kırkçeşme sularının son toplanma ve dağıtım merkeziydi.

Burası, Kırkçeşme sularının son toplanma ve dağıtım merkeziydi. Bozdoğan Kemeri üzerinden bu makseme gelen su, mücavir semtlere dağıtıldıktan sonra son olarak Topkapı Sarayı'na giderdi. Bu uzun ve meşakkatli yolculuğu yapan Sermet Muhtar Alus, 20. yüzyıl başlarında İstanbul yakasındaki çeşmelere dağılan Kırkçeşme suyunu bakımsız, bulanık ve mikrop yuvası olarak nitelendirmektedir.

Maksemin bulunduğu yer olan Ayasofya Meydanı

TAKSİM MAKSEMİ

~

Bazı binalar vardır ki, semte ve meşhur meydanlara ismini verirler. İşte bunlardan biri de Taksim'deki maksemdir. Maksem ve taksim kelimelerinin birbirlerine ne kadar benzedikleri aşikârdır.

İstanbul'un suriçi dışındaki kuzey ve batı kısımları nüfusça kalabalıklaşmaya başlayınca Galata, Beşiktaş, Beyoğlu, Boğaz kıyıları ve Kasımpaşa'da su kıtlığı ortaya çıkmıştır. 16. yüzyıldan itibaren inşa edilen isale hatları da zamanla ihtiyacı karşılamamıştır. 1730 yılında tahta çıkan I. Mahmud bu işe el atarak, 25 kilometre uzunluğunda bir isale hattı (Taksim suyu) ile bu suya ait depo, maksem ve dağıtım şebekesini yaptırmıştır (1732). Suyun geldiği yer ise, tahmin edileceği gibi, İstanbul'un ana su kaynağı olan Belgrad Ormanı'ydı.

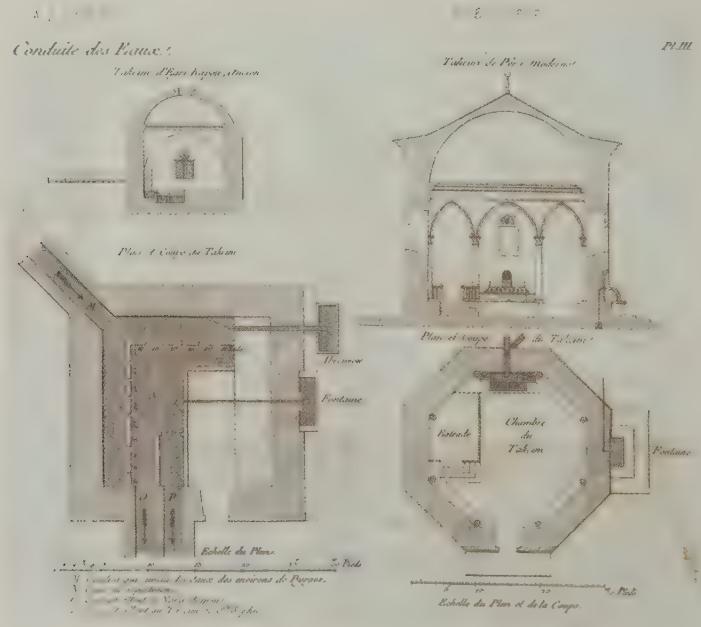

Bahçeköy ve I. Mahmud kemerleri üzerinden geçen su sırasıyla Acıelma, Derbent, Maslak, Ayazağa, Zincirlikuyu, Mecidiyeköy ve Şişli üzerinden Harbiye'deki günümüzde mevcut olmayan makseme (Harbiye Maksemi) ve orandan da Taksim'in girişindeki makseme ulaşmaktaydı. Bu suya, Taksim suyu denmiştir. Taksim adı da "bölme, bölerek dağıtma" anlamına gelen buradaki su dağıtım merkezinden gelmektedir.

Bulunduğu semte de ismini veren Taksim Maksemi, mevcutları içinde tahrip olmamış tek örnektir.

Yaklaşık üç yüz yıllık olan bu eser, mevcutları içinde tahrip olmamış tek örnektir. Son zamanlarda restore edilen maksemin kapısı İstiklal Caddesi'ne bakmaktadır. Rezan Çelebi'nin verdiği bilgilere göre, sekiz köşeli küfeki taşından gövdesi olan maksemin çatısı da sekizgen piramidal şeklindedir. Binanın duvarları ve kubbesi klasik Türk nakışlarıyla süslü olup, zemin ve duvarların bir kısmı beyaz mermerle kaplıdır. Eserin dört penceresi, kapının yanında klasik Türk üslubunda çifte kuş köşkleri ve toplam yirmi dört lülesi (boru) vardır. Bu lülelerden Beyoğlu, Galata, Fındıklı, Tophane ve Kasımpaşa'ya günde yaklaşık 2.132 metreküp su veriliyordu. İçinde mermer bir sedir ve su tası koyma yerleri de bulunmaktadır. Bu da, dağıtım merkezinin zarif bir dinlenme yeri olarak da düşünüldüğünü göstermektedir. İki katlı maksemin giriş kapısının üzerinde, ebced hesabıyla 1732 yılına denk düşen bir kitabesi bulunmakta, binanın hemen sağ bitişiğinde ise I. Mahmud Çeşmesi yer almaktadır.

Maksemin bulunduğu yer, günümüzde olduğu gibi geçmişte de oldukça canlı ve cıvıl cıvıl bir yerdi. Maksemin

Taksim Maksemi'nin Grave T. Smith tarafından 1828'de çizilmiş planı

çevresinde küçük ahşap barakalar 19. yüzyıl sonundaki resimlerde görülmektedir. Bu barakalar arasında tenteli seyyar satıcılar tezgâh kurmaktaydılar. Nitekim bu barakalar yakın zamana kadar varlıklarını sürdürmüşlerdi. Maksemden Harbiye yönüne yüründüğünde Taksim Haznesi diye bilinen, 90 metre boyunda ve 18 metre eninde bir su deposu mevcuttur. Depo, makseme su gelmemesi durumunda buradan su sağlamak için yapılmıştır.

47

AYAZAĞA MAKSEMİ

~

Ayazağa civarında, Yeniköy-Maslak yolu üzerindedir. Tarla içinde bulunan ve tamamen harap halde olan maksem, Taksim sularının toplama ve dağıtma merkezi olan büyük bir maslaktır.

Ayazağa Maksemi, Taksim sularının toplama ve dağıtma merkezi olan büyük bir maslaktır.

Kare şekilli yapı, 4,5x4,5 metre ölçülerindedir. Taş ve tuğla karışımı duvar örgü sistemine sahip yapı, günümüzde toprak altında kalmış, üstü de betonla örtülmüştür. Yapılan tamir ve eklemeler sebebiyle, mimari özelliği pek belli olmamaktadır. Üzerinde kitabesi bulunmadığı için de hangi tarihte yapıldığı bilinememektedir.

48

DERBENT MAKSEMİ

~

Büyükdere-Eski Derbent Karakolu yanında olan maksem, günümüzde faal durumdadır.

Büyükdere-Eski Derbent Karakolu yanındadır. Hacı Osman Bayırı-Fatih Ormanı kenarındaki Hacı Osman Maksemi gibi, bu da günümüzde faal durumdadır. Selma Pekuğur'un verdiği bilgilere göre, dört buçuk metre kadar toprak altında kalan maksem, kare şekilli bir yapı olup, içten kubbeli ve üst kısmı demir kapaklıdır. Derbent Maksemi, Hacı Osman Maksemi ile birlikte Taksim sularının toplanma ve dağıtım merkeziydi.

Ancak adı geçen yeri ziyaret ettiğimizde, metruk ve harap durumdaki eski Derbent Karakolu'nun yanında böyle bir bina göremedik. Bunun yerine, yine demir kapaklı, oldukça küçük ve yeni yapılmış bir beton yapıya rastladık. Civardaki havalandırma boruları vasıtasıyla, bulunduğumuz yerin altında su bulunduğunu müşahede ettik. Büyük bir ihtimalle maksem binası tamamen ortadan kaldırılmış ve yerine yeni bir sistem inşa edilmiş.

49

DAMAT İBRAHİM PAŞA MAKSEMİ

(Şerefâbâd Kasrı Maksemi, Doğancılar Maksemi)

~

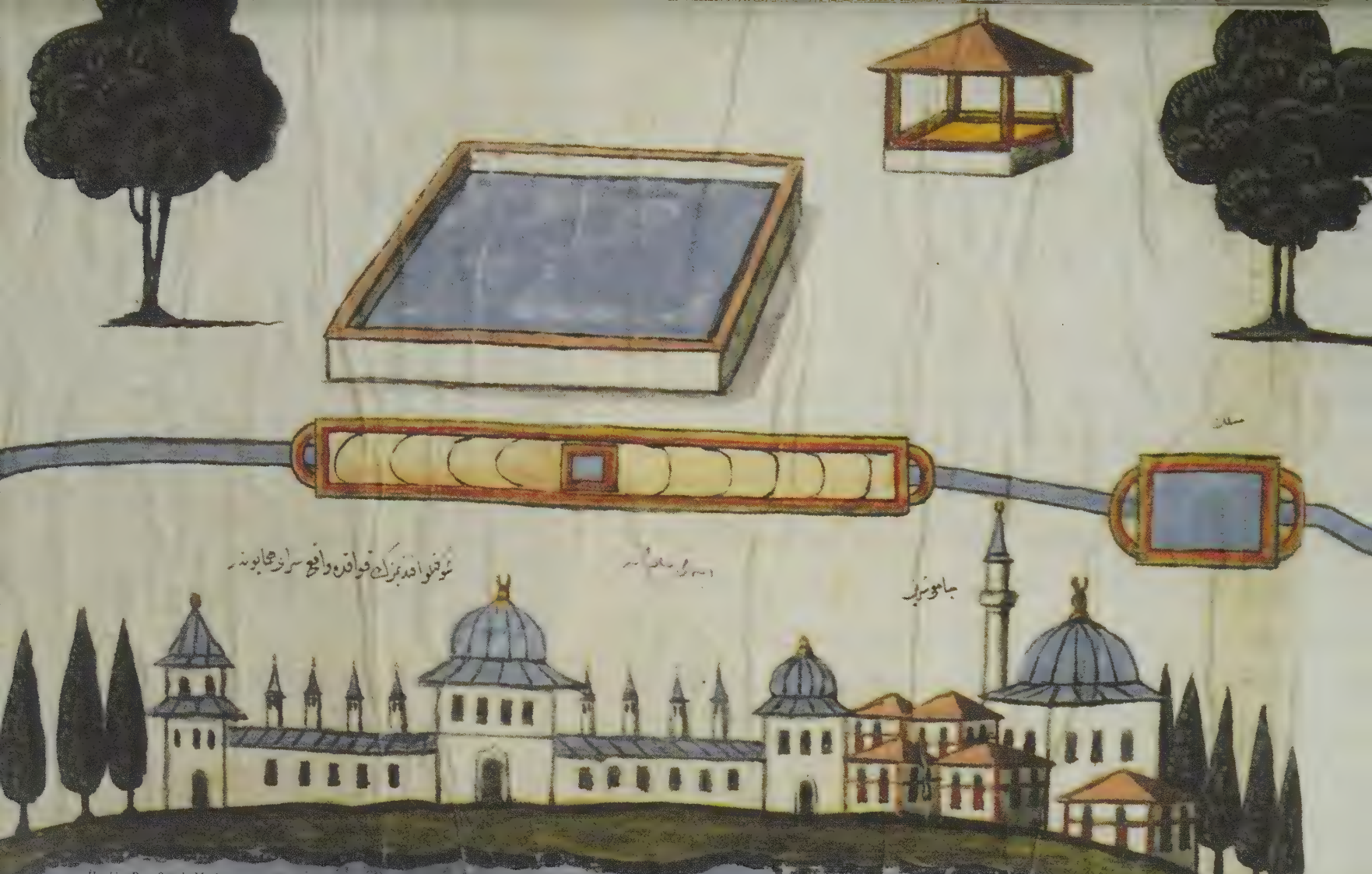
Doğancılar Parkı'ndaki maksem, Anadolu yakasındaki en önemli maksemdir.

Üsküdar Salacak Mahallesi'ndeki Doğancılar Parkı ve Camii'nin karşısında bulunan türbe görünümlü bu maksem, Lale Devri'nin ünlü Sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından, daha önce Şemsipaşa'da bulunan Şerefâbâd Kasrı için getirttiği su nedeniyle, 1727-1728'de inşa edilmiştir. Lale Devri'nin başmimarı Kayserili Mehmed Ağa tarafından yapılmıştır. Dört buçuk metre yüksekliğindeki maksem Şerefâbâd Kasrı'na su verdiği gibi, İbrahim Paşa suyolundan gelen suyu üç kola taksim ederek, ayrıca Üsküdar çeşmelerine de dağıtırdı. Binanın sekiz yüzünü dolanan 1728 tarihli kitabesinde, Şair Nedim'in ta'lik hatla yazılı bir kasidesi bulunmaktadır.

Sekiz yüzlü olan maksemin yarım küre şeklindeki kubbesi kurşun kaplıdır. İç düzenini oluşturan tevzii (su dağıtım) sandığı ise günümüze ulaşmamıştır. Sandık, tek yolla gelen suyun boşaldığı, diğer tarafta da kollara ayrılan suyun ölçüldüğü bir düzenek şeklindeydi. Maksemin iki sıra tuğla ve

bir sıra kesme mermerden duvarları vardır. Ayrıca, kemerli kapının solunda servi motifiyle süslü küçük bir mermer çeşme bulunmaktadır. Son tamiri 1950 yılında yapılan maksemin küçük şatın kapısı ve çeşmenin olduğu cephe, günümüzde binalar arasında kaldığından yoldan görülememektedir. Ayrıca, hemen yanına izinsiz olarak yapıldığı anlaşılan özel garaj da bu tarihi eser için nahoş bir görüntü sergilemektedir. Buna rağmen belediyenin mülkiyetinde olan maksem, oldukça bakımlı ve iyi durumdadır.

İbrahim Paşa Suyolu Haritası

VALİDE-İ ATİK (NURBANU ATİK VALİDE SULTAN) MAKSEMİ

~

Valide-i Atik suyu, III. Murad'ın annesi Nurbanu Sultan tarafından 1583 yılında yaptırılan Toptaşı'ndaki cami ve imareti için toplanıp getirilmişti. Bu su, Büyükçamlıca Tepesi'nin kuzeydoğusundaki Çakal Dağı eteklerinden çıkmakta ve Tantavi Çiftliği, Alemdağı asfaltı, Bulgurlu köyünün arkasından Başmaslak'ta diğer bazı sularla birleşmekteydi. Toygar ve Libade sularını da aldıktan sonra büyükçe bir maslağa gelerek Küçükçamlıca Tepesi'nin güney eteklerine ulaşmakta ve Valide Bağı'na varmaktaydı. Daha sonra da Nuhkuyusu Caddesi'ne gelip eski ismi Bağlarbaşı, yeni ismi ise Kartal Baba Caddesi olan yolun başına ulaşmaktaydı.

Buradan yoluna devam eden su, Kartal Baba Caddesi'nin biraz ilerisinde Turşucu Kamil Sokağı'nın karşısındaki makseme dökülürdü. Mehmet Nermi Haskan'ın verdiği bilgilere göre, kitabesi bulunmayan maksem tonoz damlı ve kare planlı olup, tamamen kesme taştan inşa edilmiştir. Buradan ayrılan bir kolla Yeni Valide ve Ahmediye camileri ile diğer bazı çeşmelere de su ulaşmaktaydı. Maksemden çıkan diğer bir kol da, Eski Valide Camii külliyesinin şadırvanından akmaktaydı. Mimar Sinan'ın bu güzel eseri, 1989 yılında Üsküdar Belediyesi kararıyla yıkılarak tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Mimar Sinan'ın bu güzel eseri, 1989 yılında gereksiz yere yıktırılarak tamamen ortadan kaldırılmıştır.

V

Su Terazileri

Moltke'nin "taştan piramitler" dediği su terazileri, şehiriçi isale sisteminde, künklerle taşınan suyun basıncını dengeleme ve akışını düzenleme işini yapardı. Roma dönemine ait olanları bulunmakla birlikte, bazıları birer anıt-dikilitaş şeklinde boy gösteren su terazileri, Osmanlı su mühendisliğinin bir buluşu olarak kabul edilebilir. Bu durumun bir sonucu olsa gerek, "su terazisi" terimi yabancı dillerde de aynı şekilde kullanılmaktadır. Osmanlı dönemindeki teraziler, çok daha gelişmiş olup, isale hatlarının vazgeçilmez birer unsuruydu.

Su terazileri genellikle kare şeklinde ve yukarıya doğru gittikçe daralan birer kule biçiminde yapılmışlardır. Tepelerinde, müsemmen gibi üstleri örtülü sandıklar bulunan bu yapılar, suyun basıncını ayarladığı gibi dağıtım sisteminin farklı kollara ayrılmasını da sağlamaktadır. Sandıklarda, gelen ve giden suyun, pişmiş kilden yapılma boruları birleşmekte, ayrıca

burada bulunan lülelerle (boru) suyun debisi ölçülerek bölge ve çeşmelere dağıtımı yapılmaktadır. Terazilerin bir diğer işlevi de, künkler içinde biriken havanın akışa engel olmasını önlemesidir. Birer dikilitaş gibi duran su terazileri, aslında yüksek mahallere su salabilmek için yapılmıştır. Şöyle ki, künkteki sular altta toplanınca, tazyikin kuvvetiyle kurşun borudan yukarıya çıkıp tepedeki depoyu doldurmakta, fizik kurallarına uygun olarak da buradan hız alıp tekrar aşağıya ve oradan da uzak yerlere rahatlıkla gitmektedir.

İstanbul'a su sağlama işinde geçmişte bu kadar önemli fonksiyonlar üstlenen terazilerin büyük bir kısmı yok olmuş veya kısmen yıkılmış vaziyettedir. Geçmişte yüzlercesi bulunan terazilerin ancak birkaç tanesi, su tarihimizin birer abidesi olarak gururla ayakta durmaktadır.

51

ŞEHZADE CAMİİ SU TERAZİSİ

~

Yapı tarzı ve görünümü itibariyle terazinin Mimar Sinan tarafından inşa edildiği tahmin edilmektedir.

Şehzade Camii'nin anayola bakan avlu duvarının üstündedir. Yapı tarzı ve görünümü itibariyle terazinin Mimar Sinan'ın eseri olan cami ile aynı tarihlerde yapıldığı ve 1544-1548 yılları arasında Sinan tarafından inşa edildiği tahmin edilmektedir.

Şehzade Camii Su Terazisi, Nuruosmaniye suyunu Şehzade Camii ve civarına dağıtarak suyun basıncını ayarlamaktaydı. Günümüzde oldukça sağlam ve iyi durumda olan terazi, görüntü ve mimari tarz bakımından diğer terazilerden hayli farklıdır.

Selma Pekuğur'un verdiği bilgiye göre terazi, Şehzade Camii gibi kesme küfeki taşından örülü olup, 9 metre yüksekliğe sahiptir. Kareye yakın olan gövdenin köşeleri yuvarlatılarak teraziye sütunumsu bir şekil verilmiştir. Tepede, yuvarlak bir külah şeklinde havalandırma bacası bulunmaktadır. Cami ile bütünleşmiş halde estetik bir görüntü sunan teraziye, içten basamak taşlarıyla çıkılmaktadır.

52

HASEKİ SU TERAZİSİ

~

Haseki Sultan Mahallesi'nde, eski Avratpazarı'nın bulunduğu yerde, Tevfik Fikret Sokağı'ndaki yolun ortasındadır. Bu haliyle de oldukça ilginç bir görüntü arz etmektedir. Ne zaman ve kim tarafından yapıldığı bilinmeyen bu terazi, Halkalı suyunun katmalarından olan Turunçluk suyunu dağıtırdı. Fatih zamanında getirilen Turunçluk suyu, Mimar Sinan tarafından Haseki Külliyesi'nde de kullanılmıştı.

Terazi hakkında Selma Pekuğur'un verdiği teknik bilgiler şöyledir: "Her bir kenarı yaklaşık 1 metre ebadında kare şekilli bir yapı olan su terazisi, birer sıra tuğla ve küfeki taştan örülmüştür. Her üç yüzünde de borular yükselen terazinin boyu 3 buçuk metredir. Terazinin tepesinde demir kapak bulunmakta ve demir merdiven vasıtasıyla da yukarıya çıkılmaktadır." Mahalle sakinlerinden öğrendiğimiz kadarıyla 40-50 yıl öncesine kadar terazi buradaki evlere su vermekteydi.

AYASOFYA (YEREBATAN) SU TERAZİSİ

~

Yerebatan Sarnıcı girişinin solunda, tramvay yolunun kenarındadır. Hemen yanında ise, Roma'nın ünlü Million Taşı bulunmaktadır. Romalılar bu taşı, dünyanın (veya kentin) sıfır noktası (başlangıç noktası) ve ayrıca Avrupa'ya giden büyük yolun (via egnetia) başlangıcı olarak kabul ederdi. Bu yol üzerindeki bütün mesafelerin referans noktası da yine burasıydı. Roma için oldukça önemli bir sembol olan bu basit görünümlü taş, kendisinden yüksek olan su terazisinin gölgesinde kalmış gibidir. Geçmişte daha uzun olan Million Taşı'yla birlikte bir tarafta Yerebatan Sarnıcı ve Ayasofya, öte tarafta da Sultanahmet Camii ve dikilitaşlar göz önüne alınırsa, terazinin tam anlamıyla tarihi bir dokuda kendine yer bulduğu söylenebilir.

Ayasofya Su Terazisi, Halkalı sularının üzerinde yer alan en büyük su terazisidir.

Halkalı sularının üzerinde yer alan en büyük terazi durumundaki Ayasofya Su Terazisi, duruşu ve görkemiyle de bu niteliğini teyit etmektedir. Duvar örgüsü, taş-tuğla karışımıdır. Bu örgü içinde yer alan kalın künk boruların bazı kısımları dışarıdan görülebilmektedir. Terazinin yan tarafında, içten dönen merdivenli bir mekânı vardır. Kemerli küçük bir kapıdan merdivenli kısma geçilmekte ve buradan da terazinin tepesindeki su haznesine çıkılmaktadır. İstanbul'daki su eserleri konusunda otorite isimlerden biri olan Kazım Çeçen'e göre bu terazi, yarı kırık durumdadır. Terazinin üç cihetinden yükselen payanda destek duvarları ise esere ayrı bir hava katmaktadır.

Yola bakan ön tarafında yer alan ve sonradan yerleştirilen Hacı Beşir Ağa Çeşmesi, teraziye âdeta yapışmış ve "suyumu ondan alıyorum" der gibidir. Bugün faal olmayan terazinin ne zaman ve kimin tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Ancak görüntüsüne, mimari hususiyetlerine ve kullanılan malzemeye bakıldığında eserin oldukça eski olduğu söylenebilir. Ayasofya Su Terazisi, abidevi ancak biraz da farklı görüntüsüyle, Sultanahmet Meydanı'ndaki tarihi eser zenginliğine önemli bir katkı yapmaktadır.

Solunda Million Taşı ve bitişiğinde Hacı Beşir Ağa Çeşmesi'yle Ayasofya Su Terazisi

54

TOPKAPI SARAYI SU TERAZİSİ

~

Topkapı Sarayı'nın dış avlusunda, Bab-ı Hümayun ile Ortakapı duvarı üzerinde bulunmaktadır. Eser, Topkapı Sarayı'nın birinci avlusuna girip Aya İrini'yi solda bıraktıktan sonra sağa bakıldığında, ağaçlar arasında görülmektedir. İlk bakışta kare planlı basit bir kuleye benzediğinden, eserin su terazisi olup olmadığı kolay kolay anlaşılmamaktadır. Genel görünüş itibariyle de diğer su terazilerinden hayli farklıdır.

Beylik suyolunun üzerinde yer alan terazi, yaklaşık 10 metre yüksekliğinde, kenarları ise üçer metre ebadında kare şekillidir. En dipten en üste kadar boyutları değişmeyen yapı iki sıra tuğla, bir sıra taş örgüsüyle inşa edilmiştir. Terazinin tepe kısmına yakın yerinde, parmaklıklı küçük pencereler bulunmaktadır. Terazinin önünde de bitişik olarak suyu akmayan bir çeşme mevcuttur.

55

TAKSİM SU TERAZİSİ

~

Taksim'de, eski Divan Oteli'nin yanındadır. Taksim suyunu civar semt ve çeşmelere dağıtan terazi günümüzde bu işlevini gerçekleştirememektedir. Daha kötü olan ise, eski Divan Oteli'nin yerine yapılmakta olan katlı otopark inşaatının şantiye alanında kalması ve dışarıdan görülmesinin bile güçleşmesidir. Şehrin binaları ve yoğunluğu içinde kaybolmak üzere olan eserin, iyi bir çevre düzenlemesiyle birlikte bulunduğu alana ciddi katkılar yapacağı şüphesizdir.

Kareye yakın bir şekle sahip olan terazinin yüksekliği 7,5 metredir. Tamamen küfeki taştan inşa edildiğinden dış görünüşü oldukça estetiktir. Teraziden yukarıya çıkabilmek için duvarın taş örgüsünde bazı oyuklar bırakılmıştır. Kazım Çeçen'e göre bu terazi de yarı kırık durumdadır. Yapının ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı ise bilinmemektedir.

Sarayın dış avlu duvarında, ağaçlar arasında kalan, Topkapı Sarayı Su Perazisi

PİYALEPAŞA (KASIMPAŞA) SU TERAZİSİ

~

Okmeydanı'ndan Kasımpaşa'ya inen ana yolun sağında, tarihi Piyalepaşa Camii'nin karşısında bulunmaktadır. Büyüklüğü ve bulunduğu yer itibariyle görkemli bir duruşa sahip olan bu terazi, vaktiyle bölgedeki çeşmelere su sağlayan Taksim suyuna ait bir tesis değildir.

Çoğunluğu gibi bu terazi de kare kesitli ve yukarıya doğru incelen bir kule şeklinde inşa edilmiştir. Benzerlerine göre gövdesinin kalınlığıyla dikkat çekmektedir. Kulenin tepesinde, gelen ve giden su borularının bitiştiği ve üstü çatıyla kaplı küçük bir havuz (sandık) bulunmaktadır. 10 metreden fazla bir yüksekliğe sahip terazinin üzerinde kitabesi bulunmamaktadır.

Terazi, iki sıra tuğla ve bir sıra kesme taş örgüsüyle inşa edilmiştir. Terazinin alttan küçük bir girişi de bulunmaktadır. Kazım Çeçen'in ifadesiyle, "Piyalepaşa Su Terazisi, yarı kırık su terazileri arasında yer almaktadır. "

DUVARDİBİ (KARACAAHMET) SU TERAZİSİ

~

Üsküdar'da, Karacaahmet Mezarlığı'ndan bir parça olan Kuşbağı Sofası'nın köşesindedir. Eserin kitabesi bulunmadığından, yapım tarihi ve banisi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Sadrazam İbrahim Paşa veya Sultan III. Selim tarafından yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Sultan Selim suyuyla işleyen Karacaahmet Su Terazisi, günümüzde faal olmamasına rağmen oldukça sağlam ve iyi durumdadır. Bulunduğu mevki, sahip olduğu ihtişam ve büyüklüğüyle ona abidevi bir görünüm kazandırmaktadır.

Sultan Selim suyuyla işleyen Karacaahmet Su Terazisi, günümüzde faal olmamasına rağmen oldukça sağlam ve iyi durumdadır.

12 metre yüksekliğindeki terazi, kare şeklinde bir kaide üzerinde oturmakta ve yukarıya doğru daralmaktadır. Tepesinde su haznesiyle, dört ayak üzerine oturtulmuş zarif bir top tepeliği (kubbeciği) bulunmaktadır. Barok nitelik taşıyan bu kısım, muhtemelen sonradan eklenmiştir. Gövdesi, bir küfeki taş ve iki sıra tuğla hatıllı olarak inşa edilerek bu özelliğiyle erken devir mimari hususiyeti kazandırılmıştır. Köşeler yontularak gövdeye sütunumsu bir görüntü verilmiştir.

58

KAPIAĞASI MEVKİİ (NUHKUYUSU) SU TERAZİSİ

~

Nuhkuysu Caddesi'nde, Karacaahmet Cemevi'nin yanında, manzaralı bir mevkidedir. Bulunduğu yer itibariyle Duvardibi'ndeki (Karacaahmet) su terazisine oldukça yakındır. Dolayısıyla burası, ölümü çağrıştıran Karacaahmet Mezarlığı ile hayatın kaynağı olan suyun buluştuğu bir nokta niteliğindedir.

15 metre yüksekliğinde abidevi bir görüntüye sahip olan bu terazi, Sadrazam İbrahim Paşa tarafından yaptırılmıştır. İki sıra tuğla ve tek sıra kesme taş örgüsüyle inşa edilen bu yapı, kare plana yakın olup yukarıya doğru daralmaktadır. Genel görünüşü ve malzeme yapısı itibariyle oldukça iyi durumdadır.

59

KURBAĞALIDERE ÇİFTLİĞİ (V. MURAD KÖŞKÜ) SU TERAZİSİ

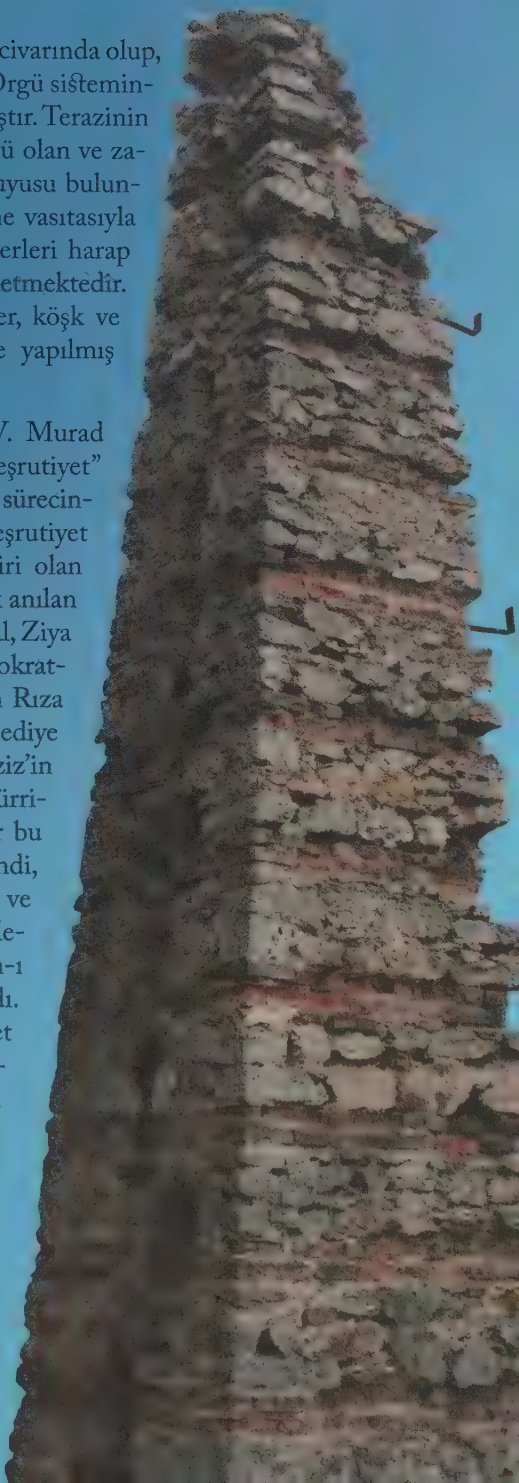
~

19. yüzyılda, Kurbağalıdere vadisinde sayfiye yerleriyle birlikte saray mensuplarına ait bazı padişah çiftlikleri bulunmaktaydı. Sultan Abdülaziz ve Veliaht Murad Efendi tarafından çeşitli tarihlerde satın alma yoluyla oluşturulan bu çiftlikler, Sultan Abdülaziz devrinde (1861-1876), yeğeni Şehzade Murad'a tahsis edilmişti. Veliaht Murad, Fikirtepe'de köşk ve hamam binası yaptırarak (1865), yazları burada ikamet etmeye başlamıştı.

Marmara Üniversitesi Göztepe Yerleşkesi'ndeki bir hamam binası ile Göztepe Hastanesi'nin ön tarafındaki bahçede yer alan su terazisi, Kurbağalıdere Çiftliği ve içindeki V. Murad Köşkü'nün günümüze ulaşabilen kalıntılarıdır. Vaktiyle, Kayışdağı yolunun kenarında, çiftlik ve içindeki köşkün su ihtiyacını karşılayan büyük ve derin bir kuyu vardı. Kuyunun üstüne su çekmek için bir de makine monte edilmişti. Makine dairesinin yanında bulunan su terazisi ise, kuyudan köşke giden suyun basıncını ayarlamaktaydı.

Su terazisinin yüksekliği 6 metre civarında olup, yukarıya doğru incelen bir yapıya sahiptir. Örgü sisteminde ise, iki sıra tuğla ve üç sıra taş kullanılmıştır. Terazinin hemen yanında, yine aynı malzemeyle örülü olan ve zamanla toprakla dolduğu anlaşılan bir su kuyusu bulunmaktadır. Bu kuyudan çıkan su, bir makine vasıtasıyla teraziye aktarılmaktaydı. Terazinin bazı yerleri harap olmasına rağmen, sağlamlığını muhafaza etmektedir. Terazinin inşa tarihi bilinmemekle beraber, köşk ve müştemilat binalarıyla birlikte 1860'lerde yapılmış olma ihtimali yüksektir.

1960'lara kadar ayakta kalan V. Murad Köşkü, son dönem Osmanlı tarihinde "meşrutiyet" gibi önemli bir siyasi gelişmenin hazırlık sürecinde oldukça ilginç bir işlev üstlenmiştir. Meşrutiyet yönetiminin en koyu savunucularından biri olan Veliaht Murad ile "Yeni Osmanlılar" olarak anılan devrin aydın ve edebiyatçıları; Namık Kemal, Ziya Paşa ve Şinasi ile asker-sivil üst düzey bürokratlar (Seraskerler Hüseyin Avni Paşa, Hasan Rıza Paşa, Sadrazam Midhat Paşa, İstanbul Belediye Başkanı Haydar Efendi, Sultan Abdülaziz'in başmabeyncisi Ziver Bey) arasında, hürriyet ve meşrutiyet içerikli "gizli" toplantılar bu mekânda yapılmıştır. Şehzade Murad Efendi, bu gruptan Namık Kemal, Ziya Bey (Paşa) ve Şinasi gibi devrin önde gelen entelektüelleriyle sabahlara kadar süren hürriyet, kanun-ı esasi ve meşrutiyet konulu sohbetler yapardı. Toplantıların hedefleri arasında, meşrutiyet yönetimi önündeki en önemli engellerden biri olarak görülen Sultan Abdülaziz'i tahttan indirerek yerine, meşrutiyet taraftarı olan yeğeni Veliaht Murad'ı padişah yapmak da vardı. Nitekim, sonuçta bu hedefler bir bir gerçekleşmiş; bütün bunlar olurken de bu terazi, köşkün suyunu sağlamayı sürdürmüştür.

VI

SARNIÇLAR

Sarnıç kelimesi, "küçük havuz" anlamındaki Arapça bir kelime olan "şahrıne"dan gelmektedir. Yağmur, göl veya akarsu gibi kaynaklardan sağlanan suları biriktirmek ve gerektiğinde kullanmak amacıyla, genellikle taştan çeşitli büyüklüklerde yapılmış yeraltı deposuna bu isim verilmektedir. Kale, konak, saray vb. büyük binaların sarnıcı olabileceği gibi, şehirlerin su ihtiyacını karşılamak üzere umumi sarnıçlar da bulunmaktadır.

Sarnıçlar, çok eski tarihlerden beri inşa edilmiş ve kullanılmıştır. Kuşatılma tehlikesi, eski ve ortaçağlarda kurulmuş hemen bütün şehirler için söz konusuydu. Kuşatılma durumunda ise, en az yiyecek kadar suyun temini de büyük önem taşıyordu. Özellikle İstanbul gibi, tarihte onlarca kez kuşatmaya maruz kalan bir "dünya şehri" için, bu durum daha da "hayati" idi. İşte bu gibi "olağanüstü" durumları da bir çare olarak, şehirlerde yeraltı sarnıçları inşa edilmiştir ki, onca zaman geçmesine rağmen, bunların birçok örneği İstanbul'da bütün ihtişamıyla durmaktadır.

Sürekli muhasaraya maruz kaldıkları için Bizanslılar sarnıçlara büyük önem vermişlerdir. Nitekim şehirdeki sarnıçların tamamına yakını da, Roma ve Bizans döneminden kalan sarnıçlardır. Kuraklık ve savaş durumunda büyük fayda sağlayan şehir içindeki üstü kapalı sarnıç sayısı, Bizans döneminde yetmişi geçiyordu. Bu sarnıçlar, Bizans başkentinin su ihtiyacını yaklaşık bir yıl karşılayabiliyordu.

İç düzen ve sütun başlıklarının süslü olışı, sarnıçlara verilen değeri göstermektedir. Kapalı olarak inşa edilen sarnıçların, su depolamanın yanı sıra bir diğer işlevi de dalgalı bir araziye sahip olan İstanbul'da, üstlerinde inşa edilen binalar için sağlam bir altyapı-temel teşkil etmeleriydi.

Söylentilere göre, Bizans'taki devasa sarnıçların birbirleriyle bağlantıları vardı. Hatta görevlilerin küçük kayıklarla, bu yeraltındaki su dünyasını gezip denetlediği düşünülmektedir. Yine rivayetlere göre, Bizans şehrinin kuşatılma ihtimaline karşı suların zehirlenip zehirlenmediğinin anlaşılması için sarnıçlarda balıklar bulundurulurmuş. Osmanlıların İstanbul'u kuşatmaya maruz kalmadığı için, artık sarnıçlara da ihtiyaç kalmamıştır. Bu da, sarnıçların başka amaçlar için (iplik eğirme, sebze depolama, çöplük, mahpushane vs.) kullanılması yolunu açmıştır.

Sarnıçlar, bilhassa Belgrad köyü (ormanları) ve diğer civar yerlerde, bentlere ve çukurlara biriktirilen ve su kemerleri vasıtasıyla şehre nakledilen sularla doldurulurdu. Bizanslılar zamanında durum böyle iken Osmanlılar ise bu ihtiyacı, suyu aynı vasıta (su kemerleri) ile nakletmek fakat umuma ait çeşmelere taksim etmek suretiyle temin etmişlerdir. Durgun suyu pek sevmeyen ve kuşatma tehlikesi de yaşamayan Osmanlılar, böylece sarnıçları büyük oranda devreden çıkarmışlardır. Bu sebeple de Bizans döneminden kalma pek çok sarnıç, ambarı dışında iplik imalathanesi ve depo olarak kullanılmıştır. Ayrıca günümüze ulaşan sarnıçları; "bilinmeyenler, kapatılanlar, dolu olanlar, dolmakta olanlar veya doldurulanlar, çöplükler, işlikler, mahpushaneler, beton dökülmüş olanlar ve halen su tutanlar" olarak vasıflandırmak mümkündür. Cumhuriyet döneminde ise, bazı sarnıçlar doldurulup betonla kapatılmıştır. Buna rağmen bu yapılar büyük yangınlarda itfaiyenin zaman zaman su çektiği depolar olarak kullanılmışlardır.

Sarnıçlar, kapalı ve üstü açık olmak üzere iki türlüdür. Ancak yeraltındaki büyük kapalı sarnıçların dışında, küçük konak içi/ev içi sarnıçlar da vardı. Nitekim bazı evlerin bodrum katları sıvanarak yapılan ve "emprovize sarnıç" adı verilen sarnıçlar bu şekildeydi. Bu bölümde özgünlüğünü daha fazla koruyan yeraltındaki büyük kapalı sarnıçlardan söz edilmektedir.

60

YEREBATAN SARNICI

(Bazilika Sarnıcı)

~

Bulunduğu mevki itibariyle gerçekten de "yere batan" sütun ve başlıklarının hayli süslü olmasından dolayı da "saray" olan bu sarnıç, üstü kapalı olanlar içinde en ihtişamlı ve büyük olanıdır. Sultanahmet'te, ismini verdiği Yerebatan Caddesi'nden girilen bu eski su haznesi, Ayasofya'nın yakınındaki revaklı Ticaret Bazilikası'ndan (Basilica Stoa) dolayı kaynaklarda "Bazilika Sarnıcı" diye de anılmaktadır. Ayasofya ve Yerebatan Sarnıcı'nın da içinde bulunduğu bu bölge Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde idari ve siyasi merkez konumundaydı.

Binbirdirek Sarnıcı'ndan yaklaşık üç kat daha büyük olan Yerebatan Sarnıcı, Bizans döneminde sadece sarayın değil, şehrin de su ihtiyacını büyük ölçüde karşılıyordu.

Sarnıcın yapımına, 4. yüzyılda I. Konstantinos zamanında başlanmıştır. Ancak, yaklaşık iki asır sonra sarnıç yeniden inşa edilerek genişletilmiştir. 6. yüzyılın ilk yarısında (MS 540'lar) I. Iustianos tarafından, öncelikle Bizans sarayının ihtiyacını karşılamak ve İstanbul kuşatmalarında sıkıntı yaşamamak üzere inşası tamamlanan sarnıç, 140x70 metre büyüklüğünde dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır. Kayalık arazi oyularak yapılan bu sarnıç sadece sarayın değil, şehrin de su ihtiyacını büyük ölçüde karşılıyordu. Sarnıcın suyu ise, Valens (Bozdoğan) ve Mağlova kemerleri vasıtasıyla, 19 kilometre mesafedeki Belgrad Ormanı'ndan geliyordu. Sarnıca, Ayasofya Maksemi'nden bir galeriyle de su verilmekteydi.

Sarnıcın tuğladan örülmüş 4,80 metre kalınlığındaki duvarları ile zemini, Horasan harcından bir tabakayla sıvanarak su geçirmez hale getirilmiştir. Sarnıç, 80 bin metreküp su alabilen ve yaklaşık 10 dönümlük (9.800 metrekare) bir alanı da kaplayan sarnıç, bu özelliğiyle Binbirdirek Sarnıcı'ndan yaklaşık üç kat daha büyüktür.

Eser, Arap Camii mimarisinde örnekleri görüldüğü üzere, âdeta bir "sütun ormanı" gibidir. Her biri 28 sütundan oluşan 12 sırada toplam 336 sütun bulunmaktadır. Binbirdirek Sarnıcı'ndan 112 adet daha fazla sütuna sahip sarnıcın sütunları, 9 metrelik uzunluklarıyla, Binbirdirek'in sütunlarından (12 metre) daha kısadır. Bu kısalıktan olacak, sütunların büyük bir bölümü tek parçadan, az bir bölümü de üst üste bindirilmiş iki parçadan oluşmaktadır. Sarnıcın kuzeybatı köşesine yakın olan kolonlardan 90 tanesinin önüne 19. yüzyılın sonlarında duvar örüldüğünden, günümüzde onları görmek mümkün değildir. 4,80 metre aralıklarla dikilen ve tuğladan kemerler ile tonozları taşıyan sütunların başlıkları ise, Korint ve Dor üslubunun

Bizans uyarlaması şeklindedir. Balıksırtı tarzındaki çatıyı ayakta tutan sütunların bazılarında çok ince oyma süslemeler de vardır. Mermer ve granitten yapılma sütunların bazı antik eserlerden alındığı düşünülmektedir. Sütun ve başlıkların çok ince işlemelerle süslenmiş olması sebebiyle sarnıç, âdeta bir yeraltı sarayı hissi vermektedir. Bundan dolayı da sarnıca "Yerebatan Sarayı" denmiştir. Rivayete göre sarnıcın yapımında yedi bin köle çalıştırılmıştır. Bazı sütunların üzerinde ise, gözyaşı damlaları bulunmaktadır. Buna göre damlalar, inşaat esnasında ölen çok sayıda köleyi sembolize etmektedir.

Osmanlılar durgun suyu pek sevmez ve içmezlerdi. Ayrıca, Bizans gibi kuşatma tehlikesi de yaşamadıklarından, sarnıçlara ihtiyaçları da kalmamış ve kendi su tesislerini kurmuşlardı. Fetihle birlikte, Bizans'ın sarnıçlarında bulunan sular artık özgürce akmaya başlamıştır. Buna rağmen, fetihten sonra da sarnıç mahalle halkının su kaynağı olmaya devam etmiş, ayrıca buradan Topkapı Sarayı'nın bahçelerine de su verilmiştir.

Fatih döneminde, bu alanda Üskübiye adıyla bir de mescit yapılmıştı. Sarnıcın üstü zamanla yoğun bir yerleşime maruz kalmış, ayrıca sarnıcın yakınlarında saray ve sadarete ait hayvanlar için büyük ahırlar da (Yerebatan ahırları) yapılmıştı. Sarnıcın üzerindeki ev sahipleri ise, tonozlardan delikler açarak buradan su çekmiş, hatta bazen balık bile avladıkları olmuştur.

Yerebatan Sarnıcı

Eser, 16. yüzyılın ortalarında Petrus Gyllius tarafından tesadüfen ortaya çıkarılıp Avrupalılara tanıtılmıştır. Onun ilginç seyahat notlarından sonra da burası Avrupalı seyyahların uğrak yerlerinden biri olmuştur. İstanbul'a gelen Batılı seyyahların ilgisini çeken ve hakkında pek çok efsane türetilen yerlerin başında bu sarnıç gelmiştir. 1874'te İstanbul'a gelip şehre hayran kalan İtalyan yazar Edmondo de Amicis de burayı ziyaret ederek sarnıcın gizemli ve korkutucu havasını tasvir etmiştir: "Her tarafta budanmış bir ormandaki ağaç gövdeleri gibi gözün önüne dikilen bitmez tükenmez sütunlar yer alıyordu." İç mekânın özelliğinden olsa gerek, sarnıçla ilgili hurafeler de ortaya çıkmıştır. Sarnıç, 19. yüzyılın sonlarından itibaren akademik olarak incelenmeye başlanmıştır. Sarnıcın gerçek büyüklüğü ise, ancak I. Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'a gelen bir Alman denizaltısından getirilen katlanabilir botla, arkeolog E. Unger tarafından yapılan tetkik neticesinde anlaşılabilmiştir.

18. yüzyılın ilk yarısında, III. Ahmed zamanında sarnıcın ilk onarımı Mimar Kayserili Mehmed Ağa tarafından yapılmış, kuzeyindeki sekiz sütun taşlarla örülerek takviye edilmişti. İkinci büyük onarımda ise, II. Abdülhamid döneminde güneybatıdaki 37 sütunluk geniş bir bölüm, dolgu duvarı yapılarak doldurulmuştur. 19. yüzyılda, sarnıcın üzerinde Vakanüvis Es'ad Efendi'nin konak ve kütüphanesi vardı. Eskiden sarnıca tahta bir merdivenle inilir ve sarnıcın küçük bir kısmı görülebilirdi. Daha önceleri ise sarnıçta küçük bir sandalla gezilebiliyordu. 1920'lerde sarnıcın ziyarete açılması gündeme gelmesine rağmen, bunun gerçekleştirilemediği anlaşılmaktadır. 1940'lara gelindiğinde belediye, sarnıcın girişindeki evleri istimlak ederek burayı temizlemiş ve sarnıca bir giriş yeri yaptırmıştır. 1968 yılında ise sarnıcın kolon ve çatlakları onarılmıştır. Ancak geniş çaplı temizlik ve restorasyon, 1985-1987 yılları arasında İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından yapılmış ve batı ucuna kadar ulaşan bir iskele ile kuzeydoğu köşesine bir kafeterya inşa edilmiştir. Çalışmalar esnasında, ses ve ışık düzenlemeleriyle sütunların etkileyici perspektifleri ortaya çıkarılmıştır. Su ve ışığın yanında mekâna uygun olarak çalınan müzik, saraya ayrı bir hava vermektedir. 1987'de ziyarete açılan ve çeşitli etkinlikler düzenlenen sarnıç, 1990'dan beri Kültür A.Ş. tarafından işletilmektedir. Yerebatan Sarnıcı, İstanbul'da en fazla ziyaret edilen tarihi eserler arasında yer almaktadır.

Temizlik esnasında sarnıçtan elli bin ton çamur çıkartılmış ve bu esnada Medusa başları da bulunmuştur. Güneybatı tarafındaki dolgu duvarı içinde kalan sütunların altında kaide olarak kullanılan bu iki Gorgon (Medusa) başı, Pagan dönemine aittir. Eserlerin baş aşağı ve yanlamasına bulundu-

ğuna bakılırsa, Murat Belge'nin deyimiyle Hıristiyanların bu pagan kalıntıyı ebediyen su altında tutmayı hedefledikleri söylenebilir. Yunan mitolojisiyle yakından ilgili olduğu anlaşılan bu başlıklar, muhtemelen Geç Roma dönemindeki bir antik yapıdan sökülerek buraya getirilmiş devşirme malzemedir.

Yerebatan Sarnıcı gravürü

BİNBİRDİREK SARNICI

(Philoxenus Sarnıcı)

Binbirdirek ya da diğer adıyla Philoxenus Sarnıcı, İstanbul'daki üstü kapalı sarnıçlar arasında en ünlülerinden biridir. Kendisinden yaklaşık üç kat büyük olan Yerebatan'dan sonra da ikinci en büyük kapalı sarnıçtır. Son yıllara kadar çok az bilinen bu sarnıç, muhtemelen Yerebatan'dan daha da eskidir. Sultanahmet Adliye Sarayı'nın arkasında, küçük bir parkın altında bulunan bu eser, Bizans kaynaklarına göre IV. yüzyılda İstanbul'u kuran Büyük Konstantinos zamanında yapılmıştır. Sarnıcı yaptıran Philoxenus, Konstantinopolis şehrini kuran I. Konstantinos'la birlikte Roma'dan buraya gelen bir senatördü ve sarnıcın üzerinde kendisi için de bir saray yaptırmıştı. Bu sırada İstanbul da yeni başkent olarak düzenleniyordu. Philoxenus'un sarayı, imparatorluk sarayının karşısında ve sarnıcın üzerinde yüksekçe bir yerde bulunduğundan ihtişamlı bir konumdaydı. Philoxenus, kendi sarayının su ihtiyacını karşılamak için de bu sarnıcı yaptırmıştı. Buna göre sarnıç, geç Roma dönemi eseridir.

Osmanlı döneminde iplik imalathanesi ve sebze deposu olarak da kullanılan Binbirdirek Sarnıcı, İstanbul'daki üstü kapalı sarnıçlar içinde Yerebatan'dan sonra ikinci en büyük olanıdır.

Bir ucuyla Divanyolu Caddesi'ne kadar uzanan sarnıç, zeminden yaklaşık 15 metre aşağıda olup buraya Adliye Sarayı önündeki bir girişten merdivenle inilmektedir. Sarnıcın planı ilk kez, Avusturyalı Mimar Fischer Von Erlach (1656-1723) tarafından yayımlanmıştır. Bu büyük su haznesinin etrafı kalın bir duvarla çevrilmiştir. 64x56 metre büyüklüğünde ve yaklaşık 3.600 metrekarelik kapalı alana sahip olan bu meşhur sarnıçta, birbirlerine kemerlerle bağlı olan 224 adet başlıklı mermer sütun bulunmaktadır. Kubbeli çapraz tonozlar sarnıcın üstünü örtmektedir. Sütunlar ise on altı sıra halinde ve on dörderli gruplardan meydana gelmektedir. Sütunların üst üste konmuş iki parçadan oluşması sebebiyle, sarnıcın Türkçedeki adının "Binbirdirek"ten geldiği ifade edilse de, bu ismin sütunların çokluğundan kaynaklandığı ihtimali çok daha kuvvetlidir. Ayrıca, suyun havalanması ve iç mekânın aydınlanması için bacalar da konulmuştur. Eski tapınaklardan ve saraylardan toplanan yaklaşık 12 metre uzunluğundaki sütunlar, Bazilika (Yerebatan) Sarnıcı'nın sütunlarından (9 metre) daha uzun ve görkemli bir görüntüye sahiptir. İki parçadan oluşan sütunlar, taştan bileziklerle birbirlerine tutturulmuştur. Sütunların gövdelerinde, ustalara ait çok sayıda Grekçe harf işlenmiştir. Her biri farklı olan bu işaretler, sarnıcın inşasında çalışan ve sütunları yontan ustaların bıraktığı birer imza durumundadır. Sarnıç ilk yapıldığında derinliği 19 metreyi aşıyordu. Ancak

sütunların büyük bir bölümü, çevrede yeni yapılan binaların molozlarının ve çöplerinin buraya dökülmesinden dolayı, zamanla 5 metre kadar çamur ve toprak içine gömülmüştür. Sadece ortadaki birkaç sütunluk bölüm sayesinde gerçek derinlik görülebilmektedir.

Tamir kararı 1974 yılında alınmasına rağmen, ancak 1990'lı yıllarda binanın içi temizlenerek Mimar Hakan Kıran tarafından ilk restorasyonu tam bir başarıyla yapılmıştır. Uzun zaman işlevsiz kalan ve amacı dışında kullanılan mekân, 2001 yılından itibaren müze, sanat galerisi, eğlence merkezi ve restoran olarak kullanılmaya başlanmıştır. Diğer yandan, sarnıcın sütunları, geçmişte temel direği olarak kullanıldığı gibi, şu anda üzerinde han vb. birçok bina bulunmaktadır. Bu "ağırlıklar" tarihi mekâna kuşkusuz önemli zararlar vermektedir.

IV. Haçlı Seferi ve daha sonra da İstanbul'un fethiyle birlikte işlevsiz kalan sarnıç, Osmanlılar döneminde iplik imalathanesi (ipek bükme evi) ve sebze deposu olarak kullanılmıştır. Nitekim 16. yüzyılda İstanbul'a gelen Alman seyyah R. Lubenau, sarnıçta ipek ipliği işleyenlerin çalıştıklarını bildirir. 19. yüzyılda da -serinlik ve rutubetin uygunluğundan dolayı- ipek, iplik ve dokuma tezgâhlarıyla dolu olan sarnıç, başta Ermeniler tarafından olmak üzere ip bükenlerce atölye

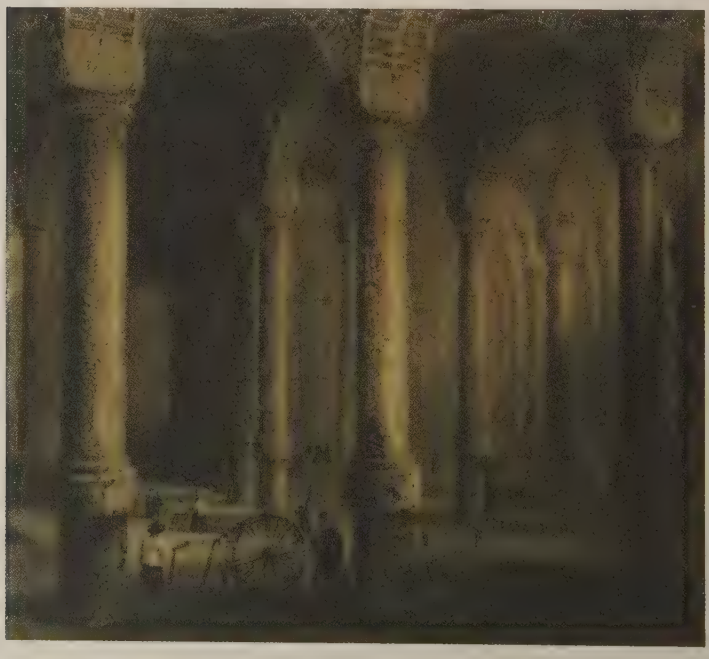
Eski bir fotoğrafta Binbirdirek Sarnıcı

olarak kullanılmıştır. Nitekim ipekçi esnafının burada gedikleri de bulunuyordu. Öte yandan II. Abdülhamid, Ermeni tedhiş olaylarının arttığı dönemlerde, sarnıçtaki Ermenileri kontrol için burada hususi adamlar görevlendirmişti.

1840'larda Allom tarafından çizilen gravürde, loş bir ışığın altında iplik büken işçiler bulunmaktadır. Yine Polonyalı seyyah Raczynski de, 1810'larda burada bin kadar işçinin çalışabileceği bir iplik imalathanesi kurulduğundan bahsetmektedir.

Osmanlı döneminde sarnıcın üzerinde bazı konaklarla birlikte 16. yüzyılın sonlarına doğru Fazlı Paşa'nın ihtişamlı sarayı da inşa edilmişti. Fazlı Paşa ve konağı, sarnıçla birlikte kimi efsanelere de konu olmuştur. Örneğin, Reşat Ekrem Koçu'nun kaleme aldığı "Teyarzade" adlı halk hikâyesinde; IV. Murad döneminde yaşamış Fazlı Paşa'nın kızı Gevherli Hanım ve güzel cariyesinin konağa çektikleri varlıklı erkekleri, servetlerini aldıktan sonra konağın altındaki sarnıca hapsederek öldürmeleri anlatılır. Saray ve daha sonra inşa edilen ahşap konak (ki bu bina Defterdarlık olarak kullanılmıştır) yangınlarla ortadan kalktığından, sarnıcın üstü boş arsa olarak kalmıştır. Sarnıç bundan sonra da, üstündeki meydanda kurulan pazarın sebze-meyve deposu olarak kullanılmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, âsâr-ı atika olan sarnıcın belli bir ücret karşılığında müze olarak halkın ziyaretine açılması için çalışmalar yapılmıştır. Diğer yandan, sahip olduğu akustik ve "tarihi" görüntü sebebiyle 1990'lı yıllarda içinde filmler çekilmiştir.

Binbirdirek Sarnıcı gravürü

SOĞUKÇEŞME SOKAĞI (AYASOFYA) SARNICI

~

Ayasofya'nın kuzeyi ile Topkapı Sarayı'nın dış duvarları arasında Soğukçeşme Sokağı vardır. Sarnıç ise, Alemdar Caddesi'nden Bab-ı Hümayun Caddesi'ne çıkan bu sokağın ortalarına yakın bir yerde, Ayasofya'nın arkasındaki dar sokağın üzerinde yer alan konaklar dizisinin ucunda ve yokuşun başında yer almaktadır. Bir tarafta Topkapı Sarayı ve surları, diğer tarafta da Ayasofya ile müstesna bir mevkidedir. Sokağa ismini veren İsmail Efendi Çeşmesi'nin ayna taşı ve kitabesi, sarnıcın dış duvarına monte edilmiştir.

1980'li yıllara kadar oto tamirhanesi olarak kullanılan sarnıç, TURİNG tarafından restore ettirilerek otantik bir restoran haline getirilmiştir.

18. yüzyıl kayıtlarına göre -Binbirdirek'te olduğu gibi- sarnıcın içinde iplikçiler çalışıyordu. 1980'li yıllara kadar, tarihi niteliğiyle pek de uyuşmayan bir şekilde, moloz yığınları üstündeki bir oto tamirhanesiydi. Ancak belki de bundan dolayı bu güzel eser, günümüze kadar ulaşabildi. İstanbul'a birçok hizmeti bulunan merhum Çelik Gülersoy'un girişimiyle TURİNG, 1985 yılında bu sokaktaki tarihi ahşap evleri restore ettirirken, ortaya çıkan kapalı sarnıcı da koruma altına almıştır. Pansiyon haline getirilen cumbalı ve kafesli evlerin (Ayasofya evleri) bulunduğu bu bölge, turistlerin ve sinemacıların uğrak yeri haline gelmiştir. Eski İstanbul hayatını yansıtan geleneksel Osmanlı evleri ve bir de Roma sarnıcıyla sokak, Sultanahmet'te oldukça cazip bir köşedir. Yine Çelik Gülersoy'un aynı yerde oluşturduğu İstanbul Kitaplığı'nda, şehirle ilgili zengin bir koleksiyon bulunmaktadır.

Sarnıcın restorasyonu sırasında, içindeki 7 metrelik toprak tabakası kazılarak bugünkü düzeye inilmiş ve ayrıca duvar ile örtü sistemi de güçlendirilmiştir. TURİNG'in işlettiği iç mekân, restoran ve Roma tavernası haline getirilmiştir. Düzenleme esnasında tarihi mekân olduğu gibi korunmuş, yalnızca eski üslupta bir şömine ilave edilmiştir. Sarnıç, dekorasyonu ve ışıklandırmasıyla oldukça büyüleyici bir atmosfere sahiptir. Yazın sıcak günlerinde ise, tam bir sarnıç serinliği sunmaktadır.

Roma döneminden kaldığı, bu yönüyle de Ayasofya kadar eski olduğu tahmin edilen sarnıcın duvarları oldukça kalındır. Vaktiyle, bu bölgedeki meyilli arazide bulunan önemli bir binaya teras teşkil etmiştir. Mordtmann'ın burasının küçük bir kilise olduğuna dair görüşleri ise, yapıyı inceleyen İhtifalcı Mehmet Ziya Bey tarafından çürütülmüştür. 10 metreden fazla yüksekliği olan sarnıç, dikdörtgen planlı ve 16,30 x 10,75 metre ebadındadır. Yüksekliğin üç metre kadarı toprak seviyesinin üzerindedir. Bu bölümlerde açılmış olan pencere ve menfezler

içeriyi aydınlatmaktadır. Kalın gövdeli altı adet masif taş sütun yapıyı ayakta tutmaktadır. Sütunlar 3 metre kadar daha derine inmektedir. Başka yerlerden getirildiği tahmin edilen mermer sütunların başlıkları ise oldukça sade ve piramidal biçimlidir. Sarnıcın örtüsü, basık

ve çapraz tonoz şeklindedir. Duvar, kemer ve tonozlar el yapımı tuğlayla örülüdür. Sarnıcın karşısında, iki sütunlu küçük bir sarnıç daha bulunmaktadır ve bu mekânın bir ayazma olduğu sanılmaktadır.

GÜLHANE PARKI SARNICI

~

Sarnıç, İstanbul'un en çok ziyaret edilen yerlerinden biri olan ve 1910'larda parka çevrilen Gülhane Parkı'nda bulunmaktadır.

Murat Belge'ye göre, Arkeoloji Müzesi'nin yanında ve sarayın avlularında Bizans sarnıçlarıyla birlikte bir Akropolis bulunuyordu. Bunlar arasındaki Gülhane Sarnıcı ise, İstanbul'un en çok ziyaret edilen yerlerinden biri olan Gülhane Parkı'nda yer almaktadır. Topkapı Sarayı'nın dış bahçesi olan bu alan, İstanbul Şehremini Cemil (Topuzlu) Paşa tarafından 1910'lu yıllarda parka çevrilmiştir ve yaklaşık yüz dönümlük bir alanı kaplamaktadır.

Park içindeki sarnıcın iç mekânı ise, 2000'li yılların başlarına kadar akvaryum ve botanik bahçesi olarak kullanılmış, ancak daha sonra yapılan düzenlemelerle birlikte bu vasfını kaybetmiştir. Sarnıç, son olarak büyük bir tamire alınmıştır. Bütün bunlara rağmen, 2010 yılı Haziran ayında gördüğümüz bu sarnıç, yarım metre kadar suyla kaplı ve ziyarete kapalı durumdaydı.

Solundaki zarif çeşmesiyle Gülhane Parkı Sarnıcı'nın dıştan görünümü

Her kenarı yaklaşık onar metre ebadındaki kare biçimli sarnıcı, 12 adet mermer sütun ayakta tutmaktadır. Tuğlayla örülü beşik tonozlu kemerler ise, örtü sistemini oluşturmaktadır. Tavan yüksekliği 8-9 metre, sütun yüksekliği ise yaklaşık 6-7 metredir. Sütun başlıkları oldukça süslü olan sarnıcın ne zaman ve kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Sarnıcın hemen solunda ise, oldukça süslü ve zarif bir çeşme göze çarpar.

ACIMUSLUK SOKAĞI SARNICI

~

Eminönü'nde, Büyük Postane'nin hemen arkasında, eski adı Acımusluk, yeni adı ise Cemal Nadir olan sokağın bitiminde, İstanbul Erkek Lisesi'nin alt tarafındadır. 12. yüzyılda Cenevizliler tarafından satın alınıp konsolosluk binası haline getirilen muhteşem Botaniates (Kalamanos) Sarayı ve ayrıca iki kilisenin mahzeni olduğu tahmin edilmekteyse de, sarnıcın ne zaman ve kimler tarafından inşa edildiği kesin olarak bilinmemektedir.

Oldukça eski bir tarihi mekân olan Acımusluk Sarnıcı, bugün harap bir haldedir ve depo olarak kullanılmaktadır.

Sarnıcın içinde bulunduğu mahzen oldukça büyük bir binaya aittir. Ancak bu binanın üst katları günümüze ulaşmamıştır. Bu mahzen ile bodrumun sonradan sarnıç haline getirildiği tahmin edilmektedir. Mahzeni ve içindeki sarnıcı ilk kez 1893'te İstanbul'da bulunan J. Strzygowski ve P. Forchheimer zikretmiştir. Sarnıcın ilk planını ise 1895'te Benjamin Paluka çizmiş ve eseri tanıtmıştır. Aynı eser, bir süre sonra K. Wulzinger tarafından da incelenerek yeni bir plan daha çıkarılmıştır.

Toprak seviyesinden 10 metre kadar yukarıda olan cephenin gerisinde, yan yana odalar ve bunların ortasında da 10,65x16 metre boyutlarında bir salon bulunmaktadır. İçine giremediğimiz bu salonda, iki sıra süslü mermer sütunlar mevcuttur. Mahzenin sağ tarafında, sonradan eklendiği anlaşılan oval biçimli bir sarnıç daha ve uzun bir koridor yer almaktadır. Sütunlu salonun gerisinde, 10,25x6.70 metre ölçülerinde su dolu bir mekân ve buranın solunda da iki oda ile dikdörtgen bir mekân mevcuttur.

Yamaca yaslanan ve daha büyük olduğu sanılan sarnıcın sokağa bakan tarafı, Osmanlılar döneminde bazı değişikliklere uğramış ve açılan muhtelif pencerelerle iç mekâna hava ve ışık girmesi sağlanmıştır. Oldukça eski bir tarihi eser olan Acımusluk Sarnıcı, her nasılsa bugün depo olarak kullanılmakta ve restore edilmeyi beklemektedir. Bu ilginç yapının restore edilmesi durumunda, çok sayıda ziyaretçi çekeceği aşikârdır.

65

TEODOSİUS (ŞEREFİYE) SARNICI

Roma dönemine ait olan Theodosius Sarnıcı, Çemberlitaş Piyer Loti Caddesi'nde, şu anda mevcut olmayan Eminönü Belediye binası içinde kalmıştır.

Binbirdirek Sarnıcı'na yakın olan Theodosius Sarnıcı, Eminönü'nde Piyer Loti Caddesi'nde, yıkılan Eminönü Belediye binasının altındadır. Celal Es'ad Arseven'e göre, kapalı sarnıçlar arasında en meşhurlarından biridir. Sarnıç, şu anda mevcut olmayan Eminönü Belediyesi binası içinde kalmıştır.

Pek çoğu gibi, bu da Roma dönemine aittir. Orta büyüklükteki sarnıç, Roma İmparatoru Theodosius tarafından 428-443 yılları arasında yaptırılmıştır. İç mekânda, Korent düzeninde başlıklı otuz üç sütun ve kırk beş kubbe bulunmaktadır. Yaklaşık 1,100 metrekarelik bir alanı kaplayan eser iç düzen ve görünüm olarak Yerebatan Sarnıcı'na benzemektedir. 1992 yılında restore edilen sarnıç, Eminönü Belediye binasının yıkılmasıyla âdeta ortada kalmış ve ziyarete açılmayı beklemektedir.

66

HİPODROM SARNICI

Sultanahmet Meydanı'ndan, Marmara Üniversitesi Rektörlük binasının arkasındaki Nakilbent Sokağı boyunca Kadırga'ya doğru inerken sağda kalan bu sarnıç, Sultanahmet Endüstri Meslek Lisesi'nin altında yer almaktadır. Hipodrom'un bugüne kalan tek orijinal parçası olan Sphendon'un bitiş kısmındaki (denize bakan güney taraftaki kavisli bölüm) arazinin seviye farkını düzeltmek üzere yapılmıştır. Bu yönüyle eser, diğer pek çok kapalı sarnıçta da görüldüğü üzere, teras teşkil eden bir altyapı tesisiydi.

Enis Karakaya'nın verdiği bilgilere göre, bu altyapının içi iki ana bölümden meydana gelmektedir. Bunlar, dairesel biçimli ve koridorla bağlantılı odalardır. Galatasaray Lisesi hocalarından Ernest Mamboury'nin çalışmasında, odalarda bir zamanlar dövüşen vahşi hayvanların tutulduğu ifade edilmektedir. Bu görüşe göre bina, başlangıçta sarnıç olarak inşa edilmemesine rağmen, duyulan ihtiyaç üzerine daha sonradan sarnıca dönüştürülmüştür. 19. yüzyılın sonlarında, sarnıcın içinde az da olsa su bulunmaktaydı. Ön kısmı temizlenen Sphendon'un önündeki çeşmenin arkasındaki dehlizden bakıldığında, boşluklar ve sarnıç mekânları görülebilmektedir. Alttaki dehlizler ise demir parmaklıklarla kapatılmıştır. Diğer yandan, bu civarda bulunan kafe vb. yerlerin yarattığı düzensizlik ve bakımsızlık, böyle tarihi bir mekâna hiç de uygun düşmemektedir.

BODRUM (MESİH PAŞA) CAMİİ SARNICI

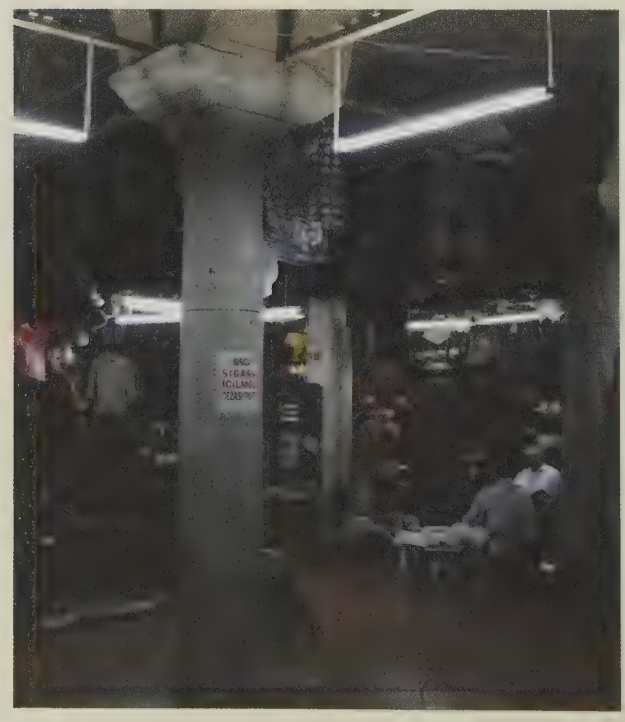
~

5. yüzyılda yapılmış bir rotunda (dairevi kubbeli yapı) üzerinde yapılan bu sarnıç, 1994 yılından itibaren çarşı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Altında hayli büyük bir sarnıç bulunan Bodrum (Mesih Paşa) Camii, Laleli Camii'nin karşısındadır. Roma döneminde yapılan ve muhtemelen tamamlanmamış bir mezar binasından devşirilmiştir. I. Romanos, sarayını yaptırıp yine aynı yerde Mirelaion adıyla bir manastır kurduğu zaman buradaki sarnıcı da inşa ettirmişti. Nitekim, 1960'lı yıllarda cami yanında yapılan kazıda I. Romanos'un sarayına ait kalıntılar bulunmuştur. Daha sonra Osmanlı Sadrazamı Mesih Ahmed Paşa, buradaki kiliseyi camiye çevirmiştir.

Eski kilisenin (Bodrum Camii) bir yanında, çapı 30 metreyi aşan ve 5 metre kalınlığındaki duvarla çevrili olan, Roma dönemine ait büyük bir yuvarlak bina kalıntısı daha bulunmaktadır. Sarayın yan yapısı olan bu binanın çatısı 75 sütunla desteklenmiştir Murat Belge'ye göre aslında bu kalıntı, 5. yüzyılda yapılmış bir rotunda (dairevi kubbeli yapı)'dır. Bitirilemeyen bu binanın, eski bir Roma sarayının kabul salonu veya bir mezar olması muhtemeldir. 10. yüzyılda, İmparator Romanos Lekapenos binanın üstünü kapatarak, üstüne de bugün mevcut olmayan sarayını yaptırmıştır. Bizans döneminde, buranın içine devşirme sütunlar dikilerek ve üstü kubbeli tonozlarla örtülerek sarnıca dönüştürülmüştür.

Bodrum Sarnıcı'nın günümüzdeki görünümü

Son yıllarda, sarnıcın Bonos tarafından yaptırılan sarnıç olabileceği ileri sürülmektedir. 1992 yılında sarnıcın pislik ve çöple dolu olan içi temizlenerek orijinal tuğla taban bulunmuş; ayrıca sütun, kemer ve tonozları onarılmıştır. Sarnıç, bu aşamadan sonra 1994 yılında çarşı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

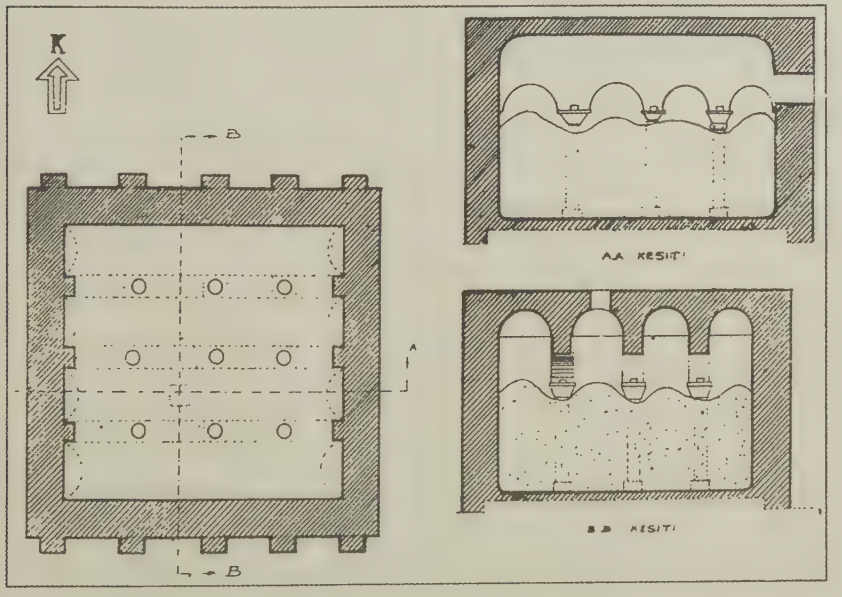
UNKAPANI SARNICI

~

Fatih ilçesi Unkapanı semtinde, Manifaturacılar Çarşısı'ndaki beşinci bloğun altında yer almaktadır. Diğer birçoğu gibi bu da Bizans döneminde orta büyüklükteki bir binaya altyapı teşkil etmek üzere inşa edilmiştir. 1961 yılında, bölgede yapılan bir hafriyat çalışması esnasında ortaya çıkarılan, sütun başlıkları hizasına kadar toprakla dolmuş halde olan sarnıcın içi temizlenmiş ve etrafı duvarlarla örülerek koruma altına alınmıştır.

Sarnıç, Unkapanı semtinde, Manifaturacılar Çarşısı'ndaki beşinci bloğun altında yer almaktadır.

Enis Karakaya'nın verdiği bilgilere göre, 2,5 metre yüksekliğindeki sarnıç, 8,55x8,05 metre ölçülerinde olup, kareye yakın bir plana sahiptir. Duvarları oldukça kalındır ve payandalarla desteklenmiştir. İçte üçerli üç sütun sırası bulunmaktadır. Muhtemelen başka yerlerden getirilen sütunlar ve başlıkları, oldukça sade ve birbirlerinden farklı görünüme sahiptir. Üzerileriyse beşik tonozla örtülmüştür. Geçmişte, tonozlardaki bir delikten içeriye su alınmaktaydı.

Unkapanı Sarnıcı'nın plan ve kesiti. (Engin Ataçeri, "İstanbul'da Yeni Bulunan Birkaç Su Sarnıcı", *AMY, sayı 6, 1965)*

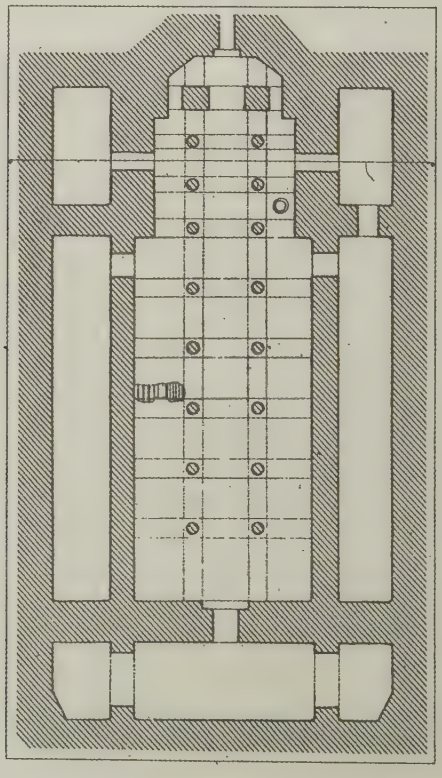
ATPAZARI SARNICI

~

İstanbul'daki iki önemli at pazarından biri Fatih'te, ötekisi de Üsküdar'daydı. Fatih ilçesindeki at pazarı, Bizans zamanında sığır pazarı iken, fetihten sonra at pazarı olarak düzenlenmiştir. Burada, yük ve nakil hayvanları alınıp satılırdı. Bir mahalleyi andıran pazar, daire biçiminde bir alan ile içinde nalbantlar, saraçlar ve ahırların bulunduğu birkaç sokaktan meydana geliyordu.

Atpazarı'ndaki Mıhçılar Caddesi'nin altında yer alan sarnıç, aynı zamanda suyunu temin ettiği Valens Sukemeri'ne oldukça yakın bir yerdedir.

Esas konumuz olan sarnıç ise Atpazarı'ndaki Mıhçılar Caddesi'nin altında yer almaktadır. Sarnıç, aynı zamanda suyunu temin ettiği Valens Kemeri'ne oldukça yakın bir yerdedir. Burası 1978 yılında, Alman Arkeoloji Enstitüsü Müdürü W. Müller-Wiener tarafından incelenerek bir planı çıkarılmıştır. Mimari hususiyetlerine bakıldığında, bir binaya (kiliseye) altyapı oluşturduğu anlaşılmaktadır. Dikdörtgen bir plana sahip olan sarnıç, 32,25x16,70 metre ölçülerindedir. İç mekânda ise, birbirlerine kemerler vasıtasıyla bağlanan, iki sıra halinde sekiz mermer sütun bulunmaktadır. Yapıyı en üstte kubbeli tonozlar örtmektedir. Mimari nitelikleri itibariyle yapı 9 ile 11. yüzyıllar arasına tarihlenmiştir.

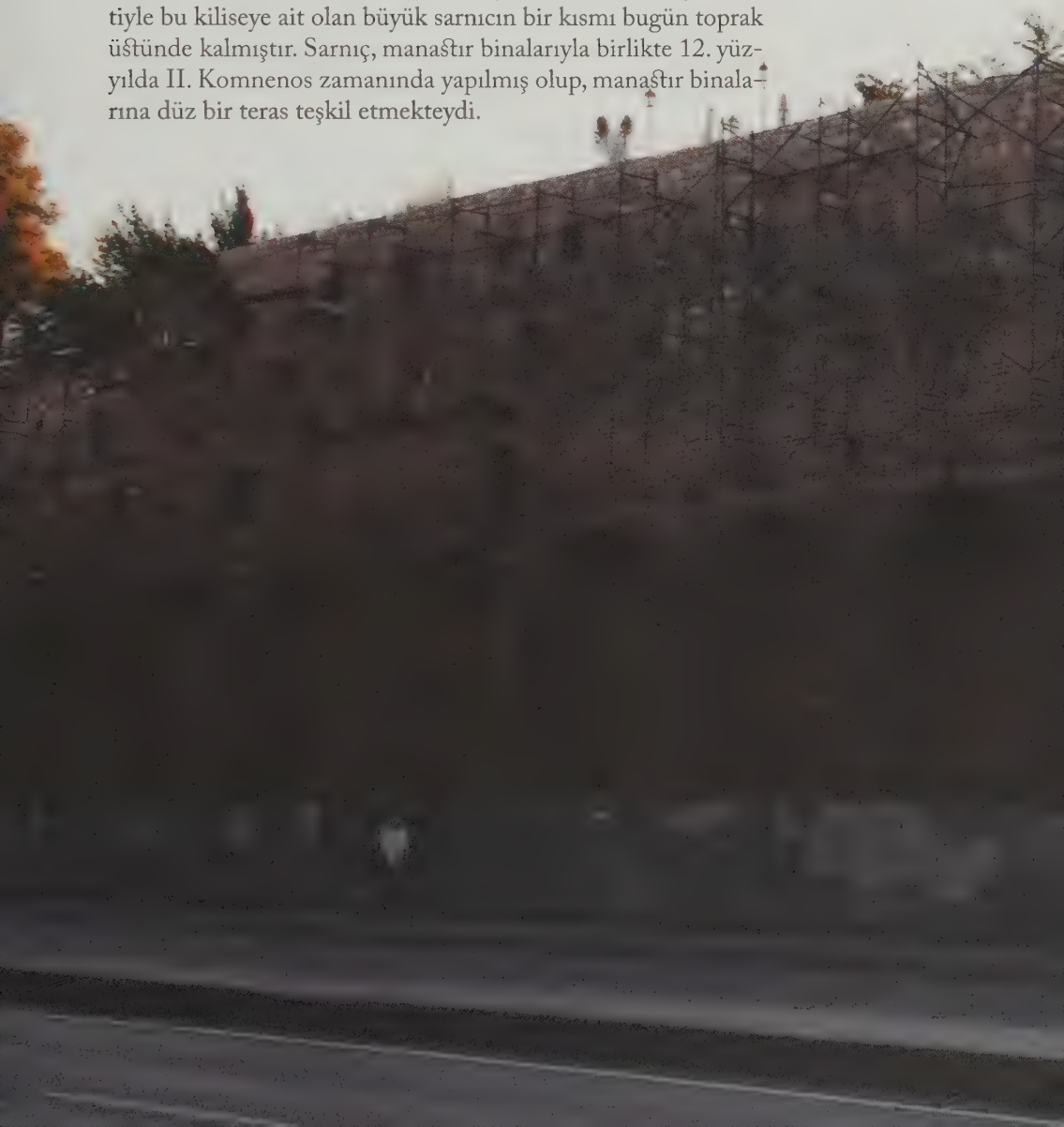
At pazarı Sarnıcı'nın planı (W. Müller-Wiener, İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası, *İstanbul 2001)*

PANTOKRATOR (ZEYREK) SARNIÇLARI

~

Bizans döneminde İstanbul'un en önemli dini yapılarından biri de, üç şapelden oluşan Pantokrator Manastırı'ydı. Burası, Ayasofya'dan sonra ayakta kalan en büyük ikinci kilisedir. Fetihten sonraki ilk Patrik Gennadios bu manastıra mensup olduğu gibi, fetihten sonraki ilk medrese de camiye çevrilen bu binada açılmıştı.

Şu an Zeyrek Camii olarak bilinen yapı, Atatürk Bulvarı'nın kenarında yer almaktadır. Zeyrek Kilise Camii'nin altında ve çevresinde ise bir dizi sarnıç bulunmaktadır. İşte vaktiyle bu kiliseye ait olan büyük sarnıcın bir kısmı bugün toprak üstünde kalmıştır. Sarnıç, manastır binalarıyla birlikte 12. yüzyılda II. Komnenos zamanında yapılmış olup, manastır binalarına düz bir teras teşkil etmekteydi.

Sarnıç, fetihten sonra da su kaynağı olmaya devam etmiştir. 16. yüzyılda üstüne inşa edilen mescit, Piri Paşa tarafından vakfedilmiş ve sarnıçtan dolayı da buraya Soğukkuyu Camii denilmiştir. Evliya Çelebi bu camiden bahsederken "altı, üç yüz sütun üzerine bir sarnıçtır ki, suyu abıhayat gibidir" demektedir. Sarnıç, 18. yüzyılın sonlarında kurumuş, evlerin atık suları ve çamurla dolmuştur. Geçen yüzyılın başlarında limon deposu olan sarnıç 1990'lı yıllarda temizlenmiştir.

Pantokrator Sarnıçları, Atatürk Bulvarı'nın kenarında, şu an Zeyrek Camii olarak bilinen eski manastırın yanındaki bir dizi sarnıçtan oluşmaktadır.

Geçtiğimiz yıllarda Fatih Belediyesi tarafından ziyarete açılan fakat daha sonra kapatılan bu yapının, diğer sarnıçlarda rastlanmayan özellikleri bulunmaktadır. Benzerlerinden farklı bir mimariye sahip olan sarnıç, yıkıntı kısmı hariç, 18 metreye 50 metre boyutlarındadır. Semavi Eyice'nin verdiği bilgilere göre, simetrik bir plana sahip olan binanın içi, uzunlamasına üç nef (bölüm) halindedir. Nefleri, mermer sütunlar ve aralarda kare payeler ayırmaktadır. Her dizide yedi sütun ve dört paye bulunmakta, sütun ve payeler birbirlerine kemerlerle bağlanmaktadır. Sütunların yüksekliği 6 metreyi bulmaktadır. Duvarlar, su geçirmez horasan harcıyla kaplıdır. Sarnıcın farklı bir özelliği de, duvarlarının üzerinde tonozlu ilginç dehlizlerin olmasıdır. Bu dehlizler küçük pencereler açılarak barınak olarak kullanılmıştır. Cami yakınlarında ve İbadethane Sokağı'ndaki evlerin altında başka sarnıçlar da tespit edilmiştir.

Zeyrek Sarnıcı'nın yanında bulunan Zeyrek Kilise Camii (19.yüzyıl sonları)

71

ORTAÇEŞME (ETMEYDANI) SARNICI

~

Aksaray'da, Ahmediye Camii'nin altında, Öksüzler Sokağı ile Vatanperver Sokağı'nın kesiştiği yerdedir. Eskiden, bir kısım kışlaları o bölgede bulunan yeniçerilerin iştihkakları olan etler burada dağıtıldığı için Etmeydanı (Meydan-i Lahm) adıyla bilinirdi. Yeniçerilere ait et tomruğu diye bilinen kasap dükkânları burada yer alırdı.

Ortaçeşme Sarnıcı, Aksaray'da Ahmediye Camii'nin altında, Vatanperver Sokağı'na paralel olarak uzanmaktadır.

Sarnıç da bu meydanda yer aldığından aynı isimle anılmıştır. 19. yüzyılın sonlarında su dolu olan sarnıçtan günümüzde de camiinin ihtiyacı için zaman zaman yararlanılmaktadır. Enis Karakaya'ya göre, 14,50x11,45 metre boyutlarında olan mekân dikdörtgen planlı olup, üçerli üç sıra sütun ile dört nefe (bölüm) ayrılmıştır. Sütun başlıkları ise oldukça sadedir. Sarnıcın yüksekliği 7,38 metredir. Toplam 9 sütunun üzerindeki 16 kubbe örtü sistemini teşkil etmektedir. Diğer sarnıçlarda da görüldüğü üzere, yan duvarlar hayli kalın ve su geçirmez bir sıvayla kaplıdır.

72

SEFERİKOS SARNICI

~

Osmanlı döneminden kalma eski bir tütün fabrikası olan ve şimdilerde Kadir Has Üniversitesi tarafından kullanılan bina Haliç kıyısında, Cibali semtinde ve Abdülezel Paşa Caddesi üzerindedir. Semtle birlikte, Haliç surlarından ayakta kalan tek kapıya ve ayrıca eski tütün fabrikasına adını veren Cibali ise, İstanbul'un fethine katılan komutanlardan Cebe Ali'den gelmektedir. Dar sokaklar ile küçük ve eski evlerin iç içe girdiği bu semtte, iyi durumda olan bazı tarihi binalar da mevcuttur.

Ersin Kalkan'ın verdiği bilgilere göre, oldukça başarılı bir restorasyonla üniversite haline getirilen tütün fabrikası binasında, üst üste duran dört katman bulunmaktadır. Buna göre en altta 11. yüzyıldan kalma Bizans sarnıcı, bunun üzerinde 17. yüzyıldan kalma bir hamam kalıntısı vardır. Daha üstte de, 1884'te Fransız Reji (Tütün) İdaresi tarafından kurulan ve işletilen Cibali Tütün Fabrikası bulunmaktadır. Fabrika, 1925'te millileştirilerek Tekel İdaresi'ne bırakılmıştır. Ancak, o dönemde bir fabrika binası bile estetik bir surette inşa edildi-

ği için burası sıradan bir bina değildir. Nitekim 2003 yılında Avrupa Birliği'nin "en iyi korunmuş tarihi bina" ödülünü de almıştır.

Kadir Has Üniversitesi binasında 11. yüzyıldan kalma bir Bizans sarnıcı, bunun üzerinde 17. yüzyıldan kalma bir hamam ve daha üstte de tarihi Cibali Tütün Fabrikası bulunmaktadır.

Yanından geçerken hayranlıkla seyrettiğimiz üniversite binası, anlaşıldığı kadarıyla içeriden de bir hazine değerindedir. Binaya büyük değer katan sarnıç eskiden beri bilinmesine rağmen, Arkeoloji Müzesi'nin yaptığı kazılar sırasında 1944'te ortaya çıkarılmış ancak bilahare kapatılmıştır. Sarnıç, oldukça geniş bir alana yayılmaktadır. Nitekim, yandaki Seferikos Camii de sarnıcın bir bölümünün üzerinde uzanmaktadır. Fatih Belediyesi, 1997'de caminin altındaki bölümü temizleyerek ışıklandırmıştır. Binanın Kadir Has Üniversitesi'ne devredilmesiyle birlikte iyi bir restorasyondan geçen sarnıç, Rezan Has Haliç Kültürleri Müzesi olarak düzenlenmiştir. Ayrıca, yukarıda sözü edilen hamam binası da restore edilmiştir. Haliç kıyısı boyunca sur yapıları dışında var olan ender Bizans yapılarından biri olan sarnıç, Bizans mimarisinin özelliklerini taşımaktadır. Yapı dikdörtgen plana yakın olup, 24 kubbe ve 48 sütuna sahiptir. Ancak sütunlar, birkaç metre çamur ve moloz içinde kalmış durumdadır. Bunlardan bir sütun ise, sahip olduğu başlığı ve görüntüsüyle, diğerlerinden oldukça farklı ve estetik bir görüntü vermektedir.

Sarnıç, altında bulunduğu fabrikanın tütün deposu, umumi harpte sığınak ve II. Dünya Savaşı yıllarında erzak deposu olarak kullanılmıştır. Ziyaret ettiğimiz müze ve sarnıç bölümleri, gerçekten de görülmeye değer ilginç ve hoş manzaralar sunmaktadır. Müzede oldukça değerli parçalar da teşhir edilmektedir.

Rezan Has Müzesi ve içinde bulunan hamam kalıntısı

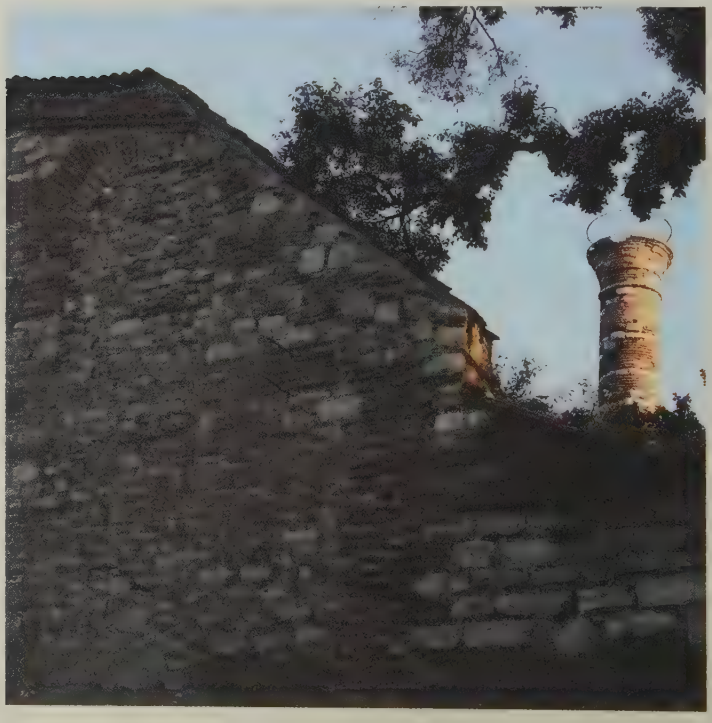
STUDİOS SARNICI

~

Samatya semtinde, İmrahor Mahallesi'nde bulunan Studios Manastırı Bizans döneminin (5. yüzyıl) önemli dini merkezlerinden biriydi. Bu manastır kompleksinden günümüze kalan ise, Ayios İoannis Kilisesi'dir. Bu yapı, kısmen ayakta duran en eski kiliselerden biridir. 15. yüzyıl sonunda İmrahor İlyas Bey adıyla camiye tahvil edilen bina, 1894 depreminde yıkıldığı haliyle durmaktadır.

Kiliseye bitişik ve harabe halde duran bir de sarnıç bulunmakta, sarnıcın kalıntıları Ali Efendi Sokağı'nda ve kilisenin duvarına bitişik arsada yer almaktadır. Kilisenin dış duvarlarının dibinde bulunan sarnıca, kiliseden çıkıp sürekli sola sapmak suretiyle ulaşılabilmekteydi. Vaktiyle burası Korint düzeninde 24 granit sütunun ayakta tuttuğu geniş bir sarnıçtı. 16,65x18,60x26,40 metre ölçülerindeki yamuk planlı sarnıcın örtüsünü ise, tuğla kubbecikler oluşturmaktaydı. Yapının dört duvarında 17 penceresi bulunmaktadır. Ancak, boya atölyesi olarak kullanılan mekân yandığı için sarnıç şu an harabe durumdadır ve sadece bir sütun sırası ile tuğla örtüsü ayakta kalabilmiştir. Sütun başlıklarının çoğu da yok olmuştur. Sarnıcın hemen yanında, sirke-şarap imalathanesi olarak kullanılan dikdörtgen planlı bir de ayazma bulunmaktadır.

Samatya İmrahor Mahallesi'nde şu an harabe durumda olan Studios Sarnıcı'nın sadece bir sütun sırası ve tuğla örtüsü ayakta kalabilmiştir.

ASPAR AÇIK SU HAZNESİ

(Yavuzselim Çukurbostanı)

Bir açık hava su toplama ve dağıtım havuzu olan Aspar Sarnıcı, İstanbul'un beşinci tepesinin zirvesinde, Fatih Çarşamba'daki Yavuz Selim Camii'nin hemen önündeki Çukurbostan'dadır. Bizans döneminde buraya "Xerokopion" (Kare Bahçe) denilmekteydi. Sarnıcı yaptırdığı sanılan Aspar, I. Leon döneminde Got asıllı bir komutan olup, Bizans İmparatorluğu hizmetinde İstanbul'un en üst yöneticisiydi. Ancak Aspar bu sarnıcı yaptırdıktan kısa bir süre sonra, I. Leon tarafından idam edilmiştir.

Geç Roma dönemine (MS 459) ait bu açık sarnıç kare planlı olup, her bir kenarı 152 metre uzunluğundadır ve yaklaşık 15 metre derinliğe sahiptir. Açık sarnıçlar içinde, Altımermer'den (Mokios) sonra ikinci büyük olanıdır. Bazı duvar kalıntıları halen görülebilen sarnıç 23 dönümlük bir alanı kaplamaktadır. Burası, Bizans'ın son döneminde kurumaya başlamış, Osmanlı döneminde ise bostana dönüşmüş, hatta küçük ahşap evleriyle yerleşim veri haline gelmiştir. Bu arada sarnıcın harabe haldeki duvarlarının zaman zaman tamiri ile yapılmıştır.

1980'lerin başlarına dek sarnıcın içinde Çukurbostan denilen şirin görünümlü bir mahalle vardı. Ancak bu mahalle yok edilmiş, aynı tarihlerde buranın tarihi güzelliğini büyük ölçüde yok eden bir belediye çarşısı kurulmuştur. Fakat bu çarşı projesi de tamamlanmadan yarım bırakılmış ve alan 1998 yılında Fatih Belediyesi tarafından, Altımermer'de yapıldığı gibi "eğitim parkı" haline getirilmiştir. Yapı halen Fatih Belediyesi tarafından spor ve sosyal tesis olarak işletilmektedir.

SULTAN SELİM SARNICI

~

Yavuzselim Çukurbostanı'nın yanında yer alan yaklaşık 16 asırlık bu sarnıç da, diğer pek çoğu gibi iplik atölyesi olarak kullanılmış, ünlü Balyan ailesi sayesinde korunup günümüze kadar gelebilmiştir.

Aspar Açık Su Haznesi'nin (Yavuzselim Çukurbostanı) karşısında, Ali Naki Sokağı, no 2'de, eski Darüşşafaka binasının yanında kapalı bir sarnıç daha vardır. Bizans İmparatoriçesi Pulkheria tarafından 5. yüzyılda yaptırıldığı tahmin edilen bu sarnıç Ersin Kalkan'ın verdiği bilgilere göre, 29x19 metre ölçülerinde dikdörtgen bir plana sahiptir. İçte, başlıkları Korint tarzında olan ve dörderli yedi sıradan ibaret 28 adet beyaz mermer ve granit sütun mevcuttur. Düzenli aralıklarla yerleştirilmiş sütunlar uzunluğu, sağlamlığı ve estetiğiyle dikkat çekmektedir. Bazı sütunların gövdelerinde bunları yapan ustaların işaretleri göze çarpmaktadır. Yapının üstü ise, tuğladan küçük boyutlu çapraz tonozlarla örtülüdür. Duvarların yüzeyi ince bir sıvayla kaplanan sarnıç yapı itibariyle iyi durumdadır.

Burası da diğer pek çok kapalı sarnıç gibi iplik atölyesi olarak kullanılmış ve ünlü Balyan ailesi sayesinde korunup günümüze kadar gelebilmiştir. Uzun yıllar boş kalan sarnıç, 1970'lerde bir marangoz tarafından kiralanmış ve bu kişinin gayretleriyle de varlığını sürdürmüştür. 2000 yılında bir girişimci burayı Vakıflar'dan kiralayıp, birinci derece tarihi eser restorasyonu normlarına uygun olarak başarılı bir restorasyondan geçirmiştir. 2007 yılında hizmete açılan bu mekânda kongre, seminer, düğün ve benzeri organizasyonlar yapılmaktadır.

Restoran olarak işletilen Sultan Selim Sarnıcı'nı gösteren bir fotoğraf

AETİOS SARNICI

(Karagümrük Stadı)

~

Kentteki Roma dönemine ait üç açık su sarnıcından en eski ve en küçük olanıdır. Fatih'ten Edirnekapı'ya giden ana caddenin sağında, Karagümrük semtindeki Vefa Stadı'nın bulunduğu yerdedir. Burası zamanında üstü açık olan büyük bir su haznesi olarak kullanılmaktaydı. II. Theodosios zamanında Bizans'ın İstanbul valisi (prefectus) olan Aetios tarafından 421'de yaptırılan yapı, Trakya'dan şehre getirilen suların dağıtıldığı bir merkez havuzuydu. Dikdörtgen planlı havuz, 244x85 ölçülerinde ve yaklaşık 21 dönümlük geniş bir alanı kaplamaktadır. Yapıldığı dönemdeki derinliği 13-15, şu andaki derinliği ise 10,5 metre, bazı kısımları halen görülebilen çevre duvarlarının kalınlığı ise 5 metreyi geçmektedir.

Roma dönemine ait açık su sarnıçlarından en eski ve en küçüğü olan Aetios Sarnıcı'nın bulunduğu yerde şu an Vefa Stadı yer almaktadır.

Bizans'ın son dönemlerinde artık kullanılmayan ve Aspar örneğinde olduğu gibi Osmanlılar döneminde bir çukurbostan (Karagümrük Çukurbostanı) olarak kullanılan bu tarihi alana, 1940 yılında Vefa Stadı kurulmuştur. Günümüzde Vefa Kulübü'nün binası olarak kullanılan sarnıcın üç tarafı dört-beş katlı eski apartmanlarla çevrilidir. Diğer örneklerde de görüldüğü üzere, açık sarnıçlar son yıllarda sarnıç özelliklerini ve hatta yapılan müdahalelerle tarihi niteliklerinin çoğunu kaybetmişlerdir.

Aetios Sarnıcı'nın göründüğü bir fotoğraf

▼

AYİOS MOKİOS (ALTIMERMER) SARNICI

~

Üstü açık su haznesi olan bu sarnıç Fatih'te, Altımermer semtinde, Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi'nin yakınındadır. 6. yüzyıl başlarında, Bizans imparatoru I. Anastasios zamanında yapılan sarnıç, Aspar ve Aetios ile birlikte Bizanslıların şehir içinde yaptığı üç büyük açık hava sarnıcından en büyüğüdür. Bu tür sarnıçların suyu kirlendiği ve kolay kolay içilmediği için, daha çok kuşatma sırasında surların önündeki hendeğe verilirdi. Sarnıç adını yanındaki Ayios Mokios Kilisesi'nden almıştır.

Ayios Mokios, Aspar ve Aetios'la birlikte, Bizanslıların şehir içinde yaptığı üç büyük açık hava sarnıcının en büyüğüdür.

Açık sarnıç, 10-12 metre derinliğinde, 170x140 metre ebatlarında ve yaklaşık 24 dönüm büyüklüğünde geniş bir alanı kaplamaktadır. 6 metre kalınlığında olan duvarları tuğla ve kesme taş karışımından örülüdür. Daha Bizans döneminde işlevini yitirdiğinden diğer örneklerde de görüldüğü üzere, burası zamanla çukurbostana dönüşmüştür. 1980'lere kadar çukurbostan özelliğini sürdürmüş, ancak bu tarihlerde belediyeler tarafından açık hava çarşısı haline getirilmeye çalışılmıştır. Vaktiyle, sarnıcın kenarında eski Osmanlı kahvehaneleri bulunmaktaydı. 1997 yılında bu alan, Eğitim Gönüllüleri Vakfı tarafından restore ettirilerek Fatih Eğitim Parkı olarak düzenlenmiştir. Böylece sarnıç alanı, semtte oturan ilk ve ortaöğretim çağındaki çocukların boş zamanlarını değerlendirdikleri bir mekân haline gelmiştir. Zeminden 10 metre aşağıda geniş bir alanı kaplayan yeşillikler ve ağaçlar, şehrin ve binaların ortasında insanlar için nefes alınacak bir alan meydana getirmiştir.

HEBDEMON SARNICI

(Bakırköy Fildamı)

Bakırköy Osmaniye Mahallesi'nde, Velieferdi Hipodromu'nun arkasında olup, derinliği 11 metredir. 12,5x7,6 metre ölçülerindeki üstü açık sarnıcı çevreleyen yaklaşık 4 metre kalınlığındaki duvarlar ise, beş sıra tuğla ve iki sıra kesme taştan örülmüştür.

Günümüzdeki adını (Fildamı) ise, Osmanlı'daki kullanım biçiminden almıştır. Osmanlı döneminde padişahlara hediye olarak gönderilen filler burada barındırıldığı için bu ismi aldığı rivayet edilmektedir.

Fildamı Sarnıcı, diğer açık su havuzları (sarnıçlar) içinde durumu en iyi olanlardan biridir. Bir diğer adı da Hebdemon'dur. Bu adı ise, Hebdemon adlı Bizans sarayından almıştır. Nitekim sarnıcın, Bizans sarayı ve ordusunun su ihtiyacını karşılamak üzere erken Bizans döneminde yapıldığı bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı İngiltere ve Fransa'nın yanında katıldığı Kırım Savaşı'nda (1853-1856) ölen Fransız askerlerin defni için Fildamı tahsis edilmiştir. Yani sarnıç alanı ve çevresi, aynı zamanda asker mezarlığı olarak da kullanılmıştır.

1990'lı yıllarda Bakırköy Belediyesi tarafından düzenlenen bu alan, özellikle yaz aylarında açık hava konserleri ve kültürel etkinliklerin yapıldığı bir yer haline gelmiştir. Fildamı, üçü şehrin içinde olan su toplama havzalarının (Asya, Aetios ve Almamemer) sınırlar dışındaki tek örneğidir. Semavi'yice'nin belirttiği gibi bir "dış mahalle" olup olması bakımından da diğer üçünden farklı bir özellik taşımaktadır.

79

BALTALİMANI SARNICI

~

Üstü kapalı sarnıçlar arasında yer alan bu sarnıca, suriçi dışına çıkarak ulaşılabilmektedir. Sarnıç, bulunduğu yer itibariyle Boğaziçi manzaralıdır. Baltalimanı'nda, Boyacıköy Mahallesi'nin Hakkâk Yümnü Sokağı'nda, denize hâkim bir noktada ve kayalar üzerine yapılmıştır. Üzerine inşa edilen binaların bodrum katında kaldığından, bu şekilde koruma altına alınmıştır. Sarnıcın, manastır vb. bazı tarihi binalarla ilişkili olabileceği ileri sürülmüştür. Nitekim Murat Belge de, vaktiyle Boyacıköy sırtlarında Roma'dan kalma bir tapınağın bulunduğunu ve 1805'te Tarabya'dan gelen Rumların burada bir kilise yaptığını belirtmektedir.

Baltalimanı Sarnıcı, üzerine inşa edilen binaların bodrum katında kaldığından, bu şekilde koruma altına alınmıştır.

19. yüzyılda Baltalimanı ve Eski Köprü

28,40x15,20 metre boyutlarında basit dikdörtgen planlı olan yapı moloz, taş ve tuğladan inşa edilmiştir. Sarnıç, Dr. Nezih Fıratlı tarafından, 6. yüzyıl sonu ile 7. yüzyıl başlarına tarihlendirilmiştir.

VII

AYAZMALAR

Ayazma, "kutsal yer" anlamını gelen Grekçe "hagiasma" kelimesinden gelir. Ancak daha çok "kutsal su" anlamında kullanılır. Hıristiyan inancına göre bir aziz veya azizenin adına izafeten kutsallaştırılan kuyu, pınar ve kaynaklara verilen isimdir. Bu yönüyle ayazmalar, Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebinde görülen bir ritüelin kaynağını da oluştururlar. Ayazmalar, Ortodoks Hıristiyanlarca şifa verdiği kabul edilen, bu nedenle de kutsal sayılan ya da sonradan kutsanan su kaynakları üzerine yapılan binalardır.

Ortodoks Hıristiyanlar, ayazma sularının çeşitli hastalık ve kötülüklere iyi geldiğine inanırlar. Bu, aziz ya da azizenin tesiriyle ortaya çıkan mucizevi bir iyileştirmedir. Bu yüzden de sıkça ziyaret edilirler. Adını aldıkları aziz ya da azizenin, Ortodoks takvimine göre yortularına rastlayan zamanlarda ise kitleler halinde ziyaret edilirler. Bugünlerde ayazmalar, insanlarla ve beklentileriyle dolup taşar. Yortularda, ayazmanın bağlı olduğu kilisenin papazı tarafından yönetilen ayinler yapılır. Bu özel günlerde, ruhani ayin mekânı olan ayazmaların şifalı suyundan içilir. Suyun, aziz ya da azizenin gözyaşları olduğuna, hastalıkların derman bulacağına ve manevi bir güç verdiğine inanılır. Bu amaçla içilir, vücuda sürülür ve hatta şişelere konularak evlere götürülür. Ayrıca, aziz ya da azizenin ikonu önünde dilekte bulunulur, bir mum yakılarak adaklar adanır.

Bizans döneminde, özellikle muhasaralar esnasında halkın imdadına yetişen sarnıçlarla birlikte ayazmalar da kurtarıcı olmuştu. Ayazmaların ilginç bir diğer özelliği de, burala-rın Müslümanlar tarafından da bir ziyaretgâh olarak görül-meleridir. Türk-İslam medeniyetinde suyun hayatın kaynağı olarak görülmesi, herhalde bu duruma bir izah getirebilir.

Vaktiyle Bizans'ın ve Ortodoksluğun merkezi olan İstanbul, bu özelliğiyle çok sayıda ayazmaya da ev sahipliği yapmaktadır. Özellikle Osmanlılar döneminde uygulanan hoş-görü politikasıyla ayazmaların sayısı oldukça artmış, geçmişte bunların sayısı yüz elliyi bulmuştur. Diğer yandan, bir su kay-nağını ayazma haline getirerek bağış toplamak da, sayılarını artıran bir etkendi. Ancak büyük bir kısmı artık yok olmuş, özellikle kiliselerin içinde bulunanlar muhafaza edilerek gümü-müze kadar ulaşabilmiştir.

Ayazmalar, mimari açıdan farklı özelliklere sahip-tirler. Daha çok kilise bünyesinde olup geniş mekâna sahip ayazmalar vardır. Bunların dışındaki müstakil ayazmalar ise küçük bir mekânı kaplar ya da birer kulübe mahiyetindedirler. Örneklerde görüleceği üzere, genelde basit mimari özelliklere sahiptirler.

BALIKLI AYAZMASI

~

Bazı mucizevi türden rivayetlere rağmen "Balıklı" adını, belli ki ayazma suyunda kendiliğinden bulunan balıklardan almıştır. İstanbul'daki ayazmaların en meşhuru olup, Yedikule dışında, Silivri Kapısı'ndan iki yüz metre mesafede ve aynı adı taşıyan cadde üzerindedir. Varlığı pagan dönemine kadar uzanan ve Hz. Meryem'e ithaf edilip onun şifa veren kudretini temsil eden ayazma, Balıklı Manastırı'nın içinde yer almaktadır. Şu anki kilise ve manastır ise oldukça yenidir. Osmanlı dönemine ait mezarların bulunduğu bahçe ise, oldukça bakımlı ve düzenli oluşuyla dikkat çekmektedir. Burada, Osmanlı döneminde kiliseye mensup önemli kişilerin mezarları bulunmaktadır. Önceleri mesire yeri, ormanlık ve av alanı olan bu bölgedeki arazi, kilise ve ayazmanın yapılmasından sonra daha da önem kazanmıştır.

Balık Ayazması'nın girişi ve bahçesi

Ayazma, daha sonra kendisinin de sıkça gösterdiği rivayet edilen türden bir mucizeyle bulunmuştu. Nitekim, I. Leon'u (Katil Leon) Bizans tahtına götüren hikâyede ayazmanın kuruluşu da anlatılmaktadır: Gençliğinde çok fakir olan Leon, ilahi bir sesin yönlendirmesiyle bir su kaynağı bularak kör bir ihtiyara yardım eder. İlahi sese göre, içilen su sayesinde kör ihtiyar görecek ve Leon da imparator olacaktır. Hikâye bu ya, öyle de olmuştur. İhtiyarın gözleri gördükten sonra, önce general olan Leon sonra da ihtilal neticesinde 457 yılında imparator olunca, kendisine bu talihi getiren su kaynağını unutmaz. Minnet borcu olarak da burada bir ayazma yaptırıp Panayia'nın (Meryem Ana) adına ithaf eder. Hz. Meryem'e adanan hemen hemen tüm kilise ve manastırlarda bir ayazma bulunur. Ayazmanın ilk ve asıl adı ise, Zoodokhos Pighi (hayat veren kaynak)'dir. Hovhanesyan'a göre, Meryem Ana'nın mahlasının da Hrisopiyi (altın çeşme) olması bu ismi teyit etmektedir. Ancak burasının putperestlik devrinden kalma bir hastane-ibadethane olma ihtimali de vardır.

Ayazmaya 19 basamaklı merdivenlerden inilir. İçinde küçük bir oda büyüklüğünde havuz bulunmaktadır. Su kaynağı ise iki kuyudan ibarettir. Mahzenin sol tarafında gösterişli mermer bir ikonastasis mevcuttur. Burada, kırmızı mermerlerle döşeli ve etrafında yine taş işçiliği enfes olan musluklu mermer bir su teknesi vardır. Bu tekneden su alınır. Arkadaki kayalardan geldiği söylenen su, yerden kaynar ve seviyesi de değişmez. Bu teknenin arkasında büyük bir havuz ve çevresinde de kısa sütunlar yer alır. Mahzenin tavan ve duvarları kalem işleriyle süslüdür.

İki bin yıldır akan suyuyla İstanbul'un en şöhretlisi olan Balıklı Ayazması, Osmanlı padişahlarınca da himaye edilmiştir.

Ayazma sadece Leon'a iyilik etmemiştir. Bizanslı tarihçi Prokopios'a göre, ayazmanın suyundan iyileşen I. Iustianos da burayı 560 yılında yenileterek ihya etmiştir. Ancak, ayazma

Balık Ayazması'nın iç görünümü

binasının ilk kez İustianos tarafından Ayasofya'nın yapısından artakalan malzemeyle yaptırıldığına dair rivayet, Semavi Eyice tarafından daha inandırıcı bulunmaktadır. İmparator, küçük bir de şapel yaptırmıştır. III. Andronikos'un, ayazma suyuyla yıkandığında hemen sağlığına kavuşması rivayetinde olduğu gibi, imparator ailesinden pek çok başka isim de buradan şifa bularak ayazmaya bağışlar yapmıştır. İmparatorlar ayazmayı sıkça ziyaret ettiği gibi, imparatorların katıldığı büyük ayinler de burada yapılmıştır. Bu yönüyle Balıklı, imparatorluk ayazması olarak da vasıflandırılabilir. Ayazmaya birçok mucize atfedilmiştir. Mezar taşındaki bilgilere göre, ayazmanın suyu Tettalos adında birini öldükten sonra diriltince, bu kişi ömrünün geri kalanını keşiş olarak Balıklı Manastırı'nda geçirmiştir.

Ayazma, 705'teki Bulgar-Slav istilası, 1204'teki Latin istilası ve muhtelif depremlerde defalarca hasar görmüş ve tamir edilmiştir. Burada tedavi görenlerin kiliseye bir ikon hediye etmesi zamanla gelenek halini almıştır.

Zoodokhos Pighi Ayazması, havuzundaki balıklar dolayısıyla 17. yüzyılda önceleri Müslümanlar, akabinde de Hıristiyanlar tarafından "Balıklı" olarak anılmaya başlanmıştır. Bu isim, günümüzde artık herkesçe kabul görmektedir. Diğer yandan ayazma, esnaftan oluşan mütevelli sistemiyle ve patrikhaneye bağlı olarak idare edilmiştir.

Allom'un çizimi ile Balıklı Ayazması

Osmanlılar zamanında da işlevini sürdüren ayazma, 18. yüzyıldan itibaren padişahların fermanlarıyla himaye edilmiştir. Ermenilerin ikinci bir kuyu açarak burayı sahiplenme girişimleri ise, III. Ahmed ve I. Mahmud tarafından önlenmiş ve çıkarılan fermanlarla ayazma koruma altına alınmıştır. III. Selim zamanında, Hacı Komninos adlı Rum mimar tarafından 1793'te tamir edilmiştir. Yine aynı padişah zamanında ayazmadan elde edilen gelir, Balıklı Hastanesi'ne harcanmaya başlanmıştır. 1821'de patlak veren Yunan İsyanı sırasında İstanbul'da baş gösteren olaylar neticesinde ayazma ve kilise tahrip edildiğinden, II. Mahmud zamanında buradaki en eski Bizans kilisesi tekrar inşa edilerek ayazma da tamirden geçirilmiştir (1833-1835). Bir ilk olması hasebiyle, II. Mahmud'un burayı ziyaret ederek suyuyla yüzünü yıkaması ve buraya hürmet göstermesi, ayazmaya ayrı bir şöhret kazandır-

mıştır. Kilise ve ayazma, hasar gördüğü 1894 depreminden ve 1955'teki 6-7 Eylül olaylarından sonra da tamir görmüştür.

Neoklis Sarris, bu panayırı en parlak olan ayazmayı şöyle özetliyor: "Hayat bağışlayan kaynak, iki bin yıldan beri yaralı, kötürüm, ümitsiz vücutlar için durmadan akar." Ayazmanın şöhreti İstanbul'un sınırlarını aşmış, bütün dünyaya yayılmıştır. Bu şifalı kaynak karşısında din ve mezhep farklılıkları ortadan kalkmıştır. Balıklı Ayazması'na gelenler ve orada Meryem Ana'ya bir nezir mumu dikenler arasında Ortodoks olup Rum olmayanlar, Hıristiyan olup Ortodoks olmayanlar ve nihayet Müslümanlar pek çoktur. Rumlar, özellikle Paskalya'ya tesadüf eden cuma günü, kafileler halinde buraya giderler ve mezarları ziyaret ederler. Ayazma yılda bir kez temizlenir.

Osmanlı dönemine ait efsaneye göre İstanbul'un kuşatılması esnasında bir keşiş manastırda balık kızartırken şehrin düştüğü haberi gelmiş, ancak keşiş "Şu kızaran balıklar canlanmadıkça buna inanmam" demiş, tam bu sırada balıklarda tavadan sıçrayıp ayazmanın havuzuna atlamışlar.

Ayazma, vücudunda ağrı olanlar ve sinir hastalığı bulunanların ziyaret yeridir. Ayazmalarla ilgili çalışmalar yapan Mebrure Değer'in ifadesine göre, buralarda insanın neresi ağrıyorsa buna uygun tedavi yapılmaktaymış. Örneğin ayağı ağrıyanlar, ayak modeli getirip ayazmaya asar, sonra evine götürerek kırk gün de orada tuttuktan sonra tekrar kiliseye getirip asarlarmış. Bunu uygulayanlar, dileklerinin gerçekleştiğini söylemektedir.

Mebrure Değer'in verdiği bilgilere göre, suyun tahlilinde demir, bakır ve kurşuna rastlanmamış, ayrıca 84 sertlik derecesiyle karbonatlı ve kalsiyumlu bir su olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan, yakınlardaki Balıklı Rum Hastanesi de tarihi bir kurum olarak halen hizmet vermektedir. Ayazmanın yakınlarında Ermenilerin de bir ayazması bulunmaktadır.

Balık Ayazması'ndan bir kesit

AYA BLAHERNAİ (VLAHERNE) KİLİSE AYAZMASI

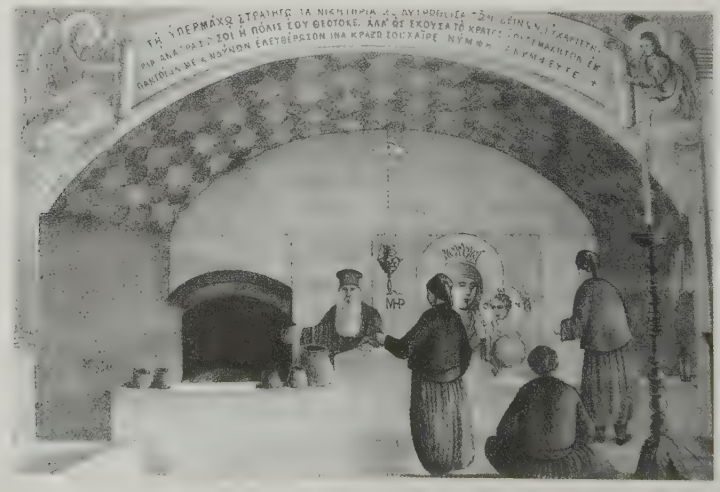
~

Özellikle kulesiyle dikkat çeken yapı, tarihsel geçmişi açısından da İstanbul'da ziyaret edilmesi gereken yerlerden biridir.

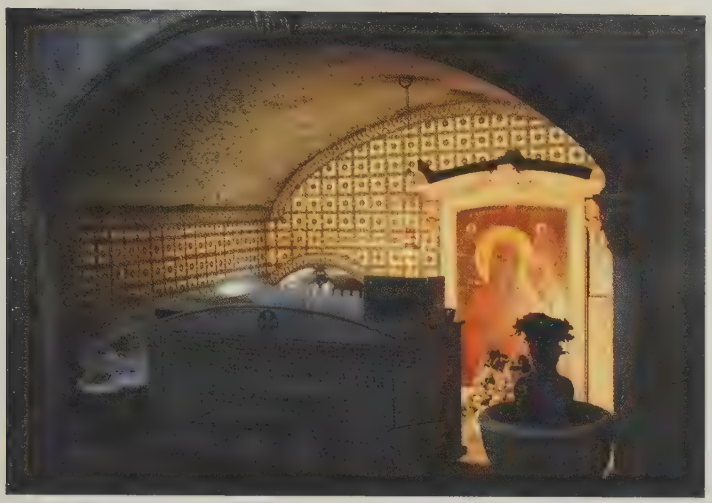
Bizans'ta en mukaddes ve rağbet gören ayazmalardan biri olan bu ayazma ve içinde bulunduğu kilise, İstanbul'un tarihi semtlerinden olan Ayvansaray ile Eğrikapı arasındaki ana cadde üzerinde, Kuyu Sokağı'ndadır. Ayazma, büyük ve bakımlı bir bahçe içindeki Panayia Blahernai Kilisesi'nin bitişiğindedir. Kilise ve ayazma Hz. Meryem'e ithaf edilmiştir. Murat Belge, burasının Bizans zamanındaki Blahernai Sarayı'nın (6. yüzyıl) ayazması olduğunu söylemektedir. Zamanında imparatorların da burada gezip eğlendiği rivayet edilmektedir.

447 yılındaki depremler üzerine bu bölgedeki surlar tamir edildikten sonra İmparatoriçe Pulkheria, 5. yüzyılın ikinci yarısında buraya Panayia (Meryem) Kilisesi'ni yaptırmıştır. Kısa süre sonra Kudüs'ten gelen iki Bizanslı, Meryem Ana'ya ait olduğu iddia edilen kemer ve entariyi bu kilisede saklamaya başlayınca, buranın önemi daha artmıştır. Ancak şu anda burada, 1900'lerde yapılmış küçük bir kilise durmaktadır. Bazı Müslümanların da şifa bulmak niyetiyle ziyaret ettiği ayazma, bu kilisenin içindedir.

Yukarıda bahsedilen Panayia Kilisesi'nin yanına, Balıklı Rum Ayazması'nın da banisi olan I. Leon, 473 yılında bir ayazma inşa ettirmiştir. Binası 6. yüzyılda, I. Iustianos döneminde onarılmıştır. II. Basileos zamanında (976-1025) yeniletilen ayazma ve kilise, gösterişli ve mamur bir hale getirilmiştir. Daha sonra da onarımlar sürmüştür. 1204'teki Latin istilası ve 1434'teki büyük yangın sırasında da burası ciddi hasar görmüştür.

Aya Blahernai Ayazması'na ait gravür (Galanakis)

Aya Blahernai ayazması

Osmanlı fethi sırasında, muhtemelen kilise ve ayazmanın harabe haline geldiği, ancak ayazma suyunun aktığı düşünülmektedir. Diğer yandan Ermeni tarihçi İnciciyan, 19. yüzyıl başlarında ayazmanın yöre halkı tarafından, "Çingene Ayazması" olarak adlandırıldığını belirtir.

Ayazma suyunun Eğrikapı tarafındaki bir kaynaktan gelerek arkadaki hazneye damlayıp düşerken güzel sesler çıkardığı, bu sebeple yanındaki sokağa halk tarafından Damlataş Sokağı adının verildiği bilinmektedir. Buranın eski adı da Ayazma Sokağı idi. Su, bir kanal vasıtasıyla ayazmaya ulaşarak geniş bir havuza dolmaktadır. Enis Karakaya'nın verdiği bilgiye göre, dikkat çekici bir mimari hususiyeti olmayan ayazma, kilisenin yanında ve onun ikonastasisinin sağındadır. Ayazmanın kilise içine dönük cephesi, iki küçük mermer sütun üzerinde duran geniş bir kemerden oluşmaktadır. Beşik tonozun altındaki ayazmada mermerden bir seki, iki köşesinde birer mermer su çanağı ve ortada da mermerden musluklu bir su deposu bulunmaktadır. Burada ayrıca, kucağındaki bebek İsa ile Meryem'in ikonası mevcuttur. Ancak çift başlı Bizans kartalı ve Meryem Ana tasvirinin Bizans'tan kalma ihtimali zayıftır.

Oldukça bakımlı olan bu meşhur ayazmanın yortusu (bayramı) 2 Temmuz'da başlamakta ve bir hafta devam etmektedir. Ortodoksların, turistlerin ve Müslümanların şifa bulmak ve dilek için gittikleri önemli bir ziyaretgâhdır. Bizans imparatorları her 15 Ağustos günü burayı ziyaret ederek, Hz. Meryem kabartmasından fışkıran kutsal suyun doldurduğu havuza üç kez dalıp çıkarlardı. Mebrure Değer'in verdiği bilgiye göre, ayazmanın suyunda demir, bakır ve kurşuna rastlanmamıştır; sertlik derecesi ise 39'dur. Ayrıca bu su klorürlü, sülfatlı, karbonatlı, kalsiyumlu ve sodyumludur.

EĞRİKAPI AYA ZONİ AYAZMASI

Eğrikapı'dan şehre girdikten iki sokak sonra, sol tarafta Rum Ortodoks Panayia Suda Kilisesi bulunmaktadır. Eğrikapı semtinde önemli eserlerden biri olan Aya Zoni Ayazması'nın tarihi, 9. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Ayazma, 19. yüzyılda yeniden inşa edilen Panayia Suda Kilisesi'nin altında bulunmaktadır. Kilise görevlisinin belirttiğine göre ayazma mekânı geçmişte kilise olarak da kullanılmıştır.

Ayazmaya, 14 basamaklı bir merdivenle inilmektedir. Mermer havuzlu ve ikonostasionlu ayazmanın suyunun zona hastalığına iyi geldiğine inanılmaktadır. Bizans döneminde, buraya ileri derece sinir hastalarının bağlandığına dair bir rivayet vardır. Son zamanlarda kapsamlı bir restorasyondan geçen ayazma, oldukça bakımlı ve iyi durumdadır.

BALAT SURP HREŞDAGABET AYAZMASI

~

Balat'ta, Kamış Sokağı'nda bulunan Surp (Aziz) Hreşdagabet Kilisesi, İstanbul'un en tanınmış Ermeni Gregoryen kiliselerinden biridir. 16. yüzyılda yapılan ancak üst üste yangınlar geçiren ahşap kilise, 18. yüzyıldaki son inşasında kâgir olarak yapılmıştır. Surp Hreşdagabet Kilisesi, Mikail ve Cebrail'e adanmış bir kilisedir. Mucizeleri olduğuna ve hastaların burada şifa bulduğuna inanılmakta, bu sebeple de kilise yoğun olarak ziyaretçilerin akınına uğramaktadır.

Surp (Aziz) Hreşdagabet Ermeni Kilisesi eskiden bir Ortodoks kilisesi (Aya Strati) idi.

Bir Ermeni kilisesinde ayazmanın bulunması alışılmadık bir durumdur. Ancak, Surp Hreşdagabet Ermeni Kilisesi'nin eskiden bir Ortodoks kilisesi (Aya Strati) olduğu bodrumdaki ayazmadan da anlaşılmaktadır. Rumların bölgeyi terk etmesi üzerine kilise 18. yüzyılın ilk yarısında Ermenilere verilir. Şimdiki bina ise, 1835'te yapılmıştır. Kâgir olarak inşa edilen kilisenin temel kazıları sırasında Azize Ardemios'un kemikleri bulununca, kilisenin temelleri de takdis edilmiştir. İnşaatı tamamlanan kilisenin bodrumuna defnedilen kemiklerin üzerine bir de ayazma yapılmıştır. 2006 yılındaki ayazma restorasyonu çalışmaları esnasında, putperest Roma imparatoru Diokletianus tarafından başı kesilerek öldürtülen Azize Pepron'un kemikleri de bulunmuş ve teşhir edilmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla ayazma, iki asra yaklaşan bir tarihe sahiptir.

Kompleks yapı şeklinde olan Surp Hreşdagabet, ana kiliseden başka birkaç şapel ve bir ayazmadan oluşmaktadır. Bu yapılar içinde yer alan bir şapelin yanından merdivenlerle bodrum katta yer alan Surp Ardem (Azize Ardemios) Şapel Ayazması'na inilmektedir. Ayazmanın üstü tonoz örtülü bir kuyusu vardır. Perşembe ve pazar günleri 09:00-15:00 saatleri arasında açık olan ayazma, ferahlığı ve serinliğiyle dikkat çekmektedir.

Surp Hreşdagabet Ayazması

AYİA TEODOSİA AYAZMASI

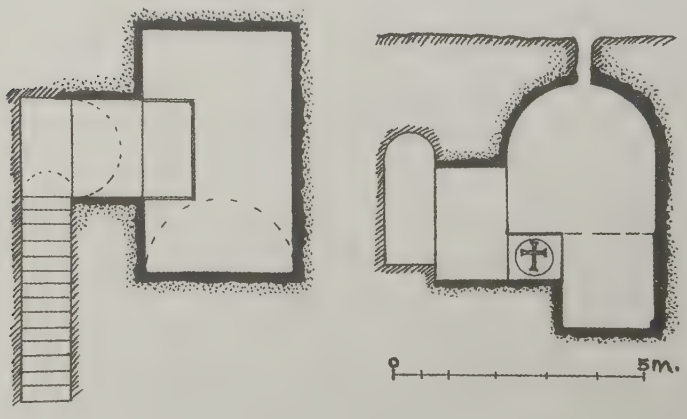
~

Zeyrek semtinde, Haydar Mahallesi'ndeki Bıçakçı Çeşme Sokağı'nda bulunan bu ayazmanın üzerinde, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Hacı Mehmet Efendi'nin büyük bir ahşap konağı bulunmaktaydı. Ayazma, 1890'lardan beri bilinmesine rağmen, 1949'da yeni bir keşif gibi gazetelerde haberleri yer almış ve bir Bizans eseri olarak gösterilmiştir. Ayazma tonozunun üzerine açılan delik sayesinde suyundan istifade edilirdi. Ancak daha sonra, ayazmanın üstü ve girişi kapatılmıştır.

Ortodokslar, ayazma ile onunla aynı adı taşıyan kiliseye ismini veren ve İsa ikonasının indirilmesine karşı çıktığı için öldürülen Ayia Theodosia'yı "ikonoklazm" (ikonakırıcılık) hareketinin ilk "şehidi" saymaktadırlar.

Eldeki bilgilere göre ayazmanın kesin tarihini vermek mümkün değildir. Ortodokslar, ayazma ile onunla aynı adı taşıyan kiliseye ismini veren ve İsa ikonasının indirilmesine karşı çıktığı için öldürülen Ayia Teodosia'yı, İmparator İsauralı Leon zamanındaki "ikonoklazm" (ikonakırıcılık) hareketinin ilk "şehidi" saymaktadırlar.

Merdiven basamaklarıyla inilebilen koridor ve 5x3 metre boyutlarında bir mahzenden oluşan ayazmanın suyu, üstü beşik tonozla örtülü ve oldukça derin olan mermer havuz içinde birikir. Bu su daima temiz ve berraktır. Havuzun mermer bileziği üzerinde ve madalyonlar içinde kabartma haçlar bulunmaktadır. Buradaki mermer levhalar, Semavi Eyice tarafından 5. veya 6. yüzyıl işi olarak nitelendirilmektedir.

Ayia Teodosia Ayazması'nın plan ve kesiti (M.A.Schneider) Enis Karakaya, "Bizans Ayazmaları- Bir Deneme", *STA dergisi, sayı 16, s.39, İstanbul 2002*

VEFA (ZEYREK) AYAZMASI

~

Bir diğer adı da Panayia (Meryem) olan ayazma Zeyrek'te, Unkapanı İMÇ'nin arkasındadır. Ayazma, güzel bir bahçedeki binanın içinde, merdivenle inilen bir yerdedir. Ancak dileklerinin gerçekleşmesi için ziyaretçilerin ayazmaya diğer merdivenlerden çıkması gerektiği bilinmektedir. Ayazmanın duvarlarında, mumların eşliğinde aziz resimleri bulunmaktadır. 1755'te burada yapılan kazıda Meryem Ana ve su ikonu bulunmuştur. Suyu, pompalanarak musluklardan da akıtılmaktadır. Mebrure Değer'e göre, ayazmanın anma günü, Hz. Meryem'in ölüm günü olan 15 Ağustos'tur. "Ayda bir" olarak bilinen ayinler, her ayın ilk gününde yapılmaktadır. Bu ayinlerde, bir bakır kazan içine konulan ayazma suyu papaz tarafından okunmakta ve ayazma bahçesine konmaktadır. Ziyaretçiler de, rahip tarafından kutsandıktan sonra sudan içerek yüz ve gözlerine sürmektedir. Daha çok iş ve kısmet için gelen ziyaretçilerden, dileği gerçekleşenler ayazmada ekmek dağıtır ve yeni gelenler de bu ekmekten yiyerek dilek tutarlar.

Bir diğer adı Panayia (Meryem) olan ayazmanın anma günü, Hz. Meryem'in de ölüm günü olan 15 Ağustos'tur.

Mebrure Değer'in verdiği bilgilere göre, suyunun sertlik derecesi 28,7 olan su karbonatlı, kalsiyumlu ve sodyumludur. İçinde kurşun, demir ve bakır bulunmaktadır.

SİRKECİ AYİOS TERAPON (METAMORFOZ) AYAZMASI

~

Terapon adı, tedavi anlamındaki "terapi"den gelmektedir. Tıpkı, güzelliğiyle insanı ruhen tedavi eden Sarıyer Tarabya'nın adı gibi... Aya Terapon Ayazması Sirkeci'de, Alay Köşkü'nün biraz aşağısında, Alemdar Caddesi üzerinde ve Gülhane Tramvay Durağı'nın hemen yanında bulunmaktadır. Birçok insan buradan yüzlerce kez geçmesine rağmen, burada bir ayazma bulunduğunu fark etmemiştir.

Büyü bozmak isteyenler ve ruhsal hastalıklar dahil her türlü sağlık sorunu olanlar, şifa bulmak amacıyla bu ayazmaya büyük rağbet göstermektedirler.

Sur-ı Sultani'ye bitişik üç katlı bir binanın bodrumunda bulunan bu bakımlı ayazma, oda şeklindedir. On dört asırlık çok eski bir ayazma olduğu söylenmekte, ancak ne zaman ve kim tarafından tesis edildiği bilinmemektedir. Kapıdan girildikten sonra birkaç merdiven inilince ayazmaya ulaşılır. Mahzenin tabanı mermer kaplıdır ve zeminden bir metre aşağıdadır. Mermer işçiliğiyle dikkat çeken ayazmanın duvarlarında tarihi sahnelerin tasvirleri bulunmaktadır. Mebrure Değer'e göre, burada bulunduğu varsayılan kilise ve ayazmaya adını veren Aziz Terapon, 7. yüzyılda, piskopos olduğu Kıbrıs'ta öldürülmüş ve ayazmanın olduğu yere defnedilmiş, ardından burada bir su fışkırarak hastaları iyileştirmeye başlamıştır. Latin istilası sonrasında naaşı Avrupa'ya götürülen Aziz Terapon'u, Ortodoks kilisesi her yıl 14 Mayıs'ta anmaktadır. Eremya Çelebi Kömürciyan, ayazma suyunun her türlü hastalığa; Sarkis Sarraf Hovhanesyan ise özellikle sıtmaya iyi geldiğini belirtmiştir.

1956'da onarılan ayazma halen büyük rağbet görmektedir. Özellikle büyü bozmak isteyen ve ruhsal hastalıklar dahil her türlü sağlık sorunu olan Müslüman ve gayrimüslimler buraya şifa bulmaya gelmektedir. Ayazma, pazartesi ve cuma günleri öğleye kadar ziyarete açıktır.

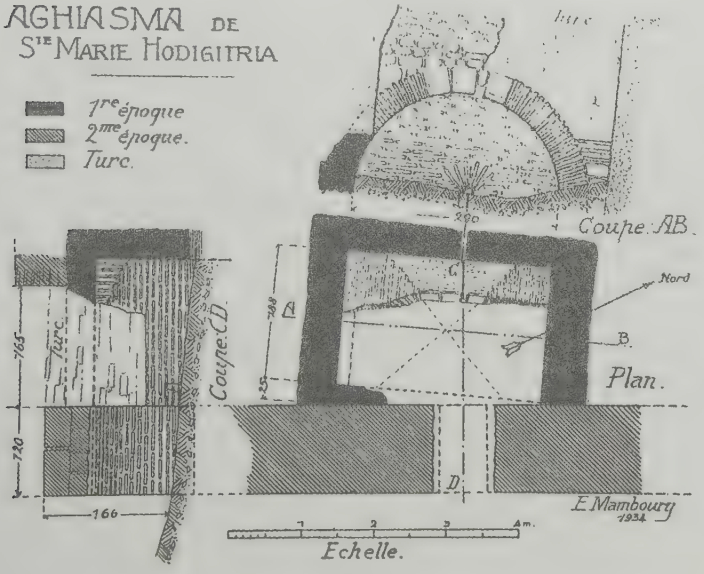
HODEGETRİA MANASTIR AYAZMASI

~

Ortodokslar nezdinde büyük saygı gösterilen ayazmalardan biri olup, Bizans devrine ait eski bir yapıydı. Hodegetria, kelime anlamı olarak "yol gösterici Meryem" demektir. Celal Esat Arseven'e göre, o civarda bulunan manastırdaki meşhur bir Meryem Ana tasvirine izafeten bu isim verilmiştir. Ayazma Gülhane'de, Topkapı Sarayı'nın Marmara Denizi'ne bakan yamacının eteğinde, İncili Köşk'e yakın bir yerde bulunmaktaydı. Antikçağda burada suyla ilgili bir mabedin olduğu tahmin edilmektedir.

Rumların büyük saygı duyduğu bu manastır ve ayazma, Cankurtaran semtinde, Topkapı Sarayı'nın Marmara'ya bakan yamacında, İncili Köşk'ün yanında bulunmaktaydı.

4. yüzyılın sonu ile 5. yüzyılın başlarına tarihlenen manastır ve ayazmanın banisi, Bizans İmparatoriçesi Pulkheria'dır. Ortasında büyük bir mermer havuz bulunan ve yan duvarları mermer levhalarla kaplı olan bu ayazma, zamanla ortadan kalkmış, ancak Mütareke yıllarında Fransızların yaptığı kazılarla tekrar ortaya çıkarılmıştır. Suyunun göz hastalıklarına iyi geldiği söylenmektedir.

E.Mamboury-R.Demangel'in Hodegetria Ayazması'na ait çizimleri (Enis Karakaya, "Bizans Ayazmaları-Bir Deneme", STA dergisi, sayı 16, s.41, İstanbul 2002

KHRİSTOS SOTEROS (KUMLUCA) AYAZMASI

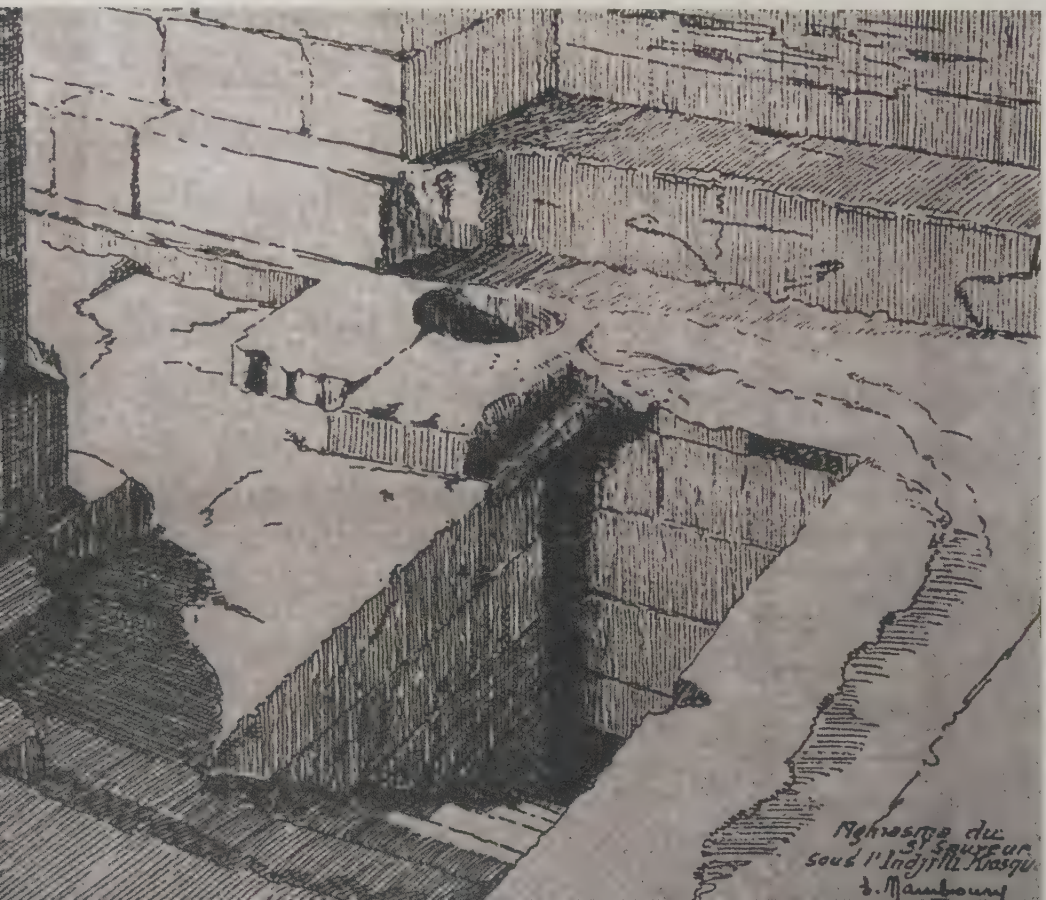
~

Thevenot'a göre, "suretin değişmesi" günü olan 6 Ağustos'ta ayazmayı ziyarete gelen Rumlar kumsalda bir panayır kurarlar, padişah da İncili Köşk'ün penceresinden bu kalabalığı seyrederdi.

Topkapı Sur-ı Sultani'nin Marmara tarafında önemli bir ayazma daha vardı. İncili Köşk'ün kemer altına raştlayan yerdeki Soteros (Kumluca) Ayazması, Hodegetria Ayazması'na oldukça yakındı ve Khriştos Soteros Manaştır Kilisesi'nin altında bulunuyordu.

Ayazma, merdivenlerle inilen dikdörtgen planlı bir mahzen şeklindeydi. 15. yüzyıl kayıtlarına göre, cüzam hastaları burada şifa arıyordu. 16. ve 17. yüzyıl seyyahlarından P. Gyllius ve Thevenot ise, ayazmadan ve Rumların buraya verdiği önemden bahsetmektedir. Ayazma, Rum İsyanı'na (1821) kadar Rumların ziyaretine açık tutulmuştur. Enis Karakaya'nın Thevenot'tan naklettiğine göre, "suretin değişmesi" günü olan 6 Ağuştos'ta ayazmayı ziyarete gelen Rumlar kumsalda bir panayır kurarlar, padişah da İncili Köşk'ün penceresinden bu kalabalığı seyrederdi. Ayazma, 1871'de demiryolunun yapımı esnasında yıkılmıştır. Ancak, Fransız işgal kuvvetlerinin 1920'li yıllarda yaptıkları kazılarda, köşkün altyapı kalıntısı içinde ayazmanın kuyusu bulunmuştur.

E.Mamboury-R.Demangel'in Kumluca Ayazması'na ait çizimi (Enis Karakaya, "Bizans Ayazmaları-Bir Deneme", STA dergisi, sayı 16, s.40, İstanbul 2002

HASKÖY AYİA PARASKEVİ AYAZMASI

Hasköy, Yahudilerin Osmanlı öncesinde de yoğun olarak yaşadıkları eski yerleşim yerlerinden biridir. Semtte, yazınaya yakın tarihli bir mezarlıkları da mevcuttur. Bununla birlikte, konumuz olan Hasköy Ayazması'nın Yahudilerle hiç bir ilgisi yoktur. Ayazmanın müdavimi, tahmin edileceği üzere Rumlardır.

Diğer yandan Hasköy adının Paraskeue'den ve bunun da sahile yakın Saint Paraskevi Kilisesi'nden geldiği söylenmektedir. Vaktiyle tepede olan bu kilise daha sonra sahile taşınmıştır. Ayazma ve kilise, Azize Paraskevi'ye atfedilmiştir.

Hasköy Ayazması Ayazma Yanı Sokağı'nda, Çıksalın Meydanı'ndan Hasköy Mezarlığı'na inen yokuşun sağındaki arsadadır.

Adı Ayia Paraskevi olan Hasköy Ayazması, Ayazma Yanı Sokağı'nda, Çıksalın Meydanı'ndan Hasköy Mezarlığı'na inen yokuşun sağındaki arsadadır. 17. yüzyılda Evliya Çelebi 18. yüzyılda da İnciciyan, Hasköy'de şifalı su kaynaklarından ve bunların çeşitli hastalıklara iyi geldiklerinden bahseder, bu kaynak muhtemelen Hasköy Ayazması'dır. Ayazma suyunun çok tatlı olduğu ve inanarak ziyaret edilmesi durumunda şifa verdiği iddia edilmektedir. İstanbul folkloru üzerine önemli eserler bırakan Mehmet Halit Bayrı'ya göre de, sıtmaya tutulanlar bu ayazmanın suyundan yedi kere içtiklerinde yahut suyuyla yıkandıklarında kendilerinde sıtmadan eser kalmamaktadır.

Mimari hususiyetleri ise, ayazmaların genel niteliklerine benzemektedir. Ayazmaya giriş bölümünden ve kaynağa giden 25 metre uzunluğundaki dar bir koridordan ulaşılmaktadır. Koridor duvarları ve beşik tonoz kesme taş ve tuğladan örülüdür. İç mekânda ise, ayazmalara mahsus eşya ve düzenlemeler mevcuttur. Ancak, 1990'larda sağlam olan mermer ikona çerçevesi, günümüzde kırılmış ve birkaç parçaya ayrılmış vaziyettedir. Ayrıca ayazmanın suyu artık akmamakta, ayazma mekânı ise yanındaki bir gecekondunun bahçesine dahil edilmek suretiyle kapatılmış haldedir.

1990'larda sağlam olmasına rağmen, bugün birkaç parçaya ayrılmış olan mermer ikona çerçevesinin üst kısmı

ÇIRAĞAN AYİA PARASKEVİ AYAZMASI

~

Beşiktaş'ta Çırağan Caddesi üzerinde, 31 numarada bulunan Panayia Kilisesi içindedir. Tavanı ahşap, zemini mermer döşelidir. İçerisinde, ağzı yekpare taştan oyulmuş bir kuyu olup, üzeri mermer kapakla kapatılmıştır. Yanında ayrıca bir çeşme vardır. Duvarlarında, Ayia Paraskevi'nin 1940'larda yapılmış bir tasviri bulunmaktadır.

Çırağan'daki ayazmanın suyunun, özellikle göz hastalıklarına iyi geldiğine inanılmaktadır.

Ayazma suyunun özellikle göz hastalıklarına iyi geldiğine inanılmaktadır. Bu nedenle, özellikle gözlerinden sorunu olanlar bu ayazmaya gelmektedir. Hakkı Göktürk'e göre, ayazmanın panayırı (yıllık büyük ayin), 26 Temmuz'da yapılır. Nispeten mütevazı bir görünüm sergileyen Ayia Paraskevi Ayazması, yoğun şehir ortamı içerisinde soluk alınabilecek bir mekân olarak dikkati çekmektedir.

Çırağan Ayia Paraskevi Ayazması'ndan bir görüntü

◂

ARNAVUTKÖY İLİA PROFİTİ AYAZMASI

~

Büyük ayazma olarak da ün salan İlia Profiti Ayazması'nın tarihi, Bizans dönemine kadar gitmektedir.

İlia Profiti Kilisesi, İlyas Peygamber'e ithaf edilmiştir. Arnavutköy'ün tepesinde, Arnavutköy Deresi'nin aktığı Etiler'e doğru uzanan yol üzerindedir. 61 numarada bulunan kilise, Arnavutköy Rum Mezarlığı'nın karşısındadır. Bugünkü küçük kilise 1871'de yapılmış olup, etrafı çınar ağaçlarıyla çevrilidir. Burası, yortu günlerinde ve cenaze törenlerinde açılmaktadır.

Kilisenin bahçesinde üç tane anıtsal mezar ve İlia Profiti Ayazması bulunmaktadır. "Büyük Ayazma" olarak da ün salan İlia Profiti Ayazması'nın tarihi, Bizans dönemine kadar gitmektedir. 20 Temmuz'da kutlanan yortu gününde, şehre uzak köylerden bile çok sayıda Rum gelirdi. Hatta yortunun kutlandığı eski günlerde, kiliseye gelen kalabalığın bir ucunun köyün merkezine doğru uzandığı söylenmektedir.

Kilise bahçesinde bulunan İlia Profiti Ayazması

KURUÇEŞME AYA DİMİTRİ AYAZMASI

Meşhur ayazmalardan biri olan Aya Dimitri Ayazması, Kuruçeşme'de, sahilden biraz içeride ve yüksekçe bir mahalde olup, Kırbaç Sokağı'nda bulunmaktadır. Ayazma, 11. yüzyılın başlarında bulunmuştur. Yanındaki Aya Dimitri Kilisesi ise 1540 yılında inşa edilmiştir.

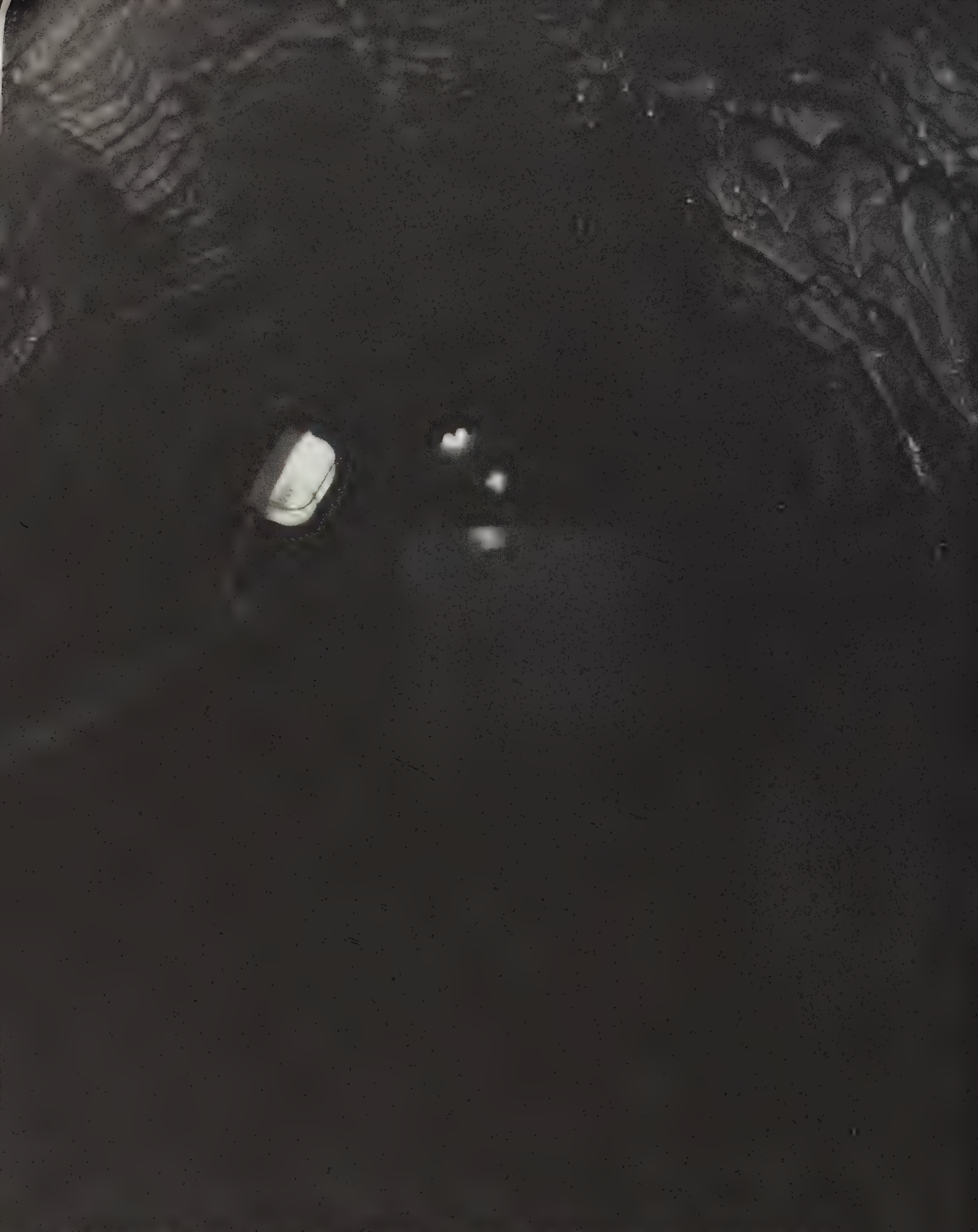
Kısmet açılması, çocuğun dilinin çözülmesi, ruhi bunalımın atlatılması, felçlilerin yürüyebilmesi, meme ve süt hastalıklarının iyileşmesi ve ev sahibi olunmasına kadar çeşitli dilekleri olanlar Aya Dimitri Ayazması'na gelmektedirler.

Ayazma, Aziz Dimitri'ye ithaf edilmiştir. Mebrure Değer'in verdiği bilgiye göre bu aziz Selanik'te doğmuş ve 3. yüzyılda Roma İmparatoru Diokletianos zamanında yaşamıştır. İleri gelen bir aileye mensup olan Dimitri'nin anne babası Hıristiyan'dır. Dimitri subaylığa kadar yükselmesine rağmen, koyu bir Hıristiyan olması nedeniyle başı kesilerek öldürülmüştür. Hapsedildiği ve öldürüldüğü yer, Selanik'te onun adını taşıyan bir kilisenin bodrum katında bulunmaktadır. Şehrin koruyucu azizi olarak bilinir ve anma günü 26 Ekim'dir.

Aya Dimitri Ayazması, İstanbul'un en büyük ayazmalarındandır. Hayli ilginç ve göz kamaştırıcı olan ayazmaya, kilisenin yanındaki bir girişten ulaşılmaktadır. İçeride, üç musluğu bulunan bir hazne ve bu muslukların üzerinde de Aya Dimitri'nin mermerden kabartma büyük bir ikonu vardır. Ancak asıl ayazma ise, yeraltında ve oldukça uzaktadır. Buraya, kenarları 1,5 metre ölçülerindeki tonozlu bir dehlizden ulaşılmaktadır. Ayazma binasından 35-40 metre kadar yürüdükten sonra, kayalık bir alanda bulunan esas kaynağa varılır. Ayazmanın mutlaka görülmesi gereken yeri de, eğilerek yürünebilen bu uzun koridor ve ucundaki ana kaynaktır. Buradaki mermerleşmiş sarkıtlar ve serin hava, hayli cazip bir köşe meydana getirmektedir.

Eremya Çelebi Kömürciyan, ayazmanın kaynağına meşalelerle gidildiğini belirtir. Ona göre, ayazmanın mucizeler husule getirdiği aşikârdır ve içenler de suyuna doyamamıştır. Kömürciyan'ın övgülerine mazhar olması, herhalde ayazma suyunun temiz ve içiminin hoş olmasındandır. Nitekim, günümüzde de bir kısım insanlar, ayazmanın suyunu içme suyu olarak götürmektedirler. Vakıa, güzel bir ışıklandırmanın da etkisiyle ayazmanın soğuk suyu, kana kana içilecek bir görüntüye sahiptir.

Kısmet açılması, çocuğun dilinin çözülmesi, ruhi bunalımın atlatılması, felçlilerin yürüyebilmesi ve ev sahibi olunmasına kadar çeşitli dileği olan insanlar buraya gelmektedirler. Ancak özellikle konuşamayan çocuklar getirilip ayazma suyuyla yıkanır ve duvardaki halkalar ısırtılarak dillerinin açılacağına

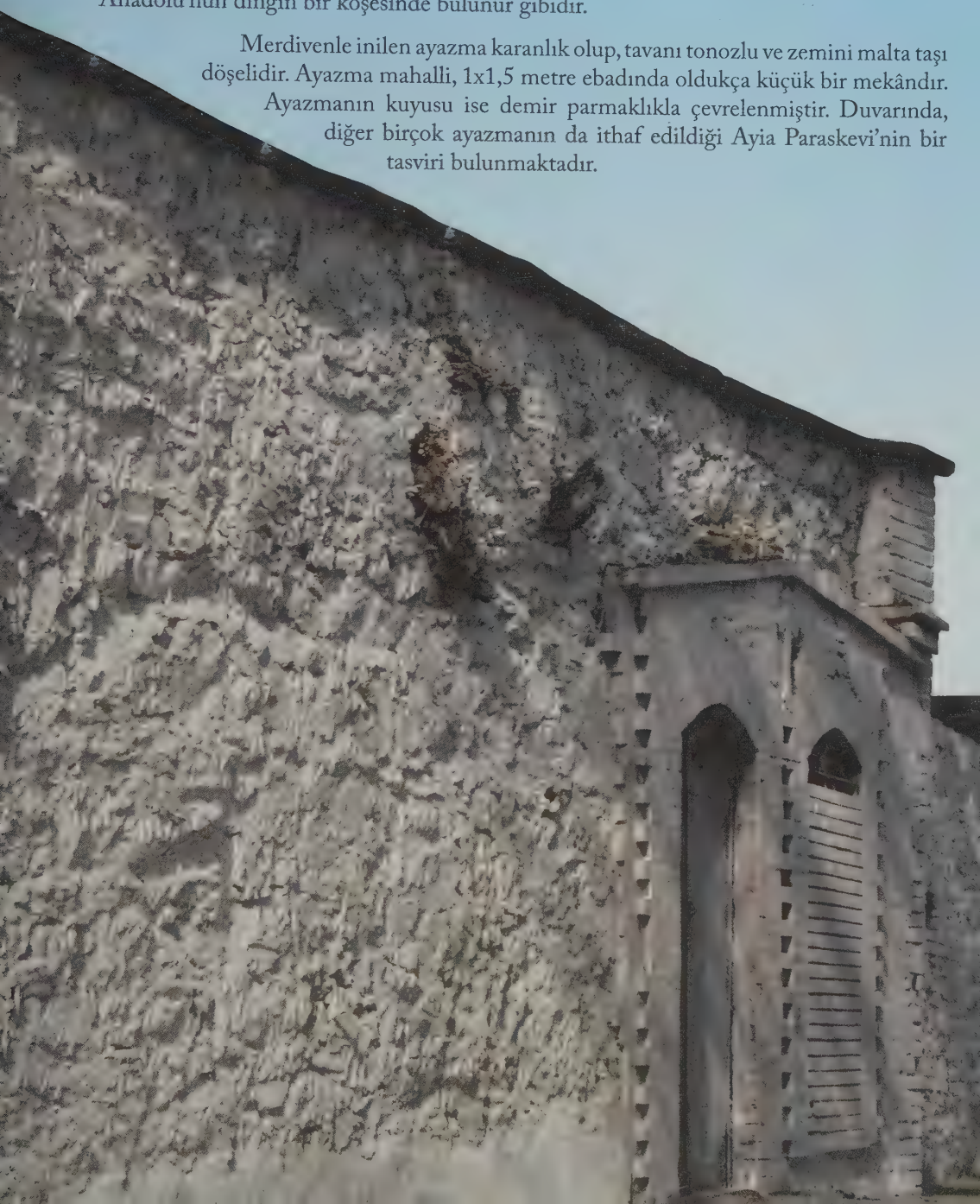
inanılır. Ayrıca, kaynağa gidilen dehlizin duvarlarında bulunan meme şeklindeki kabartmaların öpülmesinin, meme ve süt hastalıklarına iyi geldiği rivayet edilir. Mağaradaki mermerleşmiş kabartmaların üzerleri, gelenlerin yazdıkları dileklerle kaplıdır. Kilisenin ayin günü cumartesidir. Dilekte bulunanlar, üç cumartesi üst üste buraya gelmektedir.

BÜYÜKDERE AYİA PARASKEVİ AYAZMASI

~

Büyükdere Caddesi'nde, Sarıyer'e doğru, Danişmend Sokağı'nda, aynı adı taşıyan kilisenin avlusundadır. Kilise ve hemen yanındaki ayrı bir binada bulunan ayazma, oldukça sakin ve dinlendirici bir ortamda kendilerine yer bulmuştur. Ziyaret etmek için gittiğimiz ancak içine giremediğimiz ayazma binası, İstanbul'da değil de sanki Anadolu'nun dingin bir köşesinde bulunur gibidir.

Merdivenle inilen ayazma karanlık olup, tavanı tonozlu ve zemini malta taşı döşelidir. Ayazma mahalli, 1x1,5 metre ebadında oldukça küçük bir mekândır. Ayazmanın kuyusu ise demir parmaklıkla çevrelenmiştir. Duvarında, diğer birçok ayazmanın da ithaf edildiği Ayia Paraskevi'nin bir tasviri bulunmaktadır.

HAREM İSKELESİ AYAZMASI

~

Rivayete göre padişah II. Mahmud da, ayazmanın çevresinde bulunan kır kahvesine ara sıra gelerek kahve içermiş.

Ayazma Harem'de, minaresinin zarafetiyle dikkat çeken Defterdar Tahir Efendi Camii'nin alt tarafında, istinat duvarlarının dibindedir. Yol kenarındaki Halet Tuncel Parkı'nın köşesinde ve zeminden 30-40 santimetre aşağıda kalmaktadır. Göz hastalıklarına çok iyi geldiği söylenen suyun arkasında yaklaşık bir metrekare büyüklüğünde bir hazne vardır. Su, bu hazneye dikdörtgen biçimli ve uzun bir galeriden gelmektedir. Ancak şu an hazneden dışarıya akan su, kirli ve yağlı gözükmektedir.

Ayazmanın ne zamandan kaldığı bilinmemekle beraber, haznesinin önündeki kemerli yapıya bakıldığında, oldukça eski olduğu söylenebilir. Vaktiyle ayazmanın çevresi, havuzu da olan Üsküdar'ın Paşa Baba Kahvesi adlı meşhur bir kır kahvesi imiş. Paşa Baba, II. Mahmud'un hamlacılarından (padişah kayığını çeken kişi) biri olduğundan, rivayete göre padişah da bu kahveye ara sıra gelerek kahve içermiş. Ancak günümüzde de yakınında küçük bir kahvehane bulunmasına rağmen, ayazma ve çevresinin eski cazibesini yakalaması oldukça zor gözükmektedir.

95

PAŞALİMANI AYİOS İOANİS AYAZMASI

Paşalimanı'nda cadde üzerinde bulunan bu ayazma, İstanbul'un meşhur mekânlarından Fethi Paşa Korusu'nun girişinin hemen sol tarafında yer almaktadır. Ne var ki, birçok kişi, Fethi Paşa Korusu'na çıkarken hemen yanından geçtiği bu ayazmanın farkına bile varmamaktadır.

Ayazmayı daha önceleri ahşap bir çatı örtmekteydi. Ayazmanın derin ve uzun bir kanal boyunca akan bir suyu vardı. Giriş kısmı daha geniş kemerli olup, bu noktada ayazma demir parmaklıklarla kapatılmıştır. Çok derinde olan suyu, buradan kovayla çekilirdi. Bu bölümde, mermer bir tekne ve ayrıca Ortodoks kültürünün değişmez unsurları olan ikonlar mevcuttu. Böylece ayazma ve ikonlar birbirini tamamlamaktadır. On ronesans kemer karşı duvarında, ayazmaya ismini veren İoanis'in ikonu bulunuyordu. İki sıra tuğla ve bir sıra taştan örülü binası ve malzemesine bakıldığında, ayazmanın oldukça eski olduğu söylenebilir.

KUZGUNCUK AYİOS PANDELEYMON AYAZMASI

~

Osmanlı toplumunun âdeta küçük bir nüvesi Kuzguncuk'ta yaşamaktaydı. Bu sebeple Kuzguncuk Osmanlı medeniyetinin hoşgörü ve birlikte yaşama tecrübesine örnek gösterilen bir semttir. İki sinagog, bir Ermeni ile iki Rum kilisesi ve tabii bir de cami burada, bir arada ve yan yana bulunmaktadır. Bununla birlikte, Kuzguncuk Yahudiler açısından o kadar kutsaldır ki Kuzguncuk, Kudüs'ün bir parçası (ikinci Kudüs) olarak görülmektedir. Dolayısıyla, bu dine mensup olanların orada gömülmesi çok önemsenir. Arka sırtlardaki geniş Yahudi Mezarlığı bunun bir göstergesi gibidir.

Rivayete göre ayazmaya adını veren Aziz Pandeleymon, değnekle yürüyen ve ayakları sakat birini okuduktan sonra bu kişi yürümeye başlamıştır.

Yukarıda bahsedilen kiliselerden biri olan Pandeleymon, denizden içeriye giden cadde üzerindedir. Pandeleymon Ayazması, Kuzguncuk İcadiye Caddesi üzerindeki Ayios Pandeleymon Rum Kilisesi'nin hemen yanındadır. İlk yapılan ve başta Pandeleymon ve diğer azizlere ait eşyaların bulunduğu söylenen kilisenin yanması üzerine, 1896 yılında yeni bina inşa edilmiştir.

Bir merdiven vasıtasıyla ayazmaya inilmektedir. Ayazma suyu, muslukların yer aldığı bir yalağa akmaktadır. Çeşmelerin üzerinde, Rumca "Ayazma Aya Pandeleimos" ve "Yalnız yüzünüz değil, günahlarınızı da arıtın" yazıları vardır.

Kilise ve ayazmaya ismini veren Aziz Pandeleymon'un 4. yüzyılın başlarında yaşadığı kabul edilir. Roma İmparatoru Diokletianus, Hıristiyan olduğu için başını kestirerek onu öldürtmüştür. Kilise, her yıl 27 Temmuz'da bu azizi anmaktadır. Mebrure Değer'in naklettiği bir başka rivayete göre de, hekim Pandeleymon Kudüs'ten Kuzguncuk'a gelmiştir. Ayazmanın duvarında da Pandeleymon'un bir tasviri bulunmaktadır. Rivayete göre, değnekle yürüyen ve ayakları sakat birini okuduktan sonra bu kişi yürümeye başlamıştır. Sözde, bu koltuk değnekleri de burada bulunmaktadır.

1909 yılında tamir edilen ayazmaya her yerden ve her çeşit hastalık için gelinmektedir. Ancak yukarıdaki hikâyenin etkisiyle olacak, özellikle felçli hastaların geldiği bilinmektedir. Pazar günleri ayin düzenlenen ayazma, diğer günlerde de 09.00-12.00 saatleri arasında ziyarete açıktır.

ΣΙΜΩΝΟΣ
ΙΩΑΝΝ

ÇENGELKÖY AYİOS PANDELEYMON AYAZMASI

~

Çengelköy'ün biraz yüksekçe bir yerinde ve Boğaz'a nazır bir mevkide bulunan bu ayazmanın, kaynayan büyük bir su haznesi vardır.

Çengelköy'ün biraz yüksekçe bir yerinde, Boğaz'a nazır bir mevkide bulunan bu ayazma da, Kuzguncuk'taki gibi Aya Pandeleymon'a ithaf edilmiştir. Ancak ayazma herhangi bir kilise içinde ya da yanında yer almamakta, müstakil bir bina içinde bulunmaktadır. Zorlukla bulabildiğimiz ayazmanın, gözlerden ırak ve sessiz bir mevkide yer alması gizem ve ilginçliğini artırmaktadır.

Büyük bir kapıdan girilen ayazmanın içinde kaynayan bir su haznesi mevcuttur. Çok sayıda ikona vb. dini motifler duvarları süslemektedir. Ayazma, bir Rum aileye emanet edilmiş durumdadır. Kiliseye ait olan arazide ayazmadan başka Ortodoks mezarları da bulunmaktadır. Ayazma suyunun hayli soğuk olması, toprağın derinliklerinden geldiğini göstermektedir.

Çengelköy Ayios Pandeleymon Ayazması

KADIKÖY AYİA PARASKEVİ AYAZMASI

~

Ayazmalar bakımından Kadıköy de pek fakir sayılmayan semtler arasındadır. Ayia Paraskevi Ayazması, Kadıköy'de Yasa Caddesi'nde, iskeleye yakın bir mevkide bulunan Ayia Effimia Kilisesi'ndedir. Oldukça kalabalık ve şehir gürültüsünün mevcut olduğu bir ortamda bulunan ayazma, hayli sessiz ve mütevazı bir görüntü sunmaktadır.

Uzunca ve küçük bir binası olan ayazma, kilisenin hemen yanındadır. Ayazma mahalli, dikdörtgen biçimli bir oda şeklindedir. Ayazma, narteksin sol yanında seyyar, beş musluklu ve madeni bir su deposundan oluşmaktadır. Suyu, Moda'daki Ayia Ekaterini Ayazması'ndan getirilmekte ve bu depoya dualar okunarak akıtılmaktadır. Ayazmanın yortusu ise 26 Temmuz'dadır.

Ayia Paraskevi Ayazması, Kadıköy'deki Ayia Effimia Kilisesi'ndedir.

Kadıköy Ayia Paraskevi Ayazması

KADIKÖY AYA KATERİNA AYAZMASI

~

Ayazmanın ithaf edildiği Azize Katerina Hıristiyan olmanın cezasını hayatıyla ödemiş ve İmparator Maksimus'un emriyle başı kesilerek öldürülmüştür.

Kadıköy Moda'da, denize nazır Koço Meyhanesi'nin altındadır. Buraya ismini veren sahipleri Koço ve Miço kardeşler ise, çok önceleri Atina'ya göç etmişlerdir. Gazinonun yanındaki kapıdan girildikten sonra basamaklar vasıtasıyla ayazmaya inilmektedir. Ziyaret mekânı oldukça basık olan ayazma, sünger taşından bir tonozun altında olup, suyu epey derinden gelerek taştaki bir delikten akmaktaydı. Şu anda burada iki musluk bulunmaktadır. Ayazmanın yanındaki kayanın üzerine ise, mermerden bir platform yapılmıştır. Ayazma suyunun tahlilinde metallere rastlanmamış ve sertliği 80 olarak tespit edilmiştir.

Gazino inşaatı esnasında aynı yerde eski bir kilisenin de arkeolojik izlerine rastlanmıştır. Azize Katerina'ya ithaf edilen ayazmada, azizenin ikonu da bulunmaktadır. Mebrure Değer'e göre, Eskiçağ'ın önemli merkezlerinden İskenderiye'de doğan Katerina, Roma imparatorluk ailesine mensuptur. Birçoğu gibi o da gizli Hıristiyan olmanın cezasını 24 yaşındayken hayatıyla ödemiş ve 25 Kasım 305 tarihinde, İmparator Maksimus'un emriyle başı kesilerek öldürülmüştür. Bu sebeple anma günü de 25 Kasım'dır. Pazartesi günleri ayazmaya gelen papaz, ziyaretçilere dua okumaktadır.

Kadıköy Aya Katerina Ayazması

BÜYÜKADA AYA YORGİ AYAZMASI

~

Ayazma, Bizans döneminde İstanbul'un dışında önemli bir yerleşim olan Büyükada'da bulunmaktadır. Ayazma, adanın tepesinde (Yüce Tepe), aynı adı taşıyan Aya Yorgi Manastırı'nın yanındadır. Hemen belirtmek gerekir ki, Aya Yorgi adıyla İstanbul'un farklı yerlerinde ona yakın kilise mevcuttur. Mebrure Değer'in verdiği bilgilere göre, Aya Yorgi, 3. yüzyılın sonlarında Kapadokya'da doğmuş, ancak babasının ölümünden sonra annesinin memleketi Suriye'ye gidip orada büyümüştür. Daha sonra subay olmuş, fakat Romalıların zulmüne uğrayarak Hıristiyan olmasından dolayı hapse atılmış ve 23 Nisan 304'te öldürülmüştür. Bu sebeple Aya Yorgi, her yıl 23 Nisan'da anılmaktadır. 24 Eylül'de de halka açılan ayazmaya yürüyerek çıkıp ziyaret edenler, Hıristiyanlarca yarı hacı sayılmaktadır.

Büyükada'nın tepesinde Aya Yorgi Manastırı'nın yanında bulunan ayazmayı yürüyerek çıkıp ziyaret edenler Hıristiyanlarca yarı hacı sayılmaktadır.

6. yüzyılda Bizans döneminde yapıldığı söylenen ve kilisenin altında bulunan ayazmaya 17 basamaklı merdivenle inilmektedir. Derinden gelen ve oldukça soğuk olan suyu, mermer bir tekneye çıkmaktadır. Ayazmanın dünyanın pek çok yerinden ve farklı dinlerden gelen ziyaretçileri vardır. Burada adak da adanmaktadır.

Ayazmanın, özellikle sinir hastaları ve felçlilere şifa verdiğine inanılmaktadır. Anlatılanlara göre, çok eskilerde hastalar ayazmanın merdivenlerine kendilerini bağlar ve bir gece orada kaldıktan sonra iyileşmiş olarak çıkarlarmış. Buraya gelen insanlar, uzun yokuşu çıplak ayakla ve kimseyle konuşmadan tırmanıp, kilisede dileklerini dilemektedirler. Yokuş boyunca bir makara ipliği açarak çıkanlar, kısmetlerinin de açılacağına inanırlar. Ayrıca, etraftaki ağaçlara mendil bağlanır. Ayazmadaki mermerden resme para yapıştıranlar da vardır. Eğer para resme yapışırsa, bu dileklerin kabul olduğuna işaret olarak yorumlanır.

19. yüzyıl sonlarında Büyükada

▼

KAYNAKÇA

A) ARŞİV KAYNAKLARI:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.

1. Sadaret Mektubi Kalemi Mühimme (A. MKT. MHM); nr. 460/70; 460/82; 594/1; 594/36; 726/10; 726/29; 726/31; 726/32; 726/33; 726/34.

2. Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat, (A.MKT.UM); nr. 325/83.

3. Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT); nr. 1115/86; 2208/3; 2222/61; 2810/17; 380/72; 2674/3; 2703/105; 65/3; 1879/20; 2059/118; 405/58; 2059/118; 1468/62; 1512/56; 1519/109; 1565/118; 1583/73; 1587/18; 1596/53; 1603/74; 1612/45; 1628/29; 2417/118; 760/7.

4. Dahiliye Nezareti İdare Kısmı (DH.İD); nr. 35/21; 41/51; 42/7 (Lef 2, Lef 7/1); 153/10; 36/5; 36/6.

5. Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi (HR.MKT), 98/91

6. Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT), 1089/35

7. İrade Hususi (İ.HUS); nr. 1327 R-17; 1311 C-88; 1320 S-85.

8. İrade Dahiliye (İ.DH); nr. 16230.

9. İrade Şehremaneti (İ.ŞE); nr. 1324 Za-05; 1313 M-1.

10. İrade Şura-yı Devlet (İ.ŞD); nr. 5458; 5926.

11. Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD); nr. 768/12; 777/25; 832/33; 787/13; 143/50; 139/14.

12. Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV); nr. 150/24; 119/42; 87/23; 87/189; 93/60.

13. Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Başkitabet Dairesi Maruzatı (Y.PRK. BŞK); nr. 20/66; 35/45.

14. Yıldız Perakende Evrakı-Şehremaneti (Y.PRK.ŞH); nr. 1/43; 7/24; 2/33; 4/35.

15. Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK); nr. 95/12; 94/60,

16. Yıldız Perakende Evrakı Hazine-i Hassa Nezareti (Y.PRK.HH), nr. 31/26.

17. Yıldız Perakende Evrakı (Y.PRK.SGE), nr. 6/78.

18. Bâb-ı âli Evrak Odası (BEO); nr. 28781, 83631. 1 8 4 .

19. Cevdet Maarif (C.MF), nr. 3338, 3720.

20. Cevder Maliye (C.ML), nr. 28289.

21. Cevdet Belediye (C.BLD), nr. 811.

B) SÜRELİ YAYINLAR:

Servet-i Fünun. nr. 242, 19 Teşrin-i evvel 1311.

Servet-i Fünun. nr.225, 22 Haziran 1311.

Servet-i Fünûn. nr. 345, 9 Teşrin-i evvel 1313.

Nevsâl-İ Afiyet (Salnâme-İ Tıbbî). Üçüncü Sene, İstanbul 1320.

C) KİTAP VE MAKALELER:

Acar, M. Şinasi. *Bentler ve Sinan'ın Suyolu*. İstanbul 2010.

"Acımusluk Sokağı Sarnıcı". *DBİA*. I. s. 64-65.

Adım Adım İstanbul. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. İstanbul, 2003.

Ahmed Sâfi Bey. *İstanbul'un Memba' Suları". İstanbul Su Külliyatı III (Vakıf Su Tahlilleri 1: XIX. ve XX. Yüzyılda İstanbul Suları)*. İstanbul 2000.

Akbulut, M. Rıfat. "Kısıklı". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi V*. İstanbul, 1994.

Ali Cevat. *İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi; II. Abdülhamid'in Son Mabeyn Başkatibi Ali Cevat Bey'in Fezlekesi*. Haz. Faik Reşit Unat. Ankara: TTK Yayınları, 1991.

Alnıgeniş, Celal. "İstanbul İçme Suyu Bol Şehirdir". *Turing Belleteni*. nr. 126 (Temmuz 1952).

Altınay, Ahmed Refik. *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı*. Haz. Abdullah Uysal. Ankara, 2000.

——. *Hicri Onikinci Asırda İstanbul Hayatı*. İstanbul, 1988.

Alus, Sermet Muhtar. *Eski Günlerde*. Yay. Faruk Ilıkan. İstanbul, 2001.

——. *30 Sene Evvel İstanbul: 1900'lü Yılların Başlarında Şehir Hayatı*. Yay. Faruk Ilıkan. İstanbul, 2005.

——. *İstanbul Kazan Ben Kepçe*. Yay. Necdet Sakaoğlu. İstanbul, 1995.

——. *İstanbul Yazıları*. Yay. Faruk Ilıkan. İstanbul, 1994.

——. *Masal Olanlar*. Yay. Nuri Akbayar. İstanbul, 1997.

Altuğ, V. *Tarihi Su Tesisleri, Bendler-Kemerler*. Konya, 1946.

Altun, Feride İmrana. *İstanbul'un 100 Roma, Bizans Eseri*. İstanbul, 2009.

Arseven, Celal Esad. *Eski İstanbul (Âbidât ve Mebânisi)*. Haz. Dilek Yelkenci. İstanbul, 1989.

Ataç, Galip Ata. "İstanbul Evkaf Suları". *Sıhhıye Mecmuası*. nr. 16 (İstanbul 1338).

Ataçeri, Engin. "İstanbul'da Yeni Bulunan Birkaç Su Sarnıcı". *AMY*, sayı: 6 (1965). s. 67-74.

Avcı, Meral. "Barajlar ve Baraj Gölleri". *DBİA*. II. s. 51-52.

——. "Terkos Gölü". *DBİA*. VII. s. 252-253.

Ayar, Mesut. *Osmanlı Devleti'nde Kolera, İstanbul Örneği (1892-1895)*. İstanbul, 2007.

Aytöre, A. "Türkler'de Su Mimarisi". *Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi Tebliğleri 1959*. Ankara, 1962, s. 45-69.

Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, Ali Sâtı' Efendi ve Süleyman Besim Efendi. *Hadîkatü'l-Cevâmi'-İstanbul Câmileri ve Diğer Dinî-Sivil Mi'mari Yapılar*. Haz. Ahmed Nezih Galitekin. C II. İstanbul, 2001.

Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey. *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*. Haz. Ali Şükrü Çoruk. İstanbul, 2007.

Banoğlu, Niyazi Ahmet. *Tarihi ve Efsaneleriyle İstanbul Semtleri*. İstanbul, 2007.

Basiretçi Ali Efendi. *İstanbul Mektupları*. Haz. Nuri Sağlam. İstanbul, 2001.

Başgelen, Nezih. "İstanbul'da Antik Su Mimarisi: Sarnıçlar". *İLGİ*. Sayı: 92 (1998). s. 13-24.

Batur, Afife. "Balyan, Kirkor Amira", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*. I. 290-291. İstanbul, 2008.

——. "Balyan Garabet Amira", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*. I. 289-290. İstanbul, 2008.

Bayrak, M. Orhan. *İzahlı İstanbul Sözlüğü*. İstanbul, 2004.

Bayraktar, N. "İstanbul'un Bizans Sarnıçları Hakkında Bir Osmanlı Arşiv Belgesi". *Semavi Eyice Armağanı*. İstanbul, 1992, s. 109-119.

Bayrı, Mehmet Halit. *İstanbul Folklorü*. İstanbul 1947.

——. "İstanbul İlinde Yer Adları IX: Bendler, Sukemerleri, Ayazmalar, Kaynaklar". *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*. C. II. sayı: 45 (Nisan 1953). s. 715-717.

Belge, Murat. *İstanbul Gezi Rehberi*. İstanbul, 1997.

"Binbirdirek Sarnıcı". *İstanbul Ansiklopedisi*. Editör: Reşat Ekrem Koçu. V, 2786-2789.

"Bozdoğan Kemeri". *DBİA*. II. 319-320.

Çelebi, Rezan. "Taksim Maksemi". VII. s. 198.

Cevdet Paşa. *Tezakir 21-39*. Yay. Cavid Baysun. Ankara, 1991.

Çeçen, Kazım. *İstanbul'un Osmanlı Dönemi Suyolları*. Yay. Celal Kolay. İstanbul, 2000.

——. *İstanbul'un Vakıf Sularından Halkalı Suları*. İSKİ Yay. İstanbul, 1991.

——. *İstanbul'da Osmanlı Devrindeki Su Tesisleri*. İstanbul, 1984.

——. *İstanbul'un Vakıf Sularından Taksim ve Hamidiye Suları*. İstanbul, 1992.

——. *İstanbul'un Vakıf Sularından Halkalı Suları*. İstanbul, 1991.

——. *İstanbul'un Vakıf Sularından Üsküdar Suları. İstanbul, 1991.*

——. *Mimar Sinan ve Kırkçeşme Tesisleri*. İstanbul, 1988.

——. "Hamidiye Suyu". *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*. XV. İstanbul 1997. 469-471.

——. "Halkalı Suları", "Avasköy Kemeri", "Güzelcekemer", "Kovuk Kemer", (Afife Batur) "Ayvat Bendi", "Ali Paşa Kemeri", "Mazul Kemer", "Mağlova Kemeri", "Balıklıkemer ve Balıklıhavuz", "Büyük Bent", "Karanlık Bent", "Eğrikapı Maksemi", (-Afife Batur) "Mahmud II Bendi", "Maksemler", "Kirazlı Bent", "Su Terazileri", "Şamlar Bendi", "Taksim Suyu Tesisleri", "Topuzlu Bent", "Uzun Kemer", "Valide Bendi", "Sukemerleri", "Paşa Kemeri", "Kaynak Suları". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (DBİA)*. Cilt I-VII. İstanbul, 1993-1994.

Çetintaş, Selahattin. *Türkler'de Su, Çeşme, Sebil, Güzel Sanatlar*. 1944, c.V.

De Amicis, Edmondo. *İstanbul (1874)*. Ankara, 1993.

Dr. Besim Ömer Paşa. *Nevsâl-i Afiyet*. 3. sene 1320. s. 1-28. ("Kağıthane Suları ve Hamidiye Çeşmeleri").

Değer, Mebrure. "Ayazmalar". *Yeraltındaki İstanbul*. Haz. Ersin Kalkan, İstanbul 2010, s. 124-151.

——. "İstanbul Ayazmalarında Halk Tedavisi". *4.Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongre Bildirileri*. Ankara 1992. C. IV. s. 79-89.

Deleon, Jak. *Anıtsal İstanbul (Gezgin Rehberi)*. İstanbul, 2009.

Dönmez, Ömer Mustafa. *İstanbul Suları*. İstanbul, 2009.

Dursun, Ahmet Haluk. *İstanbul'da Yaşama Sanatı*. İstanbul, 2010.

Düzgün, Mehmet Ali. "Arşiv Belgelerine Göre Üsküdar-Kadıköy Su Şirketi". *Üsküdar Sempozyumu IV, 3-5 Kasım 2006 Bildiriler I*. İstanbul, 2007. s. 185-193.

Ertuğrul, Ö. *İstanbul'da Bizans Devri Su Mimarisi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Bölümü. Yayınlanmamış doktora tezi. İstanbul, 1989.

Esmer, K. *Tarih Boyunca İstanbul Suları ve İstanbul'un Su ve Kanalizasyon Sorunu*. İstanbul, 1983.

Eyice, Semavi. *Tarih Boyunca İstanbul.* İstanbul, 2006.

——. "İstanbul" (Tarihi Eserler). "İstanbul-Su Tesisleri". "Bozdoğan Kemeri". *İslam Ansiklopedisi (İA)* C. II. V/2. Eskişehir, 1997.

——. "Ayazma". *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA).* İstanbul, 1991. IV, 229-230.

——. "Bıçakçı Çeşmesi Sokağında Bizans Ayazması". "Acımusluk Bizans Mahzeni". "Mokios Sarnıcı". *İstanbul Ansiklopedisi.* Editör: Reşat Ekrem Koçu, C. I ve V. İstanbul, 1958, 1961.

——. "Fildamı". "Aetios Sarnıcı". "Aspar Su Haznesi". "Binbirdirek Sarnıcı". "Yerebatan Sarnıcı". "Pantokrator Sarnıçları". "Sarnıçlar". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (DBİA).* C I-VII, İstanbul 1993-1994.

——. "İstanbul'un Bizans Su Tesisleri". *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi.* sayı: II/5 (1989), s. 3-14.

——. "İstanbul'un Bizans Su Tesisleri". *ECA'dan Haberler.* sayı: 3 (1982).

Fahri, Asım. *İstanbul'un 100 Cadde ve Sokağı.* İstanbul'un Yüzleri Serisi-6. İstanbul, 2010.

Fıratlı, Nezih. "Boğaziçi'nde Bir Bizans Sarnıcı". *TTOK Belleteni.* Sayı: 144 (1954). s. 11-13.

Freely, John. *Saltanat Şehri İstanbul.* Çev. Lale Eren. İstanbul, 2009.

Göktürk, Hakkı. "Ayia Paraskevi Ayazması". (Neoklis SARRİS). "Balıklı Ayazması ve Rum Ortodoks Kilisesi". *İstanbul Ansiklopedisi.* Editör: Reşat Ekrem Koçu. C III ve IV. İstanbul, 1960.

Göncüoğlu, S. Faruk. *İstanbul'un "İlk"leri ve "En"leri.* İstanbul, 2003.

Hamidiye Memba Suları ve Çeşmeleri. Haz. Kemal Erkan. İstanbul, 2008.

Gülersoy, Çelik. "Çamlıca Tepeleri". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi.* İstanbul, 1994. II, 466-7

Gyllius, Peter. *İstanbul'un Tarihi Eserleri.* İstanbul, 1997.

Haskan, Mehmet Nermi. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar.* İstanbul, 2001. C. I-II-III.

Hasol, Doğan. *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü.* İstanbul, 2010.

Hovhannesyan, Sarkis Sarraf. *Payitaht İstanbul'un Tarihçesi.* Çev. Elmon Hançer. İstanbul, 1997.

Hut, Davut. "Üsküdar'ın Tarihi Memba Suları: Çamlıca Suları Örneği". *Uluslar arası Üsküdar Sempozyumu V, 1-5 Kasım 2007 Bildiriler.* İstanbul 2008. C I. s.269-286.

——. "Veliaht Murad-Yeni Osmanlılar İlişkisinde Fikirtepe V. Murad Köşkü". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi.* sayı: 20 (İstanbul 2009). s. 101-142.

Hür, Ayşe. "Bulgurlu". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi.* İstanbul 1994. C II.

——. "Kayışdağı". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi.* İstanbul 1994. C. IV.

İnciciyan. G.V. *Boğaziçi Sayfiyeleri.* Düzelti, önsöz ve notlar: Orhan Duru. İstanbul, 2000.

"İstanbul Suları Hakkında Mütalaât". Çeviri ve sözlük: Mehmet Kanar. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları.* C IV. Sayı: 1 (2002), s. 119-129.

İstanbul'da Suyun Serüveni. İstanbul Büyükşehir Belediyesi İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi. İstanbul (tarihsiz).

İz, Mahir. *Mahir İz, Yılların İzi.* İstanbul, 2000.

Kalkan, Ersin. *Yeraltındaki İstanbul.* İstanbul, 2010.

——. "İstanbul Ayazmaları". *TURSAB Turizm Dergisi.* Sayı: 87. s. 12-15.

Karakaya, Enis. "Bizans Ayazmaları-Bir Deneme". *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi.* sayı: 16 (İstanbul 2002). s. 35-45.

——. "Blahernai Ayazması". "Ayazmalar". "Atpazarı Sarnıcı". "Etmeydanı Sarnıcı". "Balıklı Ayazması". "Baltalimanı Sarnıcı". "Teodosia (Ayia) Ayazması". "Unkapanı Sarnıcı". "Hippodrom Sarnıcı". "Soğukçeşme Sokağı Sarnıcı". "Studios Sarnıcı ve Ayazması". "Hasköy Ayazması". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (DBİA).* C. I, II, III, IV, VII. İstanbul, 1993-1994.

Koçak, Ahmet. "Namık Kemal'in İntibah Romanında Mekân Olarak Çamlıca-Üsküdar". *Üsküdar Sempozyumu IV (3-5 Kasım 2006) Bildiriler.* İstanbul 2007. I. 527-541.

Konyalı, İbrahim Hakkı. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi.* I-II. İstanbul, 1976.

Kömürciyan, Eremya Çelebi. *İstanbul Tarihi (XVII. Asırda İstanbul).* Çev. ve Yay. Hrand D. Andreasyan-Kevork Pamukciyan. İstanbul, 1988.

Kurşun, Zekeriya ve diğer. *Bâki Kente Âb-ı Bekâ Hamidiye.* İstanbul, 2006.

Thomas Allom's Constantinople and The Scenery of the Seven Churces of Asia Minos. Edited by Marc Wilson. New Jersey: Gorgias Pres. 2006.

Mazak, Mehmet. *Eski İstanbul.* İstanbul, 2009.

Muhammed Hafid Efendi. *Mehâhü'l-Miyâh.* "İstanbul'un Meşhur İçme Suları". Haz. İlhami Yurdakul-Zeki İzgöer. *İstanbul Araştırmaları Dergisi.* İstanbul, 1998. V, 129-161.

Müller-Wiener, Wolfgang. *İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası.* İstanbul, 2001.

Nirven, Saadi Nazım. *İstanbul Suları.* İstanbul, 1946.

——. *İstanbul Vilayeti Şehremânetine Evkaftan Devrolunan Sular.* İstanbul, 1341.

——. *İstanbul'da Fatih II. Mehmed Devri Türk Su Medeniyeti.* İstanbul, 1953.

——. "Doğancılar Su Maksemi". "Bend-i Cedid". "Bend-i Kebir". "Bendler, İstanbul Bendleri". "Çubuklu Suyu". "Çırçır Suyu". *İstanbul Ansiklopedisi.* Editör: Reşat Ekrem Koçu. C V. VII. VIII. IX. İstanbul, 1961, 1965, 1966, 1968.

——. "Taksim Su Maksemi". *Arkitekt.* sayı: 275-278 (İstanbul 1955). s. 181-185.

Oğuz, Burhan. *Bizans'tan Günümüze İstanbul Suları*. İstanbul, 1998.

Ortaylı, İlber ve diğer. *Payitaht-ı Zemin Eminönü, Bir Dünya Başkenti*. C II. İstanbul, 2008.

Osman Nuri (Ergin). *Mecelle-i Umur-ı Belediye*. C I-VIII. Dersaadet 1330-1335. İstanbul, 1995.

Öztürk, Sait. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde İstanbul'un Tarihi Suyolları, Muhafaza ve Bakımı*. İstanbul, 2006. C I.

Pekuğur, Selma. *İstanbul'da Su Maksemleri ve Su Terazileri*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü. Mezuniyet tezi.

Raczynski, Edward. *1814'te İstanbul ve Çanakkale'ye Seyahat*. Tercüman 1001 Temel Eser. Çev. Kemal Turan. İstanbul, 1980.

Su Mühendisliği Tarihi Açısından Türkiye'deki Eski Su Yapıları. T.C. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı DSİ Genel Müdürlüğü. Ankara, 1994.

Şakir, Ziya. "Bizanslılar'ın Su Sarnıçları ve Yerebatan Sarayı". *Resimli Tarih Mecmuası*. C III. Sayı: 25 (Ocak 1952). s. 1233-1234, 1238.

Şapolyo, Enver Behnan. "Medeniyet Tarihimizde Su Sarnıçları". *Önasya Mecmuası*. C II. sayı: 23 (Ankara 1967). s. 12-13.

Tanışık, İ. Hakkı. *İstanbul Çeşmeleri*. Ankara, 1943-1945. C II.

Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Beş Şehir*. İstanbul, 1987.

Tezcan, Hülya. *Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi*. TURİNG Yayını. İstanbul, 1989.

Tiğrel, G. ve T. Ergil. "Atpazarı Sarnıcı". *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*. sayı: 6-7 (1979). s. 28-32.

Ünver, A. Süheyl. "İstanbul'un Bazı Acı ve Tatlı Suların Halkça Maruf Şifa Hassaları Hakkında". *İstanbul Risaleleri*. İstanbul, 1995.

Wiener, Müller W. *İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası: 17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul*, çev. Ülker Sayın, YKY, İstanbul 2001.

Yalturık, Faik. "Gülhane Parkı". *DBİA*. III. 439.

——. "Belgrad Ormanı". *DBİA*. II. 148-150.

Yılmaz, Fehmi. *Osmanlı Tarih Sözlüğü*. İstanbul, 2010.

Yücel, E. "İstanbul'da Bizans Sarnıçları I-II". *Arkitekt*. sayı: 325-326 (1967).

DAVUT HUT

Davut Hut, 1974 tarihinde Rize'de doğdu. İlk ve orta öğrenimimi burada tamamladıktan sonra, Boştancı Hayrullah Kefoğlu Lisesi'ni bitirdi. 1991 yılında girmiş olduğu Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü'nden 1995'te mezun oldu. Giresun ve İştanbul'da tarih öğretmenliği yaptı.

~

2000 yılında, Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne, Araştırma Görevlisi olarak atandı. Burada yüksek lisans (1995-1999) ve doktora (1999-2006) çalışmalarını tamamladı. Doktora tezinin hazırlanması aşamasında, Ağuştos 2002 ile Şubat 2003 tarihleri arasında, Londra'daki İngiliz Devlet Arşivi Public Record Office (PRO) ile SOAS (School of Oriental and African Studies) Kütüphanesi'nde bilimsel araştırma ve incelemelerde bulundu.

W9-BMS-663

ISBN 978-605-5592-57-8

